Розділ I

НІЧ У НАЗАРЕТІ

'За правління імператора Тіберія в Назареті жив тесля Єшу, син Йосифа і Марії; про це містечко, що налічувало кілька жител, видовбаних у скелястому горбі навпроти Ездре-лонської долини, не згадується ні в історичних довідках, ні в Старому Завіті. Збереглися залишки тих печер. Одна з них прийняла це дитя, цього юнака, цього чоловіка разом з теслею Иосифом та Богородицею. Там він прожив близько тридцяти років — не в тиші захоплення й любові, а в самій гущі свого роду, серед пересудів та заздрощів, дрібних сварок численної родини, побожних галилейців, противників римлян та Ірода, які в очікуванні перемоги Ізраїлю ходили на свято до Єрусалима.

Отже, вони були там із самого початку його прихованого життя, ті, хто при явленні перших чудес вважатимуть його несповна розуму і захочуть вгамувати його. Євангеліє називає нам їхні імена: Яків, Йосиф, Симон, Іуда... Наскільки він був схожий на інших ровесників, бачимо також з обурення назарян, коли він уперше виголосив проповідь у їхній синагозі. Йому не вдається їх переконати. "Хіба ж то не тесля, син Марії? — запитували один одного.— Чи ж немає серед нас його братів?" Так казали про нього сусіди, на очах у яких він ріс, з якими грався, ще недавно виконував їхні замовлення: він був теслею, одним із двох-трьох теслів містечка.

Як і всі майстерні цього земного світу, вона у певну годину наповнювалася сутінками. Двері й вікно від вулиці зачинялися. У кімнаті, за столом, на якому лежав хліб, залишалися троє: чоловік на ім'я Йосиф, жінка на ім'я Марія і хлопець на ім'я Єшу. Пізніше, коли Йосиф покинув цей світ, син і мати лишилися самі, очікуючи прийдешнього.

Про що вони говорили? "А Марія оці всі слова зберігала, розважаючи, у серці своїм."" Цей текст з Євангелія Луки, а також інший уривок з того ж Євангелія — "А мати його зберігала оці всі слова в своїм серці..."— не лише підтверджують, що він узнав від Марії все те, що говорить про дитинство Христа; вогненною блискавкою пронизують вони невідо-

ме життя у хатинці теслі трьох, а потім двох осіб. Звичайно, ця жінка не могла забути таємниці, шо зародилася в її плоті; та роки спливали, а обіцянки: ангела-провіеника не сповнювалися; й інша жінка на її місці давно відкинула б ті пророцтва, настільки вони були незрозумілі й страхітливі.

Ангел Гавриїл промовив до неї: "І ось ти в утробі зачнеш, і сина породиш, і даси йому ймення Ісус. Він же буде Великий і Сином Всевишнього званий, і Господь Бог дасть йому престол його батька Давида. І повік царюватиме він у домі Якова, і царюванню його не буде кінця".

Отже, хлопець став підлітком, парубком, мужем, галилей-ським теслею, схиленим над своїм верстатом. Він не був великим, його не називали Сином Всевишнього; не мав він престолу, а лише ослінчик біля вогню благенької кухоньки. Мати могла б засумніватися... Але ось свідчення євангеліста Луки: "Марія зберігала ці слова і безперервно розважала над ними у своєму серці".

Вона берегла їх у своєму серці, нікому не виказуючи. Навіть, певно, самому синові... Годі уявити собі якусь бесіду між ними. Говорили по-арамейськи звичайні слова, які промовляють бідні люди, називаючи повсякденні речі, знаряддя праці, харчі, І не було слів, аби назвати те, що здійснилось у тій жінці. Родина мовчки споглядала цю таємницю. Обдумування цієї таємниці розпочалося в сутінках Назарета, де вчувалася присутність Трійці.

Хто б повірив біля криниці чи біля кладки для прання білизни, що діва Марія, залишаючись непорочною, народила Месію? Та серед буденних клопотів вона не переставала розважати в серці над своїм скарбом — благовіщепням ангела, словами, які вперше промовив до неї: "Радій, благодатная, Господь із тобою! Ти благословенна між жонами!..", тими словами, які тисячі й тисячі разів будуть повторюватись упродовж століть. Смиренна Марія це знала; сповнена Святого Духа, пророкувала одного дня перед своєю родичкою Єлизаветою: "Всі роди мене за блаженну вважатимуть!"

Двадцять років, тридцять років потім вірить мати теслі у те, що всі роди її вважатимуть за блаженну! Пригадувала собі, як вагітною пішла в гірську околицю, у місто Іудине, увійшла в дім священика Захарії, який залишався німим, та його дружини Єлизавети. Тоді затріпотіла дитина, яку в утробі своїй ця стара жінка носила, і Єлизавета скрикнула: "Благословенна ти між жонами..."

Двадцять років, тридцять років опісля Марія ще вірила в те, що вона благословенна між усіма жінками? Нічого не сталося, та що мало б статися тому виснаженому тесляреві, тому немолодому вже іудеєві, який вміє лишень стругати дошки, роздумувати над Писанням, бути послушним і побожним?

Чи залишився хоча б один живий свідок Богоявлення тієї благословенної ночі? Де ті пастирі, де ті волхви-звіздарі, які прийшли з-поза Мертвого моря, щоб поклонитися дитяткові? Ціла історія світу, здавалось, підкорилася тоді волі Всевишнього. Якщо цезар Август наказав зробити перепис у всій імперії та васальних землях, зокрема в Палестині у часи Ірода, то лише для того, щоб одна подружня пара пі-шла'дорогою, яка вела від Назарета до Єрусалима і Вифлеє-ма; а ще тому, що Міхей сказав у своєму пророцтві: "Ти ж, Вифлеєме-Ефрато, занадто малий єси, щоб бути між родинами Іуди. З тебе вийде мені той, хто має бути Володарем в Ізраїлі..."

Постаріла мати теслі в глибині сутінків виглядала ангелів, які після дня Благовіщення постійно наповнювали її життя. Це вони у святу ніч показали пастухам дорогу до печери і з глибини тих самих сутінків, де любов дрижала в яслах з холоду, обіцяли мир на землі людям доброї волі. І знову ж таки ангел, появившись уві сні, наказав Йосифові взяти дитятко та його матір і втікати до Єгипту від гніву Іродового... Та відколи повернулися до Назарета, небо замкнулося, ангели зникли.

Синові Божому потрібен був час, щоб глибоко увійти в плоть людську. Минали роки, і матері теслі могло б здаватися, що все це їй приснилося, якби не те, що вона постійно перебувала в присутності Отця і Сина, перебираючи в своєму серці все, що сталося.

СТАРИЙ СИМЕОН

Лише один із тих спогадів, певно, намагалася вона прогнати. Було це слово, вимовлене в храмі, яке, мабуть, хотілося їй у певні хвилини забути. На сороковий день після народження хлопчика вони вернулися до Єрусалима, щоб Марія могла очиститися і поставити дитя чоловічої статі перед Господом, якому воно належало, як усі первістки; за викуп первородного призначалася сума у п'ять сіклів. Старець на ймення Симеон взяв дитину на руки. І враз, сповнившись Духом Святим, вигукнув з радістю: "Нині, Владико, можеш відпустити слугу твого, бо його очі бачили Спасіння, світло на просвіту поганам і на славу народу Ізраїлю..." Але чому ж старець враз повернувся до Марії? Чому він пророк: "І меч душу прошиє тобі самій..."?

Ті слова ніколи більше не Докидали її — ті слова, той меч. Він увійшов у неї в ту хвилину і залишається в серці. Бо вона добре знає, що поранити ї| можна лише в синові, що будь-яке страждання, як і радість, йдуть лише від нього самого. Ось чому все те, що булЬ в Марії людське і слабе, раділо. Можливо, від того, що роки минають, а їхня скромна господа і їхнє бідне життя залишаються у таємничій безвісті. Можливо, думала вона, що для порятунку світу вистачає цієї присутності, невідомої світові, таємного втілення Бога, і їй треба боятися одного меча

— страждання від того, що вона єдиний серед людей свідок цієї великої любові.

- Розділ II
- Розділ III
- Розділ IV
- Розділ V
- Розділ VI
- Розділ VII
- Розділ VIII
- Розділ IX
- Розділ X
- Розділ XI
- Розділ XII
- Розділ XIII
- Розділ XIV
- Розділ XV
- Розділ XVI

• Розділ XVII

• Розділ XVIII

• Розділ XIX

• Розділ XX

• Розділ XXI

• Розділ XXII

• Розділ XXIII

• Розділ XXIV

• Розділ XXV

• Розділ XXVI

• Розділ XXVII

Розділ II

ЮНАК СЕРЕД ЗАКОНОВЧИТЕЛІВ

їхнє життя було таким звичайним, таким подібним на інші життя, що євангеліст Лука, похвалившись на початку свого Євангелія, що описуватиме "все, від першої хвилі докладно розвідавши", не знаходить нічого іншого про юнацькі роки Христа, як епізод, що стався під час прощі до Єрусалима на свято Пасхи, яку Ісус здійснив у дванадцятирічному віці разом з батьками. Коли Марія з Иосифом повертались до Назарета, Ісуса з ними не було. Спочатку подумали, що

він лишився з сусідами і приятелями, тому пройшли цілий день без нього. Далі занепокоїлися. Даремно шукаючи його поміж різними групами паломників, стривожені вернулися в Єрусалим. Три дні ходили вони по Єрусалиму, гадали вже, що втратили його.

Знайшовши врешті Ісуса у храмі серед законовчителів, які чудувалися його словам, батьки й не думали поділяти їхнього захоплення; мати вперше, мабуть, звернулася до нього з докорами:

— Дитино моя, чому ти отак зробив нам? Ось батько твій і я, засмучені, шукали тебе...

І вперше Єшу відповів не так, як мала б відповісти будь-яка інша дитина, не відповів тоном послушного учня. Без зухвалості, але так, ніби мав не ті роки, ніби був поза всяким віком, у свою чергу запитав їх:

— Чого ж ви мене шукали? Хіба не знали, що я маю бути при справах Отця Мого?

Знали, але не зрозуміли... Свідоцтво Луки точне: батьки йе зрозуміли того, що він їм говорив. Марія була подібна на всіх інших матерів, змучених турботою і неспокоєм... Яка ж мати легко осягає таїну покликання своєї дитини? Яка мати у певну хвилину не бентежиться своїм виростим дитям, яке вже знає, куди прямує? Але вибранка, яка знала шр таємницю з самого початку, збирала у своєму серці те, чого не розуміла бідна жінка. І все ж слова дитини могли видатися їй черствими. Чи говорив їй Єшу ніжні слова, крім тих останніх, вимовлених з висоти хреста?

Євангеліст Лука стверджує, що Ісус слухався батьків, хоч не уточнює, що він бував з ними ніжний. В кожному слов^Христа до матері, яке згадується в Євангелії (крім останнього), бачимо тверду незалежність щодо тієї жінки — так, ніби він послуговувався нею лише для свого втілення; він лише вийшов з цієї плоті, і справді нічого більше

спільного між ними не було. Тим, хто якось повідомив йому: "Твоя мати й брати твої он стоять осторонь і хочуть побачити тебе", він відповів: "Хто мати моя І хто брати мої?" А потім обвів очима тих, що сиділи довкола нього, і сказав: "Ось моя мати і брати мої. Бо хто виконує волю Божу — той мій брат, і моя сестра, і моя мати..."

Одне принаймні певне: дванадцятирічний юнак промовляв уже до неї строго, так, ніби хотів установити дистанцію, і враз став для неї немовби чужим. Марія знає, що саме так має бути. А втім, матері вистачає лише потиску руки, одного погляду, щоб вона відчула себе улюбленою; вона щохвилини знаходила свого сина у собі самій: вона не могла його втратити, бо ніколи не розлучалася з ним у своєму серці. Перед Христом — вічність, щоб прославити свою матір у плоті. Тут, на землі, він, можливо, ставився до неї так, як ставився до своїх невіст-черниць, яких хотів освятити; тепер за гратами монастиря, у своїх келіях, чи в людському гаморі вони також знають усі вияви самотності і безпорадності, та все ж їх не покидає внутрішня впевненість у тому, що вони вибрані й улюблені.

Дванадцятирічний Ісус, який зростав у мудрості, літах і благодаті, про якого мати, вертаючись з Єрусалима, думала, що він лишився серед родини і сусідів, жив у гущі людей — ремісників, подібних на нього, хліборобів, виноградарів, рибалок з озера. Ці люди говорили про сівбу та овець, про сіті, човни і рибу; спостерігали за заходом сонця, щоб провістити вітер або дощ. Вже з того часу він знає, що буде зрозумілий простим людям, якщо говоритиме тими словами, котрі означають речі, якими вони щодня користуються, говоритиме про те, що вони збирають, сіють і жнуть у поті чола. І навіть те, що виходить за межі тих понять, зрозуміле простим людям лише через порівняння з тими речами або за аналогією з ними: вода з криниці, вино, гірчичне зерно, фігове дерево, вівця, трохи розчини, мірка муки — більшого не треба, аби найсмиренніші зрозуміли істину.

ІСУС-ЮНАК

Дванадцятирічний Іудей вважався уже дорослим. Той Ісус, який дивував законовчителів, у очах назарян виглядав, певно, дуже побожним хлопцем, освіченим у Торі. Але між випадком під час прощі до Єрусалима та його виходом на яскраво освітлену арену минуло вісімнадцять найбільш таємничих років. Дитинство таке чисте, що Ісуса-дитину легко уявити. Але Ісус-юнак? Ісус-мужчина?

Як збагнути цю невідомість? Він був сповна людиною й, окрім гріха, поклав на себе всі інші слабості — в тому числі й слабості нашої юності, але, звичайно, без її тривог, без порожнього завзяття і сердечних хвилювань. У тридцятирічному віці йому досить лише сказати: "Покинь усе і йди за мною", щоб людина встала і пішла за ним. Жінки відмовлятимуться ОД СВОЇХ ПрИСТраСНИХ ЗаХОПЛенЬ, ЩОб ПОКЛО: нятися йому. Вороги стануть ненавидіти в ньому людину, яка зачаровує і приваблює. Бо люди, яких не люблять, називають інших спокусниками. Можливо, ще не проявлялася влада над людськими серцями у того юнака, який стругав дошки й розмірковував над Торою серед невеликої громади ремісників, селян і рибалок... Та що нам відомо про це? Як би він не вкривав попелом той вогонь, який прийшов запалити на землі, хіба не жеврів він у його погляді, в його голосі? І, можливо, тоді він наказував якомусь юнакові: "Ні, не вставай! Не йди за мною..."

Що говорили про нього? Чому син теслі не одружувався? Безперечно, його охороняла побожність. Безперервна молитва, хоча й не виражена словом, створює довкола святих атмосферу зосередженості та поклоніння. Всі ми бачили людей, які, займаючись буденною роботою, безперервно знаходилися у присутності Бога; найбільші негідники шанують їх, неясно відчуваючи цю присутність.

І справді, той, хто одного дня підкорить собі вітер і море, мав також силу вселяти у серця великий спокій. Своєю силою він позбавляв жінок хвилювання при своїй появі; він вгамовував ще не розпалені сердечні бурі, бо інакше б у ньому поклонялися не Синові Божому, а людині серед людей.

Розділ III

КІНЕЦЬ ПРИХОВАНОГО ЖИТТЯ

Чутка про проповіді Йоана Хрестителя долетіла до Назарета. Якщо на п'ятнадцятому році правління Тіберія існував куточок землі, де люди знали, що єдиний Бог чекає і вимагає від кожного з нас не кривавого жертвоприношення, а внутрішньої чистоти, щирого каяття, любові до бідних, то це була Галилея, підкорена тетрархом Іродом Антипою, а народ її зневажений римлянами і греками. Афіни і Рим пішли далеко вперед у своїй могутності, філософствуванні та розвагах. У Галилеї ж маленький народ заглибився у пряму протилежність — відвернувся од прагнень всемогутності, пересичення 1 задоволення бажань. На берегах Мертвого моря у пості і стриманості жили есе-нійці, турбуючись лише про власні душі.

Уявляємо собі, як та людина в теслярні Назарета чекає свого часу. Можливо, Марія розповідала йому про Йоана, сина своєї родички Єлизавети, про його таємниче народження. Священик Захарія та його безплідна жінка Єлизавета досягли старості. Коли Захарія сам-один служив Богові біля кадильного жертовника, а вся маса народу молилася надворі, відкрилось йому, що народиться в нього син, який буде сповнений Духа Святого. Через те що Захарія на якусь мить засумнівався у чуді, він замовк аж до того часу, поки не сталося провіщення і стара Єлизавета не народила сина; тоді всупереч бажанню сусідів батько написав на табличці: "Йоан ім'я йому". І в тій хвилі уста і язик розв'язались йому. Марія пам'ятає, як через шість місяців після того відвідала свою родичку. Лише по стількох роках не пригадувала собі слів привіту, які проказала на порозі її оселі: "Величає душа моя Господа, і радіє дух мій у Бозі, Спасі моїм, — що зглянувся він ца покору своєї раби, бо ось від часу цього всі роди мене за блаженну вважатимуть..." Ні, тиша останніх годин укритого життя не могла бути схвильована гімном радості. Марія розуміла, що прийшла та година: меч уже поволі хитався.

Бо той Хреститель, про якого кажуть, що він одягнений в одежу з верблюжої шерсті і носить ремінний поясна стегнах, харчується сараною і диким медом, з погрозами проповідував покаяння, хрестив у воді; він провіщав неминучий прихід невідомої людини: "Йому розв'язати ремінця на його взутті я негідний... Я хреіцу вас водою, але Він хреститиме вас Святим Духом... Серед вас є той, кого ви не знаєте..."

Митники, вояки, простолюдини приходили до нього і запитували: "Що ж нам робити?" А він відповідав митникам: "Не стягайте нічого понад те, що вам звелено". А воякам казав: "Нікого не кривдьте!" І, безперечно, їхні гарячі серця не вдовольнялися, бо чекали нечуваної відповіді, яку незабаром дасть їм той інший— "Якщо хочете бути досконалі, киньте все і йдіть за мною".

Іван Хреститель говорив про того невідомого відкрито: "Але йде ось могутніший за мене. У руці своїй мас Він віяч-ку, і перечистить свій тік. і полову спалить ув огні невгасимім".

Останні дні укритого життя. Робітник не є вже робітником; він відмовляється од усіх замовлень, і його майстерня поволі чахне. Молився він завжди, але тепер — і вдень, і вночі. Марія застає його долілиць на землі. Можливо, його вже охопило нетерпіння, аби все сповнилося якнайшвидше: нетерпіння, яке він виявить під час свого трирічного сходження на Голгофу. О. як хочеться йому вже зараз почути тріск перших скіпочок того вогнища, яке він мав запалити. До цього часу Бог настільки упокорився в людині, що навіть мати його, свідок цієї таємниці, забувала про неї. відпочивала од ваги тієї гнітючої правди: це була її дитина, така, як інші діти, вона цілувала його в чоло, дивилася, як він спить; то був юнак, якому вона штопала хітон, він заробляв на хліб, сідав за стіл, щоб поїсти, розмовляв із сусідами; були й інші схожі на нього побожні ремісники, тямущі в Письмі. І, безперечно, це та сама людина, яка в ці останні дні підходить до дверей, мовчки, з відчуженим поглядом, слухає те, що говорять люди, уважна до тих розмов про Поана, що чуються звідусіль. Та вже виявляється в ньому сила, єдиним

свідком якої є його мати. Так. син її. чи радше "людина",— ось що значать таємничі слова "Син людський".

Він уже далеко звідсіль, він повністю належить тому, що любить, тому людству, яке мусить завоювати — але в якого ворога! Коли Ісус роздумує про своїх ворогів, він уявляє собі не фарисеїв, первосвящеників чи вояків, які битимуть його по обличчю... Гляньмо правді у вічі: він знає свого супротивника. Той супротивник має багато імен у всіх мовах. Ісус — це світло, що прийшло у світ, упокорений владою темряви. У цей п'ятнадцятий рік правління Тіберія світом явно владарює сатана. Для кесаря вигадує на Капрі мерзотні забави, про які розповідає Светоній. Він послуговується богами, щоб розбестити людей, він займає місце богів, він обожнює злочин, він цар світу.

Ісус знає його, але той ще не знає Ісуса; якби знав, не накликав би на себе біду. Просто тиняється довкола найчистішої душі, до якої будь-коли наважився доступитись. Та який святий — безгрішний? Саме це підбадьорює сатану. Гордість, яка загубила його самого, неначе виразка, спотворює стільки ангельських облич!

В ту хвилину свого життя Син людський є ще невидимим у пітьмі гладіатором, він — уже готовий вийти на яскраво освітлену арену воїн, якого чекає у страху дикий звір. "Я бачив,— вигукне Христос в один радісний день,— я бачив того сатану, що спадав з неба, немов блискавка!" Можливу це падіння він бачив в останні години свого укритого життя? Чи бачив він (а як міг не побачити?), що переможений ангел потягне за собою мільйони душ і буде їх більше, ніж пластівців снігу під час снігової бурі?

Узяв плащ, зав'язав сандалії, сказав матері слова прощання, яких ніхто ніколи не знатиме.

Розділ IV

ХРЕЩЕННЯ ІСУСА

Ісус поспішає до Іудеї, він прямує до того місця на Йордані, поблизу Витанії, де на нього чекають його перші друзі. Та це не та Витанія, в якій незадовго до смертної години вклонятимуться йому останні його друзі.

Чи йде він сам, чи з іншими назарянами, яких притягує хрещення Йоана? Своїм серцем він знає учнів Хрестителя, що прийшли з Вифсаїди до Витанії і, як тільки побачать Ісуса, залишать Предтечу. А серед них найбільш улюблений — син Заведея...

Та коли Христос уперше наближається до нього, Йоан Хреститель самотній, він його ще не знає. Лише згодом вигукне: "Оце Агнець Божий, що бере на себе гріхи світу!" Як кожен побожний ізраїльтянин, Ісус покоряється ритуальному хрещенню; немовби мав змити з себе якісь гріхи. Синові людському треба було зробити цей перший крок, з'явитися над людською масою, в яку він був захований тридцять років тому глибше, ніж зерно у землю, втаємничений більше, ніж сьогодні в Євхаристії. Та йому не годилося виходити на узвишшя і кричати: "Я Христос, Син Божий". Ісус скидає з себе одяг, входить у воду, не зважаючи на Йоана, який стримує його від цього. І тоді Дух Святий покриває його своїми крильми, тінь яких затріпотіла тридцять років тому назад на Діві, аби вона породила дитятко. Йоан Хреститель чує голос (а може, інші також почули його): "Ти син мій улюблений..." І Син людський пішов у пустелю, де блукає

диявол і спокушає цього небезпечного незнайомця.

і

ПЕРШЕ ПОКЛИКАННЯ

Після сорокаденного посту і споглядання Ісус вернувся на місце хрещення. Він знав наперед, для якої саме зустрічі. "Ось Агнець Божий!"

— мовив пророк (звичайно, напівголосно), бачачи, як той наближається до нього. Тепер уже біля Йоана були двоє його учнів. Вони глянули на Ісуса, і цього погляду вистачало — вони пішли за ним туди, де він жив. Один з них був Андрій, другий — Йоан, син Зебедея. "Подивившись на нього, Ісус його полюбив". Те, що написано тут про багатого юнака, який відійшов у смутку, лише мається на думці... Що робив Ісус, аби стримати їх? Побачивши, що вони йдуть за ним, спитав: "Чого ви шукаєте?" А вони відповіли йому: "Учителю, де ти живеш?" Він говорить до них: "Ходіть і побачите!" Ті пішли й побачили, де він жив, і в нього той день перебули. "Було ж коло години десятої".

Слова, що хвилюють,як і настанови Христа. Де він живе? В пустелі, повній каміння, яке диявол підбурює його перетворити на хліб. Під час цієї першої зустрічі, провісниці Ви-танії, між Христом і учнями виникає дивна, нелюдська любов. Уже розгоряється запалений вогонь, перекидаючись з гілки на гілку, від душі до душі: Андрій повідомляє братові, що знайшов Христа, і проводить у пустелю Симона, якого Ісус від того дня називає Кефою.

На другий день вогонь розгоряється ще більше, охоплюючи й Филипа (як і Андрій та Петро, він був з Вифсаїди). Ми не знаємо, якими словами чи діями Ісус привернув його до себе. Але вогонь уже перекидається від Филипа ^о Ната-наїла. Це нове дерево загоряється не одразу: Натанаїл тямить у Писанні й тому заперечує: "А що доброго може бути з Назарета?" А приятель лише сказав йому: "Прийди і подивись!" (

Чи вистачало призначеній душі лише побачити Ісуса, щоб визнати його? Ні, Ісус подавав їй знак. Знак, поданий Натанаїлові, невдовзі переконав і самарянку. "Звідки знаєш мене?",— недовірливо спитав Натанаїл. "Перш ніж Филип закликав тебе, бачив я, як ти був під смоковницею". Натанаїл зразу ж відповів: "Учителю, ти Син Божий".

Зовсім не важливо, що таємне діло, яке сповнялося під смоковницею, не було виявлене. Але Натанаїл, який своїми

найпотаємнішими чуттями відданий цій людині, почувається відкритим перед нею, як почуває себе найбільший грішник з-поміж нас, коли падає навколішки, визнаючи свої гріхи, або ж звертає обличчя до Святих Дарів. Кому тільки не. подавав Христос за свого земного життя цей знак, який кидав долілиць простих і щирих людей? Він відповість на най-потаємніші думки книжників і— фарисеїв, однак вони не вдарять себе в груди, а побачать у ньому лише підступність Вельзевула. Більше, аніж їхнє невір'я, Христа дивує віра смиренного Натанаїла; уявляємо, як усміхнувся до нього Ісус, промовляючи слова: "Тому що я сказав тобі: бачив тебе під смоковницею, то й віриш! Бачитимеш ще більше..."

Можливо, тоді, коли відбувалася ця зустріч з Натанаїлом, Ісус уже покинув пустелю, де він постив упродовж сорока днів і переборював спокуси князя темряви. Піднімаючись уздовж Йордану через Архелаїду та Скіфополь, він досяг Тиверіадського озера і Вифсаїди — батьківщини учнів, яких недавно забрав у Йоана. Ще не пробила для них година остаточного відходу: човни та сіті ще трохи затримують їх; це лише перше покликання.

Ми не знаємо нічого про почуття залишеного Предтечі; хіба що в оточенні Йоана проявиться певна неприязнь до учнів Ісуса. Але Син людський приходить, наче злодій, і, забравши гаряче любиму душу, не озирається на тих, кого лишив у* самотності. Його благодать діє у глибині сердець тих, хто позбавлений сина чи доньки; його розрада приходить іншими, незвичними для нас шляхами. Ніщо так не чуже для нього, як протести, виправдання, сльози. Через століття, упродовж яких тьмянів його образ, нам треба збагнути цього тихого і невблаганного іудея, котрий прийшов, як він сам говорить, розділити людей і з самого початку робить це з видимим завзяттям, з показною байдужістю Бога до цього Предтечі, до цього Хрестителя, у якого він відібрав його найкращих друзів. Незабаром він гукатиме про це на всіх перехрестях: "Я приніс не мир, а меч". Він вимагає, щоб йому віддали перевагу перед найближчими родичами і навіть перед таким учителем, як Предтеча, щоб покинули їх і йшли слідом за ним.

Розділ V

КАНА

Блідий від посту і змагання із сатаною, Ісус пішов уздовж Йордану зі своїми новими друзями і досяг Тиверіадського озера. Був з ним Йоан, син Зебедея, найулюбленіший з-поміж інших; були також Андрій, Симон-Петро, Натанаїл, званий також Варфоломієм. Кожен з них уперше переживав цю драму, яку Христос приніс у світ і яку й сьогодні грають повсюдно, де славиться ім'я Ісусове: покликання, заклик, заперечення бідних людей, сповнених щоденних клопотів, пригнічених тисячею обов'язків. їх особливо стримують кровні зв'язки, які неволять серця, і водночас вони призначені для дивної чистоти. Однак тут, на березі озера, ці люди щасливі на самоті з Христом. Усі вони — і апостоли, і Учитель, який їх покликав, живуть тут у благодаті.

Ісус не поспішає; на якийсь час він залишає їх із сім'ями, з їхнім ремеслом. Сам повертається до матері, у Назарет. Зустрінуться в Кані Галилейській, куди запрошені на весілля. Євангеліст Йоан уточнює, що Христос прийшов разом з учнями. Оскільки під час бенкету Ісус сказав до Марії: "Таж не прийшла година моя", це весілля відбулося одразу після повернення до Галилеї, незадовго до того, як апостоли все покинуть і підуть за Ісусом.

Перше чудо Ісусове явилося на весільному бенкеті, посеред веселої забави, коли забракло вина і йому довелось перетворити на вино воду в шести великих кам'яних посудинах, призначених для очищення іудейського.

"...1 виявив славу свою,— пише Йоан,— й увірували в нього учні його". Саме для них звершив він це чудо, готуючи їх до того, аби вони з повною самопожертвою відповіли на другий поклик. До того ж Марія просила його: "Вина в них нема...", і він, незважаючи на доволі сувору відповідь, поступився своєю божественною слабістю перед матір'ю.

Він уже вирішив, що переступатиме всі пороги, сідатиме за будь-який стіл, бо прийшов для грішників, для тих, хто заблудився.

Ця бентежна подія розпочинається з Кани і триватиме до Витанії, до останнього миропомазання. Той чоловік, який називає себе Сином Господнім, щоденно ганьбитиме себе спілкуванням з митниками, куртизанками, розпусниками, покидьками суспільства. У Кані це були щасливці долі, які не відмовляють собі у розвагах І втіхах.Весільний староста гукав до молодого: "Всякий чоловік спершу подає добре вино, а гірше — коди уп'ються. Ти ж приховував добре вино аж по сю пору". Поза всяким сумнівом, шість кам'яних посудин додали весільної радості розбуялому бенкетові. Не один непитущий, певно, ставив Христові лицемірне запитання, яке так часто повторюватиметься фарисеями: "Учні Йоана постять, а твої ні?" Але він усміхається і мовчить, бо його година ще не прийшла.

Отже, як і було провіщено йому, Натанаїл став свідком ще більш дивного чуда, ніж те, якому він дивувався у Вита-нії: чого тільки не може відтепер зробити Син людський? І вЧой день, коли він ствердить, що вино є кров його, а хліб — тіло його, ті, що були з ним у Кані, відразу в це повірять. Це перше чудо, здавалося б, найменш "духовне" з усіх, веде їх до неймовірного таїнства.

ОСТАННІЙ поклик

Ісус подався з учнями до Капернаума, на берег озера, де Симон, Андрій, Яків та Йоан відшукали свої човни і неводи. Залишив їх на короткий час; тепер вони від нього вже не відійдуть. Це видається нам зовсім звичайним, ми часто читали цю історію. Проходячи уздовж озера'й побачивши, як його друзі закидають сіті, він сказав лише: "Ідіть за мною, і я зроблю з вас ловців людських душ", і вони, навіть не оглянувшись, залишають усе і йдуть за ним. Насправді ж тепер Ісус явив їм новий знак своєї могутності, вибрав те, що обов'язково мусило вразити цих простодушних людей. Він спочатку позичив у них човен, аби вирватися з натовпу, який надто близько тіснився біля нього. Симон

повеслував, човен відплив трохи від берега, й Ісус, сидячи на кормі, говорив до натовпу, що зібрався на березі, до натовпу, безперечно, схвильованого, бо через нього думки вже поділилися. В синагозі Назарета, де, як кожен побожний єврей, він мав право говорити, його тлумачення пророцтв дратувало народ, який знав його змалку. Тесля Єшу не викликав у них поваги, незважаючи на зроблені ним зцілення, про які вже починали говорити. Він довів їх до крайнього роздратування, натякнувши про те, що першими будуть погани, а не вони. Лише чудом урятувався від їхньої люті.

Тепер він більше не наражатиметься сам-один — у човні разом з ним Симон і сини Зебедея. Ще у Витанії рибалки переконалися, що йому відоме потаємне життя кожного з них; вони на власні очі бачили чудо в Кані Галилейській; Ісус вилікував Симонову тещу від лихоманки. Йому залишається ще здивувати їх тим, що є найважливішим для них,— наловити стільки риби" скільки їм потрібно; ось тут вони зрозуміють, що це надлюдський вчинок! Якраз цілу ніч рибалили і нічого не впіймали — а тут Симон мусить кликати на допомогу Якова і Йоана, щоби разом витягнути сіті. Обидва човни аж занурЬвалися у воду, стільки риби було в них. Тоді Кефа падає навколішки. Сьогодні знову має-, мо знак присутності Бога, бачачи мерзенність нашого гріхопадіння: "Іди від мене, Господи, бо я грішна людина!" Відповідь Ісуса, як і багато його слів, містить у собі пророцтво, яке сповняється й понині перед нашими очима: "З цього часу ти будеш ловити людей!"

Усе ж принаймні один з них — Симон — був одружений.

І коли прозвучав для них останній поклик, Яків і Йоан покидають не лише човен, але й свого батька Зебедея. Залишають його "у човні з робітниками", уточнює євангеліст, підкреслюючи жахливість цього вчинку. "Коли хто приходить до мене,— говорив якось Ісус з дивною різкістю,— і не зненавидить свого батька та матері, і дружини та дітей, і братів та сестер, а до того й своєї душі, той не може бути учнем моїм". Ніколи Син людський не наполягав так відверто на необхідності зламати свою природу. Проте ця нечувана вимога не є кінцевою метою, а

початком будь-якого освячення. Ні, недаремно так ненавиділи цього улюбленого Христа. Яка наївність бути шокованим через те, що багато з тих, хто бачив Христа у тілі, не зміг його полюбити! Не один зм'якшував суворість його найгостріших слів, вважаючи їх гіперболічними — мовляв, усім вихідцям зі Сходу притаманна експресивна мова. А все-таки євреї бурчали: "Хто може слухати такі жорстокі слова?" Вони, отже, дратували навіть звиклих до гіпербол семітів. Ще й сьогодні вони видаються жорстокими і ненависними. Абсолютна любов викликає огиду нікчем, шокує лжевибраних, відкидає витончені натури. І, безперечно, вороги (і навіть його уявні друзі!) ненавиділи б його ще сильніше, якби не заміняли образом млявого, набридливого равві тієї людини, яка насправді жила і виявляла "цілісний" характер у метафізичному значенні, дослівно — невмолимий. Сьогодні багатьом заважає ненавидіти Христа .їхнє власне невігластво. Якби знали його, не змогли б стриматися. *,

Ісус настільки виважує свої слова, що попереджає про необхідність випробувати власні сили, перш ніж кидатися услід за ним: "Хто бо з вас, коли хоче поставити башту, перше не сяде й видатків не вирахує — чи має потрібне на виконання, щоб, коли покладе він основу, а докінчити не зможе, усі, хто побачить, не стали б сміятися з нього, кажучи: "Чоловік цей почав будувати, але докінчити не міг". Тут історія всіх фальшивих прагнень до Бога: адже так солодко стати наверненим, дістати прощення! Але сам Христос закликає спочатку зважити свої сили, знаючи, до чого він нас кличе і що полюбив нас не для жартів.

Розділ VI

ВИГНАННЯ ТОРГОВЦІВ З ХРАМУ

Після короткого перебування в Капернаумі, де сатана перед усіма ганив його устами біснуватих, де не давали йому спокою хворі, він прийшов до Єрусалима, бо була Пасха і час великого жертвоприношення. Торговці приводили у притвор храму волів та овець для багатих; інші продавали голубів, яких приносив у жертву бідний

люд. Міняйли пропонували свої послуги всім, хто їх потребував. Що ж тут особливого? І що тут скандального? "Якщо все це лише Господу..." Вічне виправдання. Та несподівано з'являється якийсь несамовитий з бичем у руці — не із звичайним дитячим батогом, а з бичем із мотуззя. Спантеличені учні не наважуються наслідувати його. А він проганяє тварин, перекидає столи і кричить: "Заберіть усе це! Не робіть дому Отця мого торговим домом!" Який скандал! Всі ті боягузи тікають услід за тваринами. Навіть друзі його не знали, що він сама любов. Як їм було розпізнати у цьому вибухові гніву любов Сина до Вітця свого?

Певно, він зупинився, захеканий, обливаючись потом. Євреї гуділи: "Яким знаком ти доведеш, що чиниш таке законно?" Ісус дивився на них. Він міг би перед їхніми очима здійснити все, чого вони тільки забажають: вилікувати всіх недужих, які там знаходились,— вони йшли звідусіль до нього, надокучливі як мухи. Безперечно, він зробив би так, якщо б один із тих калік вийшов з юрби і наважився попросити його; та в.сі вони тремтіли від страху перед законовчителями і, можливо, перед ним, бо він ще дрижав у гніві, тримаючи у стисненій руці жмут мотуззя.

Отож він обертається до своїх супротивників — фарисеїв, законовчителів і священиків, ледь усміхається і каже: "Зруйнуйте храм цей, а я його за три дні поставлю". Нарешті! Ось і впіймали його на обмані та нешанобливості. Здається, ця людина грубо насміхається з них. А Ісус говорив про храм тіла свого. Та навіть якби всі вони були вірую-чимн людьми (а більшість, безперечно, складали віруючі), хто з тих, шо слухали, міг зрозуміти його5 Чи не навмисне Христос збиває їх з пантелику? Не може він хотіти такою, щоб, чуючи, не розуміли його, а бачачи не бачили Він позбавляє їх зору, бо вони заслужили темряви. Заслужили, бо могли стати зрячими.

"Зруйнуйте храм цей, а я його за три дні поставлю!" Учені, законовчителі, фарисеї перезираються, починають весело гомоніти Двоє з них, запам'ятавши ці образливі слова, пригадають їх у день суду, коли через три роки Син людський нарешті буде відданий їм у руки, а вони, стовпившись довкола первосвященика, шукатимуть проти цього

самозванця доказів. І, можливо, тоді, ще тримаючи в руці бич із мотуззя, Ісус бачив ту хвилину, коли ці двоє звинуватять його: "Той чоловік казав, що зруйнує храм Божий і за три дні відбудує його". Можливо, вже чує у душі своїй запитання первосвященика: "Не відказуєш нічого, коли оці свідчать проти тебе?"

никодим

Але ще не пробила та похмура година. Серед фарисеїв, які оточують Сина людського, не всі хитруни. Не обов'язково бути фарисеєм, щоб викликати його ненависть. Один із них, член синедріону, вчитель Ізраїлю, був схвильований тим, що чув і бачив. Хотів би порозмовляти з тим незнайом-. цем. Та були його співбрати, було становище... Звичайно, той Никодим мав щиру душу, одначе належав до іншого стану, ніж галилейські рибалки. Вони пішли за Вчителем і не мали що втрачати, крім своїх старих човнів і полатаних сітей. Вчитель Ізраїлю мусить виявляти більше обережності, аніж прості люди. Обережність — це чеснота, і не варто встрявати у халепу, якщо ти на видноті.

І все ж Никодим не може устояти перед цією спокусою, перед цією звабою. Ісус робить справжнє чудо, зворушивши цього достойника. Посеред ночі (так само потайки, як це буде на Пасху в іншому, віддаленому звідси місті) знатний чоловік прийшов до Ісуса, і той не відкинув його. А тому, що він учитель Ізраїлю, істина буде йому відкрита в усій її глибині.

І тут виявляється особлива своєрідність некмітливості багатьох професійних філософів: Син людський добре чується з рибалками, митниками, пропащими жінками... А вчений Никодим бентежить його наївною логікою. "Як може чоловік народитися, коли вже старий? Чи спроможний він увійти знову в утробу матері своєї й народитися вдруге?" — заперечує вчений чоловік тому, хто дає йому таємницю кожного духовного життя: померти в тілі, щоб відродитися в духові своєму.

Никодим обачно покидає Ісуса перед світанком. Але він уже йшов до світла. Хоча від природи був боязким і несміливим, тримався за набуте місце, усе ж серце його зворушилося. Благодать поволі обійматиме його впродовж усіх тих років, аж до того дня, коли він наважиться боязливо; стати в синедріоні на захист назарянина; аж до тієї страшної годйни, коли він нарешті повністю виявить себе. І так, як Марія Магдалина литиме пахощі на ноги живого Господа, він, уже не боячись іудеїв, проллє їх на розтерзане тіло свого Господа. І вже тоді, коли прийшов Никодим, Ісус вдихав у темряві ночі запах мира і алое.

Розділ VII

САМАРЯНКА

У ті дні між учнями Йоана та Ісуса сталося непорозуміння. Йоан хрестив біля Салима. Сам Ісус не хрестив, але не перешкоджав робити це своїм учням, які привертали до себе більше людей, ніж Предтеча. Той пробував заспокоїти своїх учнів благородними словами: "У кого молода, той і молодий. Дружба молодого, що стоїть і слухає, вельми голосу молодого радіє. Отака й моя радість... Йому треба рости, мені ж — маліти".

Проте Син людський дає йому вільну руку. Щоб повернутися до Галилеї, Ісус міг іти вздовж Йордану, як це зробив перед тим; і так звичайно роблять майже всі іудеї, бажаючи уникнути переходу через Самарію — землю зневажену і прокляту, відколи ассирійські колоністи поставили там своїх божків. Самарянці зробили ще гірше — прийняли свя-щеника-бунтівника, вигнаного з Єрусалима, який поставив на горі Гарізім жертовник.

Якщо Ісус пішов дорогою через самарянські ниви, то зробив це для того, щоб зустріти одну особу — не менш грішну і не менш підготовлену до цього, як усі інші; саме задля неї, а не задля когось іншого, ступив він на ворожу землю. Це буквально перша зустрічна, яку він використає для

того, щоб здобути багатьох інших. Утомившись, Ісус сідає на цямрині криниці, яку викопав ще Яків неподалік від містечка

Сихара. Учні в цей час пішли купити хліба, а він чекав, коли вони повернуться.

Перша стрічна душа... Виявилося, що це жінка. Ісус мав би цілковиту рацію, якби не промовив до неї жодного слова. Насамперед не личить чоловікові розмовляти з жінкою на дорозі. А крім того, він іудей, а вона самарянка. Нарешті, він, знавець людських помислів і вчинків, добре знає, що це за мила особа.

Людина-Бог підняла очі на цю жінку. У своїй безмежній чистоті він не потребував умертвляти в собі низькі й жалюгідні бажання, і все ж був утіленим бажанням, бо він є втілена любов. Він неймовірно хоче заволодіти душею цієї жінки. Він хоче дістати її з тією пожадливістю, яка не знає ні чекання, ні відстрочки, хоче мати її тут, зараз же.

Син людський хоче оволодіти цією істотою. Нехай вона буде тим, ким є,— наложницею, повією, гулящою, нехай була вона в обіймах шести чоловіків і той, якому належить тепер і який з нею впивається насолодою, не є її чоловіком. Ісус бере те, що знаходить, підбирає будь-кого задля наближення свого царства. Він дивиться на неї й вирішує: ще сьогодні ця жінка його іменем завоює Сихар і закладе в Самарії Царство Господнє. Цілу ніч він бився над тим, щоб навчити доктора права розуміння того, що значить померти і знову народитися. А жінка, яка мала шість чоловіків, відразу ж зрозуміла те, чого не міг осягнути теолог. Ісус пильно розглядає її: він не зробив швидкого і різкого руху, не скривився, як це звичайно роблять цнотливі особи перед жінкою, для якої основним ремеслом є любощі. Не виявив також ні поблажливості, ні потурання. Ось перша стрічна душа, якою він зараз скористається. Промінь сонця торкається скалки серед сміття — і спалахує полум'я, і запалюється весь ліс.

Шоста година. Спекотно. Жінка чує, що хтось кгіиче її. До неї звертається іудей? Справді. І він просить: • "Дай мені напитися". А вона відразу ж кокетливо і з погордою до цього спітнілого незнайомця відповідає:

— Іудей єси, а просиш напитися в мене, жінки-сама-рянки!

— Якби ти відала про дар Божий і хто той, що каже тобі: дай мені напитися, то сама просила б у нього, а він дав би тобі води живої.

Христос поспішає: ці слова незрозумілі для самарянки, але він вже, мов злодій, проник у її темну душу. Вона, мабуть, відчула, що оточена зусібіч і що той незнайомець зі спітнілим обличчям та вкритими дорожнім порохом ногами захоплював її, заполонював зсередини, так що годі було вга-мувати ту живу хвилю. Зніяковівши, вона кинула кепкування і, як кожна жінка, враз почала ставити дитячі запитання:

— Пане, ти й зачерпнути не маєш чим, а криниця глибока. то відкіля у тебе жива вода? Чи ти більший за нашого батька Якова, що дав нам цю криницю і сам пив з неї, і сини, ще й товар його?

Ісус не може тратити часу, він нетерпеливо відкриває їй усю правду:

— Кожен, хто оту воду п'є, знову захоче пити. Той же, хто нап'ється води, якої дам я, не матиме спраги повіки. Во-да-бо, що її дам я, стане в ньому джерелом такої води, яка струмує в життя вічне.

Кожне слово Господа треба розуміти дослівно... Багато хто думав, що упився тією водою, і помилявся. Це була не та вода, про яку говорив Ісус, бо, випивши її, відчували спрагу. Однак жінка продовжувала:

— То дай мені, пане, тієї води, щоб не мала я більше спраги і не ходила сюди черпати.

— Піди ж поклич чоловіка свого і повертайся сюди.

Той самий спосіб, щоб переконати простодушні серця,—

Ісус використав його в розмові з Натанаїлом, коли сказав йому: "Бачив я тебе під смоковницею",— несподівано показує, що Христос знає їхнє життя, чи радше має право на те, щоб увійти в нього, оселитися в найпотаємніших його закутках; і коли самарянка відповіла: "Немає в мене чоловіка", він сказав на це:

— Добре єси мовила: "Не маю чоловіка", п'ятьох бо мала чоловіків; і той, що тепер у тебе,— не чоловік він тобі. Правду мовила єси.

Жінка не належала до царського роду Натанаїла і Симона, до тих, хто відразу ж падає навколішки і б'є себе в груди. Напочатку це грішниця, спіймана на гарячому, і. щоб відвернути увагу надто прозорливого Равві. вона переводить розмову на богословську тему. Пролепетавши: "Бачу, пане,— пророк ти!", вона швидко додає:

— Батьки наші на цій горі поклонялися, ти ж говориш: в Єрусалимі, мовляв, місце, де поклонятися треба.

Ісус не дає втягнути себе в цю розмову, кількома словами збиває заперечення... Та час квапить: уже повертаються учні з харчами. Чутно їхні голоси і сміх. Усе мусить відбутися без їхньої присутності. Істина буде відкрита цій бідоласі відразу ж:

— Час надходить, він настав уже, коли справжні поклонники Отцеві кланятимуться. Таких поклонників і шукає собі Отець. Бог — це Дух. Ті, що йому поклоняються, повинні в дусі й правді поклонятися.

ЗО

А самарянка говорить йому:

— Відаю, що має прийти Месія і що він усе звістить нам.

На шляху вже відлунюються кроки учнів. Щоб відкрити

таємницю, яку він ще не звіряв нікому, Ісус вибирає цю жінку, яка мала п'ятьох чоловіків, а сьогодні — коханця:

— Це той, що говорить з тобою.

І в ту хвилину на нещасну жінку впало таке могутнє світло благодаті, що вона більше не сумнівалася: бідний, виснажений іудей, який так довго йшов дорогою під пекучим сонцем і який, знемагаючи від спраги, просив у неї, самарянки, трохи води,— це Месія, Спаситель світу.

Стояла заціпенівши, поки не почула голоси тих, що були з ним і вже наближалися. Тоді кинулась бігти, немовби загорілася на ній одіж, вбігла до Сихара і сполохала своїм криком людей:

— Ідіть-но подивіться на чоловіка, який сказав мені все, що я робила.

Христос продовжував сидіти на цямрині колодязя, і коли апостоли подали йому кусень хліба, він, здавалося, з великим зусиллям повертався у той вузький світ, в якому вони примушували його жити. "їж, учителю!" — кажуть вони. Але жива Любов, розкрита цією жінкою, ще не встигла стати людиною, котра хоче їсти і пити. *

— Я маю поживу, якої .не знаєте ви.

Ця відповідь іде ще з іншого світу. А бідолахи уявляють, що хтось уже приніс йому якоїсь дивної страви. Він дивиться на ці витріщені очі, на відкриті від подиву роти, а ген там видніються у сліпучо-білому сяйві ниви Самарії з білим колоссям; над нивами пливуть голови — це людський натовп, який веде до нього жінка (можливо, разом з усіма і її коханець).

Ісус нарешті спускається на землю, говорить з ними про рільництво, на якому вони добре розуміються, розповідає притчу, заспокоює їх, дає зрозуміти, що вони збиратимуть те, що він засіяв. Він вже зробив їх ловцями душ людських, тепер вони будуть рільниками людських нив.

Він ще два дні лишався серед проклятих самарян, давши таким чином своїм апостолам урок, який, на жаль, важко засвоїти світові. З непереборною впертістю люди заперечують і відкидають цю частину християнського вчення — віру в однакову вартість усіх людей і всіх народів перед небесним Отцем.

Розділ VIII

ПРОЩАЮТЬСЯ ТОБІ ТВОЇ ГРІХИ

Як тільки Ісус повернувся ДО Галилеї, ПОГОЛОС про ЙОГО силу розповсюджується так швидко, що фарисеї на якийсь час відмовляються од прямих нападок на нього. Проте у них завжди буде нагода спіймати його на якійсь помилці: немає нічого легшого для казуїстів, котрі залюбки мудрують над тонкощами Тори. Тим паче, що він нічого не робив, аби уникнути розставлених пасток, з викликом кидався в них.

І все ж залишався невловимим, бо вони не могли збагнути мотивів його вчинків. Чого він хотів цим досягти? Чого шукав? Що б вони не думали про нього, вони не моглй уявити собі такого неймовірного злочину для іудея — будучи людиною, оголосити себе Богом! Це було б уже занадто! Та все ж...

Забудьмо все, що ми знаємо про Ісуса, те, що сталося на землі у зв'язку з його ім'ям; поставмо себе на місце одного з тих учителів, які прийшли з Єрусалима чи проживали в Катіернаумі. Вони бачать того ворохобника зблизька, адже народ розступається перед ними і вони опиняються в перших рядах. Книжник, якого я собі уявляю, разом з іншими поважними особами проникає нарешті в оточений натовпом дім,

у якому знаходиться Ісус. Людська хвиля зімкнулася за ними. Люди, які несли хворого, марно намагалися зробити прохід у натовпі. Безперечно, вони прийшли здалека, втратили багато сил. І не підуть звідси, поки не побачать того, кого шукають. Доступляться до нього за всяку ціну. Носильники приймають відчайдушне рішення: вони піднімають хворого з нарами на покрівлю хати, відривають кілька дощок і спускають свою ношу в ту кімнату, де сидить Ісус. Звичайно, це відразу ж викликало обурення, люті крики і погрози.

Книжник спостерігає за зцілителем, пильно дивиться на його губи і руки. Так-от, слова, які вимовлятимуться, дуже дивні, несподівані, вони, здається, не мають ніякого зв'язку зі станом хворого. Вони радше є відповіддю, яка прозвучала вголос у мовчазній розмові Сина людського з тією немічною особою: "Чоловіче, прощаються тобі твої гріхи".

Багато нещасних душ перед Ісусом у дні його земного життя відчували те, що відчувають сьогодні перед чашею з Дарами: вони раптом пізнавали всю свою гріховність, бачили її глибину та обсяг, бачили себе самих. Першою одержаною благодаттю була благодать здорового розуму; звідси крик Симона: "Іди від мене, Господи, бо я грішна людина!" Безперечно, ту ж саму німу молитву промовляв хворий: "Прости мені!", а не "Вилікуй мене!" Тоді прозвучали найдивніші слова, які будь-коли промовляли людські уста: "Прощаються тобі твої гріхи", і

Всі гріхи жалюгідного людського життя, великі й малі, наймерзотніші, ті, в яких не моЖе зізнатися жодна людина, гріхи, які не лише ганебні, але й смішні, і той гріх, який він не може забути і над яким ніколи не роздумував. Всі вони стираються, про них більше не розпитують, ними не обурюються, з них не глузують. Син людський не вимагає від розкаяного грішника, щоб той повторно переживав свій сором. Ісус уже підняв його досить високо над цим натовпом, що тиснув на них, аби зцілення душі переважило для нього зцілення тіла.

На цей раз фарисеї одразу збагнули значення цих не-чуваних Слів. Уголос обурюватися не наважились. Що можна на це сказати?

Перезиралися і міркували: "Хто може відпускати гріхи крім одного Бога?" Богохульство настільки велике, що вони поки що не сміють кричати про богохульство. Та Син людський уже переходить у наступ, двічі доказуючи їм свою всемогутність. Насамперед, як завжди звик робити, читає у їхніх серцях: "Чому так думаєте в серцях ваших?" Звертаючись звичайно до людського духу, він тепер, здавалося, був уражений струпами збелеїїої душі; та враз, зупинивши погляд на розбитому паралічем тілі, що лежало біля його ніг, звернувся до фарисеїв: •

— Що легше сказати: "Відпускаються тобі твої гріхи" чи "Встань і ходи?" Але щоб ви знали, що Син людський має владу на землі відпускати гріхи. Кажу тобі: "Встань, візьми своє ліжко і йди додому".

Хворий підвівся серед радісних вигуків натовпу, а фарисеї, безперечно, скориставшись замішанням, утекли. Але книжник, якого я собі уявив, можливо, той самий, про якого розповідає євангеліст Матвій, у захваті вигукнув до Ісуса:

— Учителю, я піду за тобою, куди б ти не пішов.

Спокусник спокусив його, і він покорився цій всемогутності, склав перед ним зброю. Звичайно, він чекав якогось погляду, якогось слова, котре винагородило б його за таку раптову покірність; але вчинки цієї людини завжди були несподіваними. Ісус, ще тремтячи усім тілом від того, що тільки-но зробив, відповідає:

— Мають нори лисиці, а гнізда — небесні пташки, Син же людський не має де голову прихилити.

Здавалося, він говорив: "Ти довго вважав мене спокусником, так ось глянь на мої спокуси і на те, що я обіцяю тим, хто мене любить. Відречення від усього — це найлегше з того, що я для них готую.

Незабаром на цьому порожньому місці, у цьому небутті я постелю їм ліжко, на якому заздалегідь буде позначене місце для ніг і рук..."

Можливо, книжник подумав: "Я надто поспішив... Він хотів випробувати мене, він мене не знає". Та в цю хвилину серед учнів, близьких учителеві, почувся голос:

— Господи, дозволь мені спершу піти батька свого поховати.

— Йди за мною, зостав мертвим ховати мерців своїх.

Наліт століть вкриває блискучий і твердий метал цих

слів^ віки зм'якшуючого, стриманого коментування. Річ у тім, що нелегко подивитися правді у вічі, прийняти буквальну правду тих слів, з яких жодне не є минущим. Тоді що? Нам дано відчути всю правду, коли під час офіційної похоронної церемонії спостерігаємо її учасників: хитрі, кволі обличчя, виснажені і часом, і злодіяннями, поглинуті і затоплені пороками тіла, згромадження людських постатей-тіл (наше теж тут), що розклалися більше, ніж труп, який вони обкурюють ладаном. Принаймні він уже є тільки тлінними останками, а душа його, очищена невідомим огнем, в іншому місці. Ми вважаємо, що пережили його, однак самі погано пахнемо: запах духовного гниття сильніший від матеріального.

"Зостав мертвим ховати мерців своїх". Можливо, книжник не міг слухати більше. Може бути, що той учень відійшов. Але тут Христос говорить уже так, як Бог. Навіть якби він крикнув: "Я є Бог", то не виявив би себе ясніше. Лише задля єдиного Бога ми можемо дозволити найманим робітникам хоронити бідне тіло, з якого народилися. Тим не менше, серед своїх близьких, у кожній шанованій родині, де доводиться бувати, я шукаю людину, яку б не дратувала подібна вимога. Кожне Христове слово привертало до нього одні душі і відштовхувало багато інших. Довкола нього відбувається вічний рух і танок людських сердець.

ПОКЛИКАННЯ МАТВІЯ

І тут Син Божий, який мав на те причини, щоб збентежити і книжника, і учня, зупинився на березі озера перед столиком, за яким сидів митник. Серед іудеїв ця робота вважалася найогиднішою і найпанебнішою — робота підлеглих здирщиків, які силою влади збирали податок. Митники оббирали народ, ганьбили себе спілкуванням з поганами — одне слово, вважалися покидьками суспільства. Отож Ісус глянув на Леві, сина Алфея, що сидів за столом митника, і сказав: "Ходи!"

Звичайно, Леві уже знав його, як знав і Симона, і синів Зеведея, які були його друзями, ще не почувши наказу лишити все. Минаючи його, Учитель, певно, не раз бачив звернений на нього погляд нещасного пса; усім серцем своїм він прийняв бажання і любов цієї', істоти, яка не могла навіть собі уявити, що якийсь митник може розмовляти з Сином людським, тим паче піти за ним услід. Ісус, який ненавидів безсилою ненавистю (бо ще не виявляв її) самомилування святенників, не міг устояти перед людиною, що вбивала свою людську суть перед бездоганністю Бога.

Отже, Леві (чи він уже називався Матвій?) встав і пішов за Ісусом... Вірніше, на подив і обурення, а також і радість фарисеїв, які зібрались віддалік у гурт, сам Ісус ступив услід за проклятим митником, увійшов до його хати і сів за стіл, до якого були запрошені самі покидьки суспільства — приятелі .Леві. Ще сьогодні про них кажуть: "Краще б їх не бачити" або "їх ніде не приймають". Законовчителі не упускають свого, оточивши перед дверима наляканих учнів і завдаючи їм прямого удару: "Як це ваш учитель наважується їсти з митниками і грішниками?" А ті не знають, що відповісти. Тоді з-поміж гостей пролунав грізний голос:

— Не ті, що при добрім здоров'ї, потребують лікаря, а ті, що хворі. Ідіть і навчіться (яким тоном відправляє він цих богословів до їхнього

заняття), ідіть і навчіться, що означає "я бажаю милості, а не жертви"... Я прийшов не праведників кликати до покаяння, а грішних.

Є лицемірство гірше, ніж лицемірство фарисеїв: прикриваючись прикладом Христа, ідуть декотрі за своїми хтивими бажаннями і шукають товариства розпусників. Та Ісус — мисливець, що полює здобич у її норі, там, де вона ховається. Він не шукає розваг з легковажними особами. Зате нас вони гублять, а ми не вміємо їх порятувати.

Розділ IX

ІУДА

Фарисеї не могли більше ігнорувати неймовірні претензії цієї людини. Треба зрозуміти, що для іудея означає єдиний Бог, відділений безоднею від низького світу. Відтепер при кожному вчинку цього богохульника, при кожному підслуханому слові вони будуть відсилати його до тексту і до літер Тори. Досить його учням зірвати в суботній день кілька колосків чи йому самому зцілити у суботу сухорукого, як зграя вже тут, вона подає голос, готується завдати удару, коли настане час зводити порахунки. А він не думає захищатися, поводиться виклично — і як відважно!

"Тож Син людський — владика і над суботою! Син людський — Господь і суботі!" Ким він себе вважає? Чи не збожеволів? Адже перед тим насмілився сказати: "Суботу установлено для людини, а не людину для суботи"... Вже це було надто сильно сказано, але щоб проголосити себе владикою суботи! З того дня його доля вирішена. Проте він робить обережні кроки. Ми не маємо права казати, що Бог проти волі Ісуса дуже швидко виявляє себе; навпаки, Ісус стримує в собі Бога, інколи випускає його вільно подихати, коли довкола нема нікого, хто міг би застати його зненацька, крім бідної жінки з Сихара. Можна сказати4, що на людях Ісус ще намагається вгамувати поклик, який виявляє в ньому

Творця життя. Сповіщати ж про те, що він є владикою над суботою, Ісус не перестає.

Не один у сво!х/ помислах бачить його розіп'ятим. В Єрусалимі збираються змовники. Не мфкна гайнувати жодного дня. Час сівби дуже короткий. Він відміряє той час, який лишилося йому жити. Лишається кілька місяців, аби просвітити тих бідних, яких він вибрав, щоб вони служили йому, і які повинні оновити лик землі. Вони гаряче люблять його, в цьому немає сумніву, і це найважливіше. Але вони ще нічого не розуміють.

Хіба що за винятком людини з Каріота — Іуди, названого останнім із дванадцяти, яких Ісус вибрав з-поміж своїх • учнів. Він названий після Симона і Андрія, після Якова та Йоана, Филипа та Варфоломея, після Матвія і Фоми, після другого Якова, сина Алфея, і іншого Симона, названого Зилотом, після іншого Іуди. Що привернуло Іуду на бік Христа? Він тримав їхню касу, був, отже, людиною практичною. Спочатку, безперечно, показав безмежну віру у Христа, бо, як ділова людина, пішов за ним; мав непохитну віру у земний успіх Господа. Інші теж вірили в це, але не так, як Іуда. Найближчі учні Ісусові, навіть син Зебедея, вважали, що їхнє майбутнє забезпечене. Вони вже бачили, як виблискує перед ними цей очікуваний трон.

Упродовж трьох років Іуда потроху використовував для власної вигоди джерело живої води, діставав з нього прибутки. Тямущий, але недалекоглядний, він не зрозумів, що коли все розвалилося (на його думку, з вини того шаленця, який без причини розтринькав чудові дари і пересварився з усім світом), справа (а для нього це було справою) відновиться з новою силою і все, на що він сподівався, буде навдивовижу перевершене. Христос усе це знав. Іуда був З ним від самого початку, залишаєтья з ним і буде з ним до кінця.

Ісус навіть не пробував обманювати їх: "Не беріть ні золота, ні срібла,— наказував ЇМ, відправляючи по двоє провіщати добру вість,— ні срібла у ваші пояси, ні торби в дорогу, ні двох тунік, ні сандалій, ні

палиці..." (Іуда нишком усміхався і думав: "А що, коли дослівно розуміти все те, про що говорить любий Господь!"). "Оце посилаю я вас, як ягнят між вовків" (а Іуда бурмоче: "Кажи іншим, а не нам!"). "Будьте ж мудрі, як змії..." (а Іуда: "О, на це можеш розраховувати!"). "Стер^кіться ж людей, бо вони на суди видаватимуть вас та по синагогах своїх бичувати вас будуть" ("Лише не мене,— думає Іуда,— я-то добре знаю, як з ними розмовляти!"). І він презирливо ставиться до своїх супутників, бачачи, як вони тремтять від пророцтва свого учителя: "І видасть на смерть брата брат, а батько — дитину. І діти повстануть супроти батьків і їх повбивають..." "Чому таке оціпеніння? — думає Іуда, скоса позираючи на своїх товаришів.— Що в них за уявлення про сім'ю?" Іуда вже давно знає, що це правда: існують батьки і діти, які ненавидять одні одних. Йому подобається у Христі те, що він просто, ніби* Бог, дивиться на паскудства людського роду. В ту ж хвилину Учитель сповіщає: "І за ім'я моє будуть усі вас ненавидіти!" Так, звичайно... Але це не лякає Іуду. Інші тремтять, а він згоден на те, щоб його ненавиділи, аби лиш боялися. А його таки боятимуться, бо він оволодіє всесильними словами, які дають самому Ісусові владу над матерією і життям. О, того дня, коли він зможе проганяти демонів, зцілювати недужих, він не звертатиме уваги на ненависть чи любов того світу, який лизатиме йому ноги! "І не лякайтесь тих, хто тіло вбиває,— продовжує Ісус,— а душі вбити не може; але бійтеся більше того, хто може і душу, і тіло вам занапастити в геєні". Іуда знизує плечима: чому він має боятися Вельзевула, якщо візьме над ним верх; вони обидва домовляться, як поділити владу. "Якщо зможу проганяти його, зумію дістати від нього усі царства світу..."

І все ж таки навіть людина з Каріота розчулюється. Як не любити Ісуса? Лише йому можна довіритися, заплющивши очі. Голос Учителя стає лагіднішим, заспокоює бідних наляканих друзів: "Чи не два горобці продаються за гріш. А на землю із них ні один не впаде без волі Отця вашого. Отож не лякайтесь, бо вартніші ви за багатьох горобців. Отже, кожного, хто мене визнає перед людьми, того перед небесним Отцем моїм визнаю я. Хто ж мене відцурається перед людьми, того й я відцураюся перед небесним Отцем моїм..." Іуда бере себе в руки: він не

дуже полюбляє таке звернення до почуттів, бо розуміється в цьому гірше від інших учнів. А вони аж тремтять при найменшій ласці, по-собачому віддані Учителеві. І розпорядник лютує, відчуваючи, що Учитель віддає перевагу не йому. Та враз Ісус знову говорить гучнішим голосом: "Не думайте, що я прийшов, щоб мир на землю принести,— я прийшов принести не мир, а меч" ("В добрий час!" — думає Іуда). Я ж прийшов порізнити сина з батьком його, дочку з її матір'ю, і невістку з свекрухою її. І вороги людини — домашні його! Хто більше, ніж мене, любить батька чи матір, той мене недостойний.

І хтЪ більше, ніж мене, любить сина чи дочку, той мене недостойний..."

В устах якоїсь іншої людини ці слова могли б здаватися жахливими. Якби ми не боялися надто сміливим чином завдати йікоди нерозривності двох природ, то сказали б, що тут над кров'ю знову здіймається грізна голова Господа, що він виходить з тіла. Іуді здається, що він розуміє ці слова знегіависті... Насправді ж інші бачать, що лише втілена любов може вигукувати такі слова і не боятися, що її вразить грім небесний. Іуді уявляється, що Христос перекинув світ і в тому світі вибрані чи обрані не будуть більше в'язнями людських почуттів, ніякі кровні зв'язки більше не стоятимуть їм на заваді. Це буде тріумф сили і звитяжної самотності! Звичайно, з того, що говорить Учитель, людина з Каріота дещо може приймати або не приймати. Ось зараз говорить про хрест! Послухати його, то той, хто йде за ним, але не бере свого хреста, його не гідний... Іуда усміхається: ніби так важливо бути гідним його! Він піде за Христом Господом, але хрест залишить іншим.

Іуда відносить до себе його слова: "Хто душу свою зберігає, той погубить її; хто ж за мене погубить душу свою, той знайде її". Звичайно! Іуда від усього відмовляється, він усе покинув, щоб піти за Господом. Залишив розпочаті справи, які йшли не так уже й погано, посварився з впливовими людьми... залишивши, однак, серед них деякі знайомства. І з жалем думає про те, що одинадцять інших апостолів, які не зробили більше від нього, огорнені більшою любов'ю, ніж він.

Ісус говорить ще: "Хто вас приймає, приймає мене..." Іуда роздумує над цими цінними словами, багатими на особливо блискучі наслідки. Та ось ще слова, які викликають у нього захоплення: "...1 хто напоїть, як учня, когось із малих цих бодай кухлем водиці холодної, той, по правді кажу вам, не загубить нагороди своєї..." Іуда думає: "Я поки що є одним із тих малих, але я скоро виросту, тому що кухоль холодної води недовго буде холодною водою..."

Одинадцять інших сердець приймають ті самі слова, ще не розуміючи їх, але несвідомо вбирають, як добра земля. Ці слова містять у собі таємницю таємниць: любов не почуття, не пристрасть, а людина, хтось. Людина? Так, людина. Бог? Так, Бог. Той, хто є тут. Якого слід приймати понад усе? Цього недосить: лише йому слід поклонятися. І лихо тому, хто образиться на це! А ті, що стануть "своїми", зможуть прожити життя з заплющеними очима, нічого більше не боячись від людей. Нічого більше боятися, нічого більше чекати. Вони віддали все, щоб усе дістати, настільки з'єднавшись зі своєю любов'ю, що той, хто їх приймає, приймає Любов. Слова Господа, промовлені на вухо дванадцятьом, несуть у своєму зародку відвагу тисячі мучеників і радість переслідуваних: віднині, які б жахіття з ними не сталися, друзям Ісуса досить лише підняти догори очі — і вони побачать над собою відкрите небо.

Розділ X

НАГІРНА ПРОПОВІДЬ

♦

Сходячи униз із дванадцятьма задоволеними і стривоженими апостолами, він зупинився на плоскогір'ї, що лежало на півдорозі шляху. Хід йому перепинив натовп учнів, а також багато людей, що прийшли з Єрусалима, Тіра та Сидона. Дотепер він промовляв потайки до своїх друзів. А зараз довірить великому натовпу людей слова, задля яких

прийшов у цей світ. Майже все те, про що він говоритиме, його слухачі могли знайти у тому чи іншому вірші псалма. Ще до нього на це натякали пророки. Але цей Назарянин говорить так, немовби мав повну владу: "А я вам кажу..." Тут маємо нове звучання, найменше слово набирає непередбаченої ваги. Для будь-якої іншої людини вигукувати: "Хай буде світло..." чи заявляти: "Я наказую вам, щоб ви любили один одного..." було б даремною справою. Але коли говорить Бог, на землю струменить спокійне світло і в самому серці жорстокої Римської імперії пробивається джерело незнаної досі любові.

"Блаженні... блаженні... блаженні..." Ті, що стояли у задніх рядах і чули тільки це слово, повторене дев'ять разів, могли подумати, що йдеться про оповіщення щастя. І мали рацію, думаючи так. Внаслідок чуда, дивнішого від чуда у Кані, бідність ставала багатством, а сльози— радістю. Земля належала не войовничим'людям, а покірним.

Проте кожне благословення містить у собі і прокляття: "Блаженні убогі, бо ваше Царство Боже" означає, що той, хто не має духу відречення, виганяється з Царства Небесного. "Блаженні чисті серцем, бо вони бачитимуть Бога". Але ті цноти, за які обіцяне блаженство, абсолютно суперечать природі. Бо, врешті, хто убогий духом? Бо хто може похвалитися, що бачив у побожній людині, навіть дуже побожній, духовну бідність? Упертість, з якою люди, що вважають себе досконалими, тримаються за власну точку зору, викликає страх.

"Блаженні тихі, бо вони успадкують землю... Блаженні миротворці, бо вони синами Божими назвуться". О жорстокий світе! Ще й досі лагідність викликає найбільше презирство до себе. З дитинства, ще в молодших класах, лагідних переслідують. Ніцше, по суті, проповідує філософію здорового розуму.

Чи сучасний світ менш жорстокий, аніж світ давній? Ніщо не змінилося, за винятком хіба що одного: раз і назавжди на цій горі були проголошені заповіді і сказано, що жодна з них не минеться ї з

покоління в покоління кілька людей передаватимуть їх від серця до серця. І цього достатньо: "Ви — сіль землі".

Достатньо лише дрібки солі у людському натовпі, щоб він не попсувався. Тільки б сіль не звітріла! Христос бачить, що те щастя, яке він приносить людям, сповіщаючи про нього у своїй першій проповіді, постійно знаходиться під загрозою. Що значить "чистота" для його уважних бідняків-іудеїв? Бути чистим! Яка неймовірна вимога у дні Тіберія! "Ви чули, що було сказано: не чини перелюбу..." Так, це загальний закон — і всюди він порушується; проголошуючи його, нікого не здивуєш. Та цей Назарянин додає до давнього висміяного закону нову заповідь, якій опирається вже світ понад вісімнадцять століть, якою він нехтує, даремно силкуючись скинути з себе, та не маючи сили вирвати її зі своєї плоті. Відколи Ісус сказав це, лише ті знайдуть Бога, хто погодиться на це ярмо: "А я кажу вам, що кожний, хто дивиться на жінку з пожаданням, той уже вчинив перелюб з нею в своєму серці".

Отже, як говориться у тих словах, гріх здійснюється ще до вчинку; бруд, проникаючи всередину, сходить до свого джерела. Краще, ніж будь-яке прокляття, ті слова зводять нанівець праведність фарисеїв. Відтепер драма розгортається всередині нас, між найпотаємнішим нашим бажанням і Сином людським, який перебуває в глибині наших сердець. Благочинність фарисеїв, як і порок блудниць і митників, є тільки показною видимістю. Для кожного з нас таємниця спасіння ховатиметься у темряві, яку розвіє лише одна смерть.

Трохи пізніше Христос визначить поняття справедливості; виявиться, це те, що люди називають несправедливістю. Ще заскоро (вони вже дістали своє!) розповідати їм історію про блудного сина, з яким обходяться краще, аніж з його старшим розсудливим братом, чи про тих робітників останньої години, чия платня ідорівнює платні поденників, які важко працювали від самого світанку. Поки що вони повинні змиритися з думкою, що людина "порядна і благо-чесна", сповнена хотінь, бажань і мрій, яка потайки віддається їм, уже є засуджена. Те, що вона робить у своїм серці, в очах Бога є уже

завершеним вчинком. Розплатою за ті погляди і думки, за хтивість очей і сердець, які насичуються безкарно, уникаючи людського контролю, є геєна.

Ми не будемо фільтрувати слова Христового пророцтва, не залишатимемо ті погрози загадковими. Чи думка про пекло стерпна, чи ні. Минуться небо і земля, а найменше слово Господнє не минеться; І це, як і все інше, треба розуміти дослівно: "І коли твоє праве око тебе спокушає, вирви його і кинь геть від себе; ліпше тобі, щоб один твій член загинув, аніж щоб усе твоє тіло було вкинуте у пекло... І коли твоя правиця тебе спокушає, відітни її..." Чого ж вимагає Христос від нас? Дослівно — Божої досконалості: "Тож будьте досконалі, як Отець ваш небесний досконалий". Диявол пообіцяв Адамові і €ві, що вони будуть як боги; і Спаситель вимагає, щоб ми стали подібними до Бога. Та чого він тільки не вимагає? Тому не вистачає милосердя до ближнього, йому потрібно безумного милосердя: підставляти другу щоку, віддати плащ тому злодієві, який уже взяв вашу одіж, любити своїх ворогів... Чи він не збожеволів? Так, з людської точки зору він вимагає від своїх улюбленців божевілля і він його одержить.

Він досягне цього, бо він їх любить. Ця вимога була б нестерпною, якби не йшла від втіленої любові. Геєна, про яку він говорить так спокійно, не підвищуючи голосу, не відштовхує нікого з тих, кого він кличе до себе, бо їх підбадьорює поклик безмежної любові. Серце, яке так любило людей, чекає від кожного з них добровільної віддачі, самовідречення, відмови од будь-яких турбот і тривог. Від тих селян він хоче безтурботності, хоче, щоб вони стали подібними на птиць небесних і польові лілеї. Що нам геєна, якщо Бог — наш Отець? Отже, він може вимагати всього, чого забажає. Ми знаємо, куди йти. Наш Отець на небесах; ті, хто володіє цією невимовною істиною, не наважуються надто дорого платити за неї: "Чи ж є між вами хтось такий, хто б, коли син попросить хліба, дав йому камінь?"

Але ми не досягнемо нашого небесного Вітця, якщо піде-мо дорогою насолоди і втіхи. Двері тісні, і шлях вузький. Насамперед не треба

лицемірних признань, потрібна чистота серця, а не вигуки серця: "Не кожний, хто промовляє до мене: Господи, Господи!.."

Здається, відкривши своє серце, Христос схаменувся, ніби боячись, що ми будемо зловживати цим. Нагадування про геєну переривається словами ніжної любові, яка боїться, що її погано зрозуміють, і тому ховається за погрозою. Вже наперед гірко плаче над тим, що з'являться лжепророки. Застерігає щодо цього своїх друзів і дає їм пробний камінь, хкотрий допоможе розпізнавати людину, яка звернеться до них в імені Христа. Це святість. "Ви пізнаєте їх за плодами їхніми". Господь говорить тут, як людина, котра, будучи Богом, бачить те, що вихоплюється з поля зору людини. Як же ж судити людей за ділами їхніми? І хто в такому випадку не заслуговує на те, щоб його кинути у вогонь? Навіть якщо він прагне святості... А крім того, хіба ж він не наказав нам не судити? О, незбагненність закону! Не можна судити, але й не треба давати себе дурити. Вічна сутність, до якої закликається християнська душа. Нічого дивного, що при такій грі блаженні духом і серцем поволі стають проникливішими. Тут ніщо не суперечить одне одному, однак усе протиставляється. Важко бути водночас голубом, вужем і лілеєю. Правда, виголошена на горі, має більше відтінків, ніж горло пташки. Вона не обмежується кількома строгими правилами, які достатньо виконувати, щоб усе було в порядку. Життя сповнене підступності й небезпек, усе слід робити обережно, але з любов'ю... На жаль, ніколи ти не впевнений, що любиш і тебе люблять.

Ті, що не виконують волі Отця, знають, що не виконують її; але той, хто вважає, що сповняє її, сам того не відаючи, її порушує. Гордість деяких людей, які вельми "просунулися" на шляху вдосконалення або ж вважають, що вони такими є, набагато перевищує чванство світських людей. Якщо хтось лагідно зверне їхню увагу на це, вони замість того, щоб поглянути на себе збоку, підносять цю образу Богові, і їхня гордість ще більше розбухає від надмірного вихваляння. Вони вважають,.що в їхній особі ображена справедливість, і без вагань здійснюють те, що поганин назвав би "помстою", а вони охрестили "відшкодуванням".

До того ж, тут ідеться про святих чи принаймні про людей, які наслідують святих. Але ж де розпочинається лицемірство? Яке людське дерево за кількома його плодами не можна назвати лихим?

сотник

I

Духовний закон, що його дав людям Син Божий на горі, чудово заплодоносив у наступні дні. Вороги на деякий час відступили. Любов до Вітця, яка переходить у любов до ближнього,— два почуття любові, що зливаються в одне і звучать у проповідях Ісуса своїм друзям, набувають під час його земного життя неповторного характеру, який відійде зі світу цього разом із ним самим. Бо він є Сином Божим, а сотник і всі, хто його оточує,— його ближніми. Протягом трьох років Вічне Буття стало ближнім вояків, митників і блудниць.

Той сотник, що був на службі в Ірода Антипи, не єврей, але так любить євреїв, що за власний кошт будує їм синагогу. Його слуга тяжко хворів, а він його дуже любить. І ми самі вже починаємо любити того сотника, для якого смерть слуги була б нещастям. Він не наважується сам іти до Ісуса і відправляє до нього когось із своїх друзів-євреїв, щоб Учитель не принижував себе тим, що переступить поріг його оселі. Доручає їм передати ці слова, які людство, стоячи навколішках перед Ягнятком Божим, не перестане повторювати до кінця світу: "Господи, не трудися, бо я недостойний, щоб ти увійшов під мою покрівлю. Тому і я не поспішився йти до тебе; але скажи мені слово, і одужає слуга* мій. Бо і я людина, що стою під владою, маю вояків під собою й кажу одному: "Іди" — і той іде; а іншому: "Ходи" — і той приходить..."

"Ісус був здивований ним". Бо він не тільки любив людей, а й захоплювався ними. А захоплює його у них одне і те ж чудо: не якась особлива цнота, не аскетична строгість, не глибокі богословські знання,

а почуття власного смирення, беззахисності, упокорення, плід тієї духовної тверезості, яка є найвищою благодаттю.

Лише волею неможливо досягти смирення, бо вона досконала тільки тоді, коли сама себе не знає. Не досить бити себе у груди; даремно щоранку повторювати гордовито слова сотника або слова його брата-митника! "Дякую тобі, Господи, за те, що я подібний на того митника..." Так сьогодні молиться фарисей.

Розділ XI

УЧНІ ЙОДНА ХРЕСТИТЕЛЯ

У той час Ісус пішов у Наїм і повернув матері сина, якого вона втратила. Ця вдова не кликала його, ні про що не просила, бо дотепер він не перемагав смерть. Безперечно, не один говорив про нього: "Звичайно, паралітики, біснуваті... все, що тільки хочеш! Але він нікого не воскрешає..."

Це чудо мало зробити для популярності Ісуса більше, ніж усе те, що він здійснив дотепер. Особливо стривожилися ті учні Йоана Хрестителя, які вороже ставилися до новоприбулого. Чи тривожився також їхній учитель, який знаходився у тюрмі, куди ув'язнив його Ірод? Чи він вагався у тій вірі? Про що він міг думати, коли відправляв двох учнів до Ісуса, щоб запитати його: "Чи ти Той, хто має прийти, чи чекати нам іншого?" Буває, що віриш людині, а потім, коли її поведінка стає недосить зрозумілою, починаєш вагатися. Учні Йоанові розповідали своєму вчителеві, що Назарянин споживав наїдки і напитки разом з блудницями і митниками і не тільки не заперечує проти такого оскарження, а навпаки, хвалиться цим. Дозволив своїм учням не постити, пояснюючи їм, що "друзі молодого веселяться, поки з ними молодий, і прийдуть ті дні, коли заберуть молодого від них, тоді й відмовляться від харчів і вина..." Така мова непокоїла Йоана Хрестителя. А якщо він помилявся? Може, почутий голос не був голосом з неба?

Фарисеї присягаються, що Ісус сповняє свої чуда силою Вельзевула. Звинувачують його в тому, що він спокушає душі... І справді, він повів за собою найкращих учнів Йоанових. А що про себе самого скаже Ісус? Що він скаже про себе посланцям Йоана Хрестителя? Відправляючи послів, Предтеча влаштував випробування для Ягнятка Божого: він не може не вірити в нього, але його поведінка тривожить; а можливо, не маючи сили заспокоїти своїх друзів, він молиться потайки: "Господи, просвіти ти сам моїх учнів, які сумніваються у тобі, яких дивує і бентежить твоє життя..."

Ісус примножив чуда у присутності двох посланців Йоана, а потім сказав їм: "Ідіть і перекажіть Іванові, що ви бачили й що чули: сліпі прозрівають, криві ходять, прокажені очищаються, глухі чують, мертві воскресають, бідним звіщається добра новина. І блаженний, хто через мене спокуси не матиме!"

Після того, як вони відійшли, Ісус заговорив про Йоана Хрестителя; говорив про нього не як про супротивника, "яко-го дістав", а як про найтаємнішого з пророків, бо цей провісник не належить до Царства ,Небесного: "Найменший у Божому Царстві — більший за нього..." Це велике безлисте дерево самотньо стоїть серед; пустелі; його коріння сягає у старий Закон, а верхні гілки ледь торкаються Христа, який говорить про нього радше з захопленням, аніж з любов'ю. Вони бачили один одного в дитинстві і тепер впізнали себе; Бог упокорився перед своїм останнім пророком, але між ними не було спілки, не було єднання чи повного злиття двох сердець; здавалося, вони були розділені у часі й просторі: Йоан іде попереду, він не може ні зачекати Ягнятка Божого, ні повернутися назад. Предтеча може йти лише попереду. І він горить і згоряє між двома Заповітами.

Син людський сердиться через незадоволення Йоанових учнів постом: у Царство можна увійти через сміх і через сльози. Але іудеї не хотять ні сліз, ні сміху. Ще сьогодні є люди, котрих не хвилює ні гімн до Сонця Франціска Ассізького, ні плач Хуана де ла Круса.

"До кого, отже, мені порівняти людей цього роду? — запитав Ісус.— До кого вони подібні? Вони подібні до дітваків, що сидять на майдані і гукають та промовляють одні до одних: "ми грали вам на сопілці, та ви не танцювали! Ми співали вам жалобної, та ви не плакали. Прийшов Йоан Хреститель, що не їсть хліба й не п'є вина, а ви кажете: Він біса має! Прийшов Син людський, що їсть і п'є, а ви кажете: Це ненажера і п'яниця, приятель митників і грішників".

ОБІД У СИМОНА

Син людський, який їв і пив із грішниками, не відмовляється сісти за стіл і з фарисеєм Симоном, про що розповідає нам лише євангеліст Лука. Симон приймає Назарянина з обережною ввічливістю... Він остерігається бути надто гостинним і робити великі видатки: пізніше казатиме при потребі, що прийняв Ісуса лише з цікавості; він дуже ввічливий, не втрачає голови, радше трохи холоднуватий...

Якщо Ісус сідає все-таки за цей стіл, то робить це тому, що бачить, як із глибини віків наближається до нього жінка з алебастровою пляшечкою одна з тих, хто віддавав себе, хто оскверняв своє тіло і душу, хто смертельно страждав для інших людей. Вона з'являється у чотирьох Євангеліях із своїми ароматами, З чудовим волоссям і зрошеним слізьми обличчям. У євангеліста Луки вона входить у дім фарисея. Євангелісти Матвій і Марко приводять її напередодні Страс-тей Господніх до іншого Симона, прозваного прокаженим, який жив у Витанії. Йоан називає її Марією. Одні вважають, що це та Марія Магдалина, з якої Ісус прогнав сімох дияволів; а інші — що це сестра воскреслого Лазаря і Марти. Та хіба це так важливо? Ця жінка так переслідувала людську думку, що сповідь про її вчинок могла зазнати змін; однак залишається основне — зустріч втіленої чистоти і втіленого гріха, зроблена для втіхи тим, хто продовжує боротися, хто споруджує крихкі перепони на шляху невситимого моря крові і бажання.

Ісус лежав близько стола, і його босі ноги звисали з лежанки. Грішниця приступає ззаду. Вкрита ганьбою жінка не наважилася підійти

до Ягнятка Божого спереду. "...Припавши до ніг його ззаду, плачучи, почала обливати слізьми йому ноги і волоссям своїм витирала, ноги йому цілувала та миром мастила..."

Симон спостерігає за цією сценою і з полегшенням усміхається: "Звісна річ! Якщо б це був пророк, він здригнувся б з огиди від одного лише дотику".

Тоді Ісус мовив до нього: "Симоне, маю тобі щось сказати".— "Учителю, кажи!" — відповів той. "Один позикодавець мав двох боржників: один був винен йому 500 динаріїв, а другий — 50. А тому що ні один, ні другий не міг сплатити боргу, то він подарував обом їх борг. Хто з них буде більше любити позикодавця?" Симон відповів: "Думаю, той, котрому більше подаровано". А Ісус йому на те: "Правильно ти вирішив". І, обернувшись до жінки, сказав Симонові: "Ти бачиш оцю жінку? Прибув я у твій дім, і ти не дав мені води для ніг. Вона ж слізьми обмила мені ноги й витерла волоссям. Поцілунку ти мені не дав; вона ж, відколи я увійшов, не переставала цілувати мені ноги. Оливою не намастив ти голови моєї; вона ж миром пахучим намастила мені ноги. Тому кажу тобі: прощаються її гріхи численні, бо багато полюбила. Кому ж мало прощається, той мало любить". Потім промовив до жінки: "Прощаються тобі гріхи". А гості, що сиділи за столом разом із ним, почали говорити між собою: "Хто це такий, що й гріхи відпускає?" А Ісус ще раз мовить до тієї жінки: "Віра твоя спасла тебе, іди ж у мирі!"

"Бо багато полюбила..." Багато полюбила, безперечно, Христа. Але хіба не мовиться тут також і про те самозабуття, самопожертвування і муки, що супроводжують найсумнішу пристрасть? Чи все загублено для Бога у шаленому забутті двох нестримних сердець? Так, очевидно, все загублено.

Та раптом звучать слова, які чув також хворий,— найдив-ніші з тих слів, що їх наважився вимовити цей Назарянин, три слова, які, безперечно, виявляють у ньому Бога: "Прощаються тобі гріхи".

Іудеї більше не дивувалися ічудами, Ісус множив їх, до них звикали. До того ж, ніколи йе знаєш напевно: є різні хитрощі, сила Вельзевула, все мо&на пояснити. Але звичайне слово, голослівне твердження бентежить їх більше, аніж будь-яке чудо. Бо що таке воскресіння померлого, якщо маємо воскресіння душі? На цей раз Син людський байдужий до затаєних думок людей, що оточують його,— він повністю обернувся до нещасної заплаканої жінки з розпущеним волоссям, яка тримає порожню пляшечку. Він дивиться на тіло, що лежить біля його ніг; знає минуле цього тіла, осквернено храму, в якому вже перебуває Свята Трійця.

Та хай звиклі до гріха не втішаються цим прикладом. Та, котрій він більше простив, і любить більше. Любов цієї покаянної така велика, як і її прощені гріхи. Але для більшості з нас гріхи рівнозначні лише нашій невдячності, і чим вище витягає нас милосердя, тим нижче і нижче ми падаємо. І якщо все-таки якогось вечора та жінка знов, поступиться бажанню... що ж, ми знову побачимо її з посудиною пахощів напередодні Господових мук — вона йтиме для останнього миропомазання і останнього прощання.

Розділ XII

БІСИ МАРИ МАГДАЛИНИ

Одна річ схиляє нас до того, що грішниця з розпущеним волоссям і Марія Магдалина — одна й та ж особа: саме про неї постійно говориться в Євангелії як про жінку, яку Господь визволив від семи бісів. Отже, Син людський знав грішницю, яка увійшла в залу з пахучим миром. Нема потреби говорити їй, як іншим: "Прощаються тобі гріхи..." Таке відпущення вона вже дістала. Справді, він визволив цю заплакану жінку від бісів. І досить давно: здається, що вона вже досягла на шляху навернення тієї точки, де душа, осяяна світлом любові, відкриває для себе силу-силенну своїх гріхів і проймається кожним із них, їхньою мерзенністю, простежує їх у самій глибині спокушених і гріховних

сердець, заплутується у безконечних сітях спокус, у густій кроні відповідальності.

Ця жінка була одержима любов'ю сильніше, ніж сімома бісами, і ми ніколи не знатимемо, яким чином вона перейшла від однієї одержимості до другої, бо Євангеліє про це мовчить. Чи боротьба була короткотривалою, чи довгою? Ми хотіли б знати, чи Господь усього живого використав свою божественну владу, аби присмирити її, чи, навпаки, дав їй свободу і поклався на любов, яка у відповідь на його заклик почала нуртувати через звалища бруду, змиваючи усяку скверну, відновлюючи почуття сорому.

Ми знаємо цей сором і цю ганьбу. А фарисей зневажав заплакану жінку, яка стояла навколішках, бо в очах праведних людей вона була відринутою. Всі сім бісів Марії Магдалини містяться в одному демоні. Існує лише один демон, як існують їх тисячі, і всі можливості зла плодяться у тій похітливості, сама згадка про яку забарвлює червоним кольором обличчя святих людей.

Йдеться не про буденні слабості, не про ті огріхи, до яких схильна кожна істота, ті злидні, які принижують молодих людей і вкривають соромом людей літніх,— говориться про ту одержимість, проти якої безсилі окремі люди; власне тіло в повному розумінні цього слова кинуло їх у безумство, і вся суть існування на Землі для них зводиться до пошуку якогось абсолюту у власному тілі. Вони справді одержимі сімома бісами, яких ми називаємо сімома смертельними гріхами.

Насамперед гординя! Розпусна жінка відчуває божевільну насолоду від своєї влади над серцями, від можливості завдати їм страждань, викликати заздрощі, розлучити тих, що люблять один одного. Що гірше тут — жіноча жорстокість чи пиха чоловіків? Нам доводилося чути відверті визнання, зроблені абсолютно байдужим тоном: "Він помер через мене... Вона відібрала собі життя через мене..."

Вбивці. Якщо не всі розпусники пролили кров дорослих людей, усі вони в діях, далеких від справжнього призначення, знищували душі, які могли б народитися. І вони знищили багато тих, хто вже народився.

Страх загинути на самоті лежить глибоко у нутрі плотських людей. Багаточисельний натовп, що його показує нам Христос, натовп, який штовхається, збиває з ніг на широкій дорозі загибелі, складається з людей, зібраних тут зовсім не випадково: вони шукали і знайшли один одного. Це співучасники і співдіячі, які потребують одні одних, щоб разом загинути. Як тварини, що групуються за своїм видом, вони скупчуються за своїми вадами. Кожна окрема вада підносить своє знамено над групою прихильників. День Страшного суду застане їх разом, і не буде потреби скликати їх сурмами з чотирьох сторін світу: похмурі кетяги вже повністю дозріли, і чорному ангелу залишається лише зібрати урожай.

Хоча спільний гріх цементує їх докупи, ревнощі, зненависть вириваються між ними прірву. І в своєму безумстві вони відчувають себе переможцями лише тоді, коли завдають одні одним страждань.

Дрібні біси плазують слідами ненависної і смертоносної похітливості. Гурманство, над яким часто ‘кепкують, напевне було у Марії Магдалини, як і в усіх великих грішників, не минущим смакуванням, а шуканням тривкого стану обеззброєного блаженства. Жінки, які мали б ненавидіти спиртне, жадібно ковтають його, немов губки... І раптом засинають останні ангели — хранителі душі, відступає сором, зникає спогад про дорогих осіб, одна за одною падають перепони — алкоголь і наркотики дають своїм прихильникам ключі від царства темряви.

Безперечно, Марія Магдалина була тією грішницею з розпущеним волоссям, саме її звільнено від семи бісів.

І ми намагаємось уявити собі це чудо — її перехід з одного світу в інший. "Ким була І ким стала!" — вигукує Боссюе. Справді, можливо, все

це проходило просто: те, що розповідають про дії Христа, не порівняти з тим, що він робить у глибині сердець. Син людський уже тоді жив і діяв так, як живе, і діє невидимий Христос. Історія Марії Магдалини відбувалась або могла відбуватися всередині нас. Наше власне визволення чи наше поневолення допомагають уявити, чим стало це звільнення для одержимої жінки.

Бо йшлося справді про одержимість. "Марія, названа • Магдалиною, з якої він вигнав сім бісів". Ця повія була біснуватою. Та хіба похітливість не такий гріх, як інші?

І хіба немає у тій неможливості зцілитися, на яку нарікають навіть грішники, які тягнуться до Бога, у постійному поверненні до своїх гріхів знаку не звичайної спокуси, але якоїсь мани — мани, що захопила не лише окрему особу, але й цілий рід?

У Сен-Сірана є жахливий текст, де цей єретик показує нам, як на одній сім'ї безперервно відбивається прокляття — від батька до сина. Ця страшна людина зуміла збагнути своєрідне спадкове прокляття і зберегти непохитну віру перед цим жахіттям. Однак правдою є й те, що таємниця спадковості примушує нас вірити і в таємницю милосердя: існує одержимість цілих родів. Смерть однієї пропащої істоти не знищує паростків падіння. І діти, плоть від плоті його, є також дітьми його хтивості, вони змушені передавати цю страшну естафету усім своїм нащадкам.

Щоб звільнитися від цього кошмару, треба уважно роздивитися покаянну душу, звільнену від семи бісів. Марія Магдалина перемогла фаталізм плоті. Оскільки любов пере-

магається лише любов'ю, вона запалила зустрічний вогонь. Так само, як тоді, коли все ТІ життя зосереджувалось на тваринному існуванні і довколишній світ для неї зводився до однієї особи (справді, найбанальнішою таємницею людської любові є те, що вона неймовірно знецінює все інше, вважає нікчемним усе, що лежить поза предметом нашої пристрасті), так і нині це безумство концентрується довкола Христа. Знову весь світ зникає, але тепер уже для Богочоло-віка. І навіть тіло цієї жінки зазнає знищення. Колишнє бажання померло. У вгамованому серці зустрічаються чистота і поклоніння, вони примиряються між собою. Марія Магдалина заходить до кімнати, у якій за столом Ісус, і йде просто до нього, не дивлячись на інших гостей. У всьому світі лише Ісус і вона, котра любить Ісуса. Тепер любов стала її Богом.

Це покаянна грішниця. Ті, що дивуються, чому їм не вистачає наполегливості, шукають у наверненні джерело насолоди. Але в душі, засіяній сімома бісами, погано вирваний бур'ян знову проростає, якщо землю не перекопати, не обробити і не перекинути великими зусиллями і сльозами.

У ту годину свого життя Марія Магдалина, напевне, переживала такий етап, коли людина, уже повністю віддана Богові, інколи ще чує голодне виття давньої пристрасті. Але Магдалина мертва для всього того, що вона покинула. Ніщо більше не розлучить її з тим, кого вона шукала поміж людьми.

Трохи розгублена, як на мій погляд, вона всюди ходить за Ісусом. Вона зупиняється лише тоді, коли він сам, прибитий до хреста трьома цвяхами, уже не може більше йти вперед, не може зробити більше жодного кроку, хоча б і перемагаючи біль. Тоді Марія Магдалина, також ставши нерухомо біля нарешті досягнутої мети — скривавленого дерева, міцно обіймає його, аж поки не знімуть понівечене тіло її Бога і не помістять у гробі, що знаходиться неподалік. Ніщо для неї не втрачене, поки вона знає, де спочиває його священне, хоч і мертве, тіло. Можливо, вона думає, що він лише прикидається мертвим. На короткий час вона

покидає гріб, щоб купити пахощів, а на світанку знову тут, біля гробу, з Саломеею і матір'ю Якова. Лише тепер вона опам'яталася, стоячи перед зяючим гробом, перед входом у порожнечу. Вкрали її Господа! І вона не знає, де покладено його! Просить допомоги, звертається до садівника, не знаючи, що це якраз Він і є (як говориться у автора) "Наслідування Христа": "Коли ви вважаєте, що далеко від'мене, тоді я часто дуже близько біля вас..."

Кожна дійова особа драми Спокутування виступає як прототип тих численних копій, з якими ми стикаємось у жит-

ті. Душі, на яких відбилося зображення Марії Магдалини, сповнюють світ відтоді, як вона покинула його. Віднині найбільш осквернені люди знають, що можуть викликати най-сильнішу любов до себе, бо вони найбільші грішники. Марія Магдалина встановила зв'язок; між глибиною падіння, з якого Христос витягнув деяких горішників, і любов'ю, якою ці врятовані йому зобов'язані. Цей зв'язок, якщо на нього погодитись, із самого безчестя творить святість.

З-поміж усіх розпусників куртизанка, можна сміло сказати, не боїться ніякого сорому, межі її падіння немає. її покликання полягало в тому, щоб не заперечувати нічого з того, що вигадує людина, яка прагне знайти абсолютну безмежність у чуттєвих сприйняттях. Неймовірне перевтілення! Марія Магдалина залишається вірною своєму покликанню: вона й надалі ні в чому не відмовлятиме, але тепер уже не чоловікам, а Богові. Вона знову розпочне невтомні пошуки, та тепер вона ітиме за своїм Господом і своїм Богом. Діва й далі шаленіє, шаленство тіла стало шаленством хреста; як і раніше, вона віддається усім надмірностям, але в тій сфері, де такі надмірності дозволені; перевищення самого себе не обмежене правилами і нема тут іншої межі для чистоти і вдосконалення, як чистота і досконалість Небесного Вітця.

ПРИТЧІ

Ця покаянна, безсумнівно, приєдналася до групи жінок, які допомагали Ісусові своїм майном. Деякі з них були шляхетнішого походження; ніж його учні (Лука називає Иоанну, дружину Худзи, урядника Іродового).

Оточений людьми, яких він вивільнив від душевних недуг, Ісус на березі озера провіщає Царство Боже. На горі він виступав проти фарисеїв відкрито. Тепер він ховається за притчі, як це зробив Ісайя, якому розгніваний Бог наказав: "Говори так, щоб вони не зрозуміли, дай стільки світла, щоб очима вони не бачили". Ісус говорить з дітьми і розповідає їм різні історії. Значення цих притч доводиться шукати доволі довго. Бог упокорюється, сідає на землю, зрівнюється з найпростішими людьми, говорить з ними про те, що близьке їм,— про сівбу, про кукіль на засіяній ниві, про розчину. Він закутує правду в таку просту казку, що мудреці не розуміють. Син людський прикриває своє вчення, ніби притрушуючи попелом образів, бо не треба випереджувати свою годину і ще не час віддавати себе на смерть.

Крім того, слід оберегти й учнів, особливо тих дванад-

цять. Ніщо не може відвернути цих іудеїв, які вперто вірять у земну перемогу свого царя. Вірять у це так вперто, ща напередодні його смерті сини Зеведея будуть сваритися за трон. Ісус спокійно порівнює перед ними Царство Боже із зерном, яке росте само по собі ц дозріває лише з часом; а ще схоже воно на найдрібніше з усіх зерен, яке виростає і стає великим деревом, на якому гніздиться безліч птахів. Та насамперед він готує їх до більш сумної істини; і пшеницю від куколю можна відрізнити лише після того, як жнива закінчено... Тоді кукіль спалять. Я думаю про ті вогнища з бур'яну і нерухомий дим над полем літніми вечорами, коли зовсім немає вітру. Кукіль був куколем ще перед

тим, як проросло зерно. Ворог дістав зерно, щоб його посіяти. Шкідлива трава, шкідливі серця...

Але Царство Боже — це також і трохи розчини, домішаної до тіста. Усе людське тісто підніметься з допомогою потаємної і всесильної благодаті. Звеселяться серця, здавалося б, найбільш віддалені від Христа. Перемога прийде без галасу. Любов повинна глибоко увійти в світ. Христос ще не наважується відкрити учням, що він сам глибоко ввійде у світ і буде перебувати там до кінця часу свого, що жертва Викуплення буде жити у найширшій людській масі. Притчі водночас приємні і небезпечні, бо проголошують вибір, навмисне просвітлюють добрих і засліплюють злих: "Вам дано знати тайну Божого Царства; а для тих, хто осторонь, воно провіщається притчами, щоб вони, дивлячись, не бачили і, слухаючи, не зрозуміли". Хай інші крутять і перекручують цей текст, але зміст його чіткий і страшний. Це слова Бога, який вибирає, відділяє, віддає перевагу одній душі над іншою, бо він є любов'ю.

УТИХОМИРЕНА БУРЯ

Його друзі, які нічого не розуміли, усвідомлювали, однак, що він є любов'ю і що треба шаленіти не від-страху, а від довір'я до нього. Наче діти, наче вівці, товпилися вони біля нього. Одного дня, коли він перепливав на другий бік озера, зірвалася буря, човен почав наповнюватись водою. Ісус тимчасом спав на кормі, поклавши під голову подушку. Вони розбудили його криками: "Учителю, ми гинемо!" Тоді він устав і погрозив стихії, й настала велика тиша. Учні перелякано дивилися на цього чоловіка, що стояв з розкуйовдженим од вітру волоссям. У їхніх переляканих очах він став іншим, вони не впізнавали його. Де подівся той ніжний і строгий Учитель, якого вони добре знали? З крові і плоті виступав невідомий Бог, викликаючи у них страх. Лікувати хворих чи навіть воскрешати мертвих було дано кожному великому пророкові, вони самі мали успіхи в цьому... Але щоб наказувати вітрам та водній стихії і щоб ті його слухались... "Хто він?^ — запитували себе ці бідолахи. І все ж вони впізнали його схвильований і трохи

роздратований голос: "Ще досі не маєте віри?" В душі Христос не гнівався на свої створіння за те, що вони тремтіли, побачивши цей раптовий вияв його сили над страхітливою стихією. Звичайним смертним важко це винести. А він знав, що Син людський сповнює більш дивне чудо, коли заспокоює серце, розбурхане пристрастю до самих його глибин Ні вітер, ні водна стихія не чинять йому опору, але серця розтерзані любов'ю, і тіла, схвильовані бажанням, мають скажену силу опору. Тоді вітер крикнув: "Ні!" — і шмагонув по обличчю безсилого Бога.

СЕРЕД МЕШКАНЦІВ ГЕРАЗА

Ісус причалив до землі Геразинської, або Гадаринської, що навпроти Галилеї, безперечно, біля села Корсі, яке нйні лежить у руїнах. Чому він перетинав озеро? На цьому березі знайшов притулок вічний ворог, який тепер уже не спокушав Ісуса, знаючи його. Божевільний, який ходив роздягненим, жив там у порожніх гробах. Диявол дав йому силу розривати ланцюги, якими його в'язали. Біснуватий побіг до Господа і кинувся йому до ніг: "Що сталося між тобою і мною, Ісусе, Сину Всевишнього Бога? Благаю, не муч мене!" Він називав себе "легіоном"; тоді демон у незліченній кількості, звільнивши одержимого, дістав дозвіл увійти в стадо свиней. Усе стадо кинулося в озеро й потонуло, налякані пастухи зняли тривогу, і місцевий люд просив Ісуса, щоб той покинув їхні окОДиці. Отже, Син людський навіював не лише любов чи зненависть, але й страх. Впокорений у тілі Бог, якого не бачили фарисеї, викликав хвилювання своєю грізною присутністю. Що ми знаємо про темний світ демонів?

Люди з Корсі злякалися Христа; страх — нижча форма віри. Селяни не пробували дізнатися, хто він; це була людина, яка вселила біса у їхніх свиней. Сьогодні свині... А що буде завтра, якщо він затримається серед них? Селяни більше дорожили своєю худобою, аніж душами! Але Син людський не гнівається на них за це, а чоловік, з якого вийшли демони, сидить біля ніг Ісуса одягнений і просить дозволу залишитися при ньому; однак Ісус велить йому жити у селі, розповідати про своє

зцілення і Проповідувати цим бідолахам Царство Боже. Отож цей чоловік став предтечею Павла з Тарсу, і його треба шанувати як першого апостола серед поган.

Звиклий до поклоніння або зненависті, Ісус, очевидно, мучився від того, що налякав геразинців. Вони молили його, але зміст їхньої мольби полягав у тому, щоб він пішов од них. їхні нащадки численніші, ніж нам здається: це всі ті, що дістали клич, що побачили, що доторкалися, і хто, нарешті, знає, що правда жива, що це Особистість. Та ці бідолахи поглинуті своїм ремеслом, своїми пристрасними бажаннями, вони утримують свої родини, не здатні вгамувати своїх пристрастей. Більше, ніж вогню, бояться вони тієї любові, яка прокладає борозну в людському тілі, ріже по живому, очищає від скверни. Хай залишать їх у спокої разом із свиньми! Хрест — це безумство, і не їхня справа бавитися в ангелів. До того ж, вони мають рацію. На шляху до Царства Божого аж кишить демонами, і ця чортівня викликає в них огиду.

ДОНЬКА ЯЇРА І КРАЙ ОДЕЖІ

Отож засмучений Ісус сів у човен, щоб вернутися назад. І коли ступив на протилежний берег озера, з великою радістю побачив уже знайому схвильовану юрбу. О, він не відмовлятиме їм ні в чому з того, що вони просять. Ці люди не бояться його, а навпаки, туляться до нього, заважають йти вперед. Ось голова синагоги Яїр, перед яким розступається простолюд. Він падає Господові до ніг, благає швидше йти до нього, бо донька його помирає. Але людей було стільки, що Ісус не міг простувати вперед.

Нараз серед цієї людської метушні Син Божий почув, що хтось доторкнувся до нього якось особливо. "Хто доторкнувся до мене?" Кожен заперечував, а Петро, сміючись, пояснив: "Таж люди коло тебе юрмляться й тиснуться!" Але Господь знав, що з його тіла вийшла сила. Тоді одна жінка упала перед ним ниць. Вже дванадцять років вона страждала кровотечею і витратила все, що мала, на лікарів. І вона

крадькома торкнулася краю одежі Ісуса. І ось тепер почулася здоровою! Ісус глянув на неї й сказав: "Твоя віра спасла тебе, іди собі з миром".

У цю мить прибіг друг Яїра: марно йти далі, дівчина померла. Господь пошукав поглядом Яїра. Це був день любові й чудес. Ніколи ще він так не любив цей народ, який не боїться його, заважає йому ступати вперед, торкається краю його одежі!

— Не бійся, Яїре! Тільки віруй!

Не страх, лише віра. Віра в Ісуса V— це одночасно і найбільша ласка, і найбільша доброчесність. Хто вірить, буде врятований. Лише віра в Бога — дар Божий. Що може бути страшніше на світі, як ця доброчесність, необхідна для порятунку, що є також дарованою благодаттю? Щасливі ті, що вміють заплющити очі і з дитячою* довірливістю з усіх сил схопитися за край одежі.

Яїр з жінкою запрошують Ісуса до своєї хати. Більше ніхто не заходить з ними, лише Петро, Яків та Йоан. Присутні, що стояли довкола ліжка, перервали своє голосіння лише для того, щоб поглумитися з цілителя, який прийшов, коли уже по всьому. Та він сказав до них: "Не померла дівчина, спить вона". І він окликнув її: "Дівчино, встань!" І дитина встала. А Ісус звелів дати їй поїсти.

Розділ XIII

ІРОД СТИНАЄ ГОЛОВУ ЙОАНОВІ ХРЕСТИТЕЛЮ

По таких днях Богочоловік відчув знемогу. Настав час, коли йому потрібна допомога в його завоюванні ще не світу, а Ізраїлю. Він збирає дванадцятьох і дає їм свою силу над нечистим духом і недугами. Він не залишає нікого на самоті з демоном, а відправляє по двоє, зобов'язуючи до цілковитої убогості. Цю єдину вимогу Христа, яку наступні покоління вважали безрозсудною, не могли здійснити в усій її повноті ні Франціск

Ассізький, ні свята Тереза. Нехай апостоли уникають заїжджих дворів, оселяються / тих родинах, які дають їм притулок, нехай повсюдно проповідують умертвіння тіла, бо дух веде до Бога, а плоть — до тління.

В той час у країні, яку хоче підняти Син людський, панує розтління. Ірод Антипа коїть злочин за злочином. Він забажав Іродіаду, дружину свого брата, якого євангеліст Марко називає Филипом, а історик Йосиф Флавій Іродом. Він побачив її у Римі, і хоч вона вже досягла тридцятиліття, він викрав її і взяв за жінку, прогнавши перед тим царицю — доньку Арети, царя Набатії.

Ось так посеред Царства Божого здіймається інша оселя, яка існує завжди, у якій кожен з нас жив більше чи менше, куди ми безперервно повертаємся; тут вино робить людину поблажливою до всіх слабостей, тут лежать пересичені тіла, сповнені пахощами, тулячись одні до одних; тут виблискує проникливий розум, спокушаючи присутніх, ображаючи та вбиваючи відсутніх; тут панує царство, в якому ненавидять один одного, де бажають один одного, ганьблять один одного, де розтління йде від серця до серця. Наймення цій оселі — Світ.

.Невиправний злочинець Ірод Антипа у своєму Махерузь-кому палаці опускав голову, коли туди приходив виснажений Йоан Хреститель, страшний у своїй верблюжій шкірі, і кидав Іродові просто в обличчя: "Не годиться тобі мати за дружину жінку брата свого". Сам Ірод ніколи не посадив би Йоана у в'язницю, якби не наполягання Іродіади. Можливо, він навіть зробив це для того, щоб захистити його, бо, як каже євангеліст Марко, Ірод шанував і беріг Йоана Хрестителя, у багатьох випадках слідував його порадам і залюбки слухав.

Але Хреститель не кидав бісеру свиням, бо він не говорив йому про Христа. Про це свідчить хвилювання Ірода, з яким він уже після смерті Йоана слухав розповіді про Ісусові чуда: "То Йоан, якому я стяв голову, це він воскрес!"

Приязнь Ірода до в'язня не могла зрівнятися своєю силою з ненавистю Іродіади. Цей вінценосний сліпий раб, який постає на весь зріст в історії Спокутування, цей царьок, що тремтить перед Римом, але чується повним господарем у Галилеї, для якого зовсім не існує поняття злочину, незабаром сягне останньої межі у своєму закабаленні. Жінка хоче голови святого й вичікує слушної години.

Опуститься вечір, буде повне сп'яніння, коли тіло вже відчуватиме радісне збудження, а вино розпалить гордість, стане невгамовною радість панування над плоттю і розумом. Всемогутня Іродіада не боїться робити ставку на мерзенну хтивість; наприкінці бенкету вона кличе Саломею, доньку від першого чоловіка, щоб дівчина затанцювала. Були там і придворні, І значні вельможі Галилеї. "Блаженні чисті серцем!" Це слово ще не встигло прорости у цій залі. Навіть поклонники правдивого Бога пожадливими очима вп'ялися у цю гадючку. "Даю все, чого бажаєш! Вимагай хоч половину мого царства!" — вигукував тетрарх, перейнятий ницим захватом, який заполонив усю його плоть. Ось що значить жити! Він живе, він може похвалитися, що опинився на самому вістрі щастя, на противагу іншому Блаженству, яке дихало на віддалі одного дня ходу звідси, яке жило посеред цієї галилейської ночі ц.одному з тих усамітнених кутків, куди віддалявся Син людський для молитви.

Дівчина вибігла, щоб спитати матір: "Що маю просити?" Іродіада відповіла: "Голову Йоана Хрестителя". Маленька Саломея зовсім не здивувалася і не збентежилася.

"Вельми засмутився цар, та із-за присяги й з огляду на гостей не хотів їй відмовити. Тож цар відразу послав одного з охоронців, наказавши,принести голову Йоана. Той пішов, обезглавив Йоана у в'язниці, приніс його голову на полумиску й подав її дівчині, а Дівчина дала її матері своїй".

Йоан Хреститель спізнав нарешті радість і дізнався, хто був Той, перед ким він ішов по землі; він пізнав Ісуса.

Розділ XIV

ЗЦІЛЕННЯ ПАРАЛІЗОВАНОГО В ОВЕЧІЙ КУПАЛЬНІ

У дні після вбивства Йоана Хрестителя популярність Ісуса в народі досягла свого апогея, що вельми стривожило тетрарха. Зросла і любов, яку Христос викликав до себе, а ще більше — зненависть. Можливо, до того часу слід віднести коротке перебування Ісуса в Єрусалимі на якомусь іудейському святі, назви якого євангеліст Йоан не уточнює. Видається, що він здійснив цю подорож потайки, без дванадцятьох, яких розіслав парами по Галилеї. Опинившись наодинці у ворожому таборі, він сповнив те, для чого прийшов, але зробив це з обережністю гадюки, як радив своїм учням.

У суботній день під одним із п'яти портиків Овечих купалень він спокійним голосом звелів чоловікові, якого тридцять вісім років тому скував параліч: "Устань, візьми ложе твоє і йди". І відразу ж, немовби вчинив щось погане, загубився у натовпі. Справді, для іудеїв було злочином наказувати паралізованому нести своє ложе в суботу. Почали розслідування; і зцілений, побачивши згодом Ісуса у храмі, впізнав його і назвав.

Тоді Назарянин, обернувшись проти цієї зграї, вчинив опір. Він так відважно говорив з іудеями про єдність Сина і Вітця, що змушений був покинути святе місто, аби не прискорити свій смертний час.

ПРИМНОЖЕННЯ ХЛІБА

На березі озера Ісуса чекали дванадцять апостолів, які повернулися з проповідей, вражені тим, що вони сповнювали його ім'ям. Очевидно, Іуда Іскаріотський упевнився в цю хвилину, що він нарешті досяг мети і що Господь здійснить незабаром щось велике. І виявиться тоді, як добре бути одним із його найближчих друзів! Усі були щасливі, засліплені, але знесилені. Стільки людей завжди оточувало їх, що вони навіть не мали

часу поїсти. Учитель зглянувся на їхню втому і відвів апостолів у відлюдне місце, щоб дати їм трохи відпочити.

Кожне безлюдне місце, куди приходив Син людський, відразу ж заповнювалося людьми. Він мав спокій лише в човні Петра або синів Зебедеевих. Отож вони відплили од берега. Але в той час, коли натовп слідував за ними, люди дізналися про місце його спочинку. Коли Ісус з учнями зійшов на протилежний берег, він зустрів там багато людей, що прибули сушею; до них безперервно долучалися мешканці навколишніх сіл; натовп був виснаженим, відданим і довірливим. І всі ці голови овечок були звернені до нього. Це не дратувало .його. Серце Господнє сповнювалося людським почуттям; у його крові пульсувала Божа любов, бо відколи Слово стало тілом, жалість є спільним почуттям для Творця і його творіння. У своєму власному тілі Бог відчув голод бідних, їхню спрагу і виснаження. Він був часткою їхнього поту, сліз і крові.

Тоді він почав навчати їх, як мовиться в Євангелії. Ми не знаємо, про що говорив Христос, відчуваючи жалість до цього знесиленого і послушного натовпу. Не знаємо, бо це неможливо передати ніякими словами. Але ми знаємо, що ніхто з тієї маси чоловіків, жінок і дітей не стривожився тим, що над луками вже западала темрява. Вони слухали, вони довірялися цьому таємничому пастору. А він говорив дотих, поки учні не перервали його шепотом:

— Місце відлюдне, і ніч наближається^ Відпусти їх, щоб вони могли у навколишніх господарствах і селах купити собі якусь поживу.

В голосі Учителя чулося роздратування і втома, коли він відповів їм: "Дайте самі їм їсти!" Хіба вони досі не зрозуміли, що все це для нього нічого не коштує?

Филип промовив: "Навіть якби купити хліба на 200 ди-наріїв, не вистачило б дати по куснику кожному..." Був тут хлопчина, який мав п'ять ячмінних хлібів і дві риби. Та що ж це на таку безліч людей! Для

тих п'яти тисяч, яких Ісус наказав розсадити на траві. "Він узяв хлібини і, поблагословивши їх, роздав їх людям, і дві риби на всіх поділив..." Згодом назбирали дванадцять повних кошиків того, що лишалося.

Ситі вівці — це вже не вівці, вони перетворилися на пристрасних прихильників Ісуса і прагнуть зробити його своїм царем. Саме цієї хвилини, без сумніву, чекав чоловік з Іскаріота, такої нагоди ні в якому разі не можна втрачати. На жаль, Ісус знову його розчарував: скориставшись сутінками, Учитель ухилився від ці£ї прекрасної нагоди і подався на гору, перед тим наказавши своїм учням сідати у човен і плисти до Капернаума. Він хотів побути на самоті. Можливо, був схвильований тим, що тільки-но вчинив і що не вкладалося в поняття тих нещасних людей. Так митця дратує похвала, яку адресують його ескізам, в той час як він носить у своєму серці ще незнаний світові задум.

Коли, як не сьогодні, наважиться він сповістити про дивне, "нечуване" примноження хліба і вина, які стануть його тілом і кров'ю. Йому залишилося жити не так довго... Запала ніч, здійнявся вітер і' напевно, приніс запах трави, столоченої тисячами людей, над якими змилосердився Син людський. Ісус думає про учнів, які, знемагаючи, веслують проти вітру; він вирішує наздогнати їх і обирає найкоротшу дорогу.

ІСУС ІДЕ ПО ВОДІ

Він швидко, не роздумуючи, ступає на розбурхану воду... Ми знаємо, що жодне його чудо не могло'бути мимовільним. Син Божий не міг забути, що він, як людина, не мав би ходити по воді. І все ж він чинить як той, хто відчуває хза собою право ходити по водній рівнині. Ноги, які витирала своїм волоссям грішниця, тепер вкриває піна. Без сумніву, було місячно, бо він здалеку бачив веслярів, які змагалися з вітром. Марко каже нам: "Він хотів минути їх". Але, побачивши, як вони покидали весла і, налякані, повставали у човні, зрозумів, що перестрашив своїх улюбленців так само, як мешканців Курсі. Він здалеку

гукнув до них: "Це я! Не бійтеся! Це я!" Дійшовши до них, ступив у човен, і вітер стих, і заспокоїлось озеро під тим, хто плив по ньому.

Хоча це чудо звершилося під покровом ночі і свідками його були лише дванадцять, воно стало явним, бо багато людей бачили, як апостоли сіли у човен без свого учителя, а коли дісталися берегом до Капернаума, то дивувалися, що застали там Ісуса. Звідусіль линуло питання: "Учителю, коли ж ти прибув сюди?"

Вони шукали його, бо він нагодував їх у пустелі, і їм хотілося знову дістати цього дарового хліба. їх сповнювала нетерпелива радість знову мати безплатну їжу. І саме до них мав промовляти Ісус про той інший, зовсім не земний хліб! Але Син людський, якого розлючувало до нестями спілкування з фарисеями і первосвящениками, ставав з простими людьми безмежно терплячим. Він терпеливо попереджав їх:

— Працюйте не на ту їжу, яка проминає, а на ту, яка залишається і яку дасть вам Син людський.

У капернаумській синагозі, куди він їх привів, вороги вже змішалися з бідними, яких Ісус нагодував увечері. Почулися злісні голоси:

— Яке ж чудо ти твориш? Які твої вчинки?

І, без сумніву, він розповів їм про дивне примноження хліба... Ну й що? Вони знають, що в цього брехуна в запасі повйЬ всяких вигадок. А той набрід не так важко обдурити. Справжнє чудо — це манна небесна в пустелі. Хай спробує зробити таке і той, що вміє примножувати хліб! "Батьки наші манну в пустелі споживали..."

Ісус про себе зітхає: їх захоплює те, що є лише прообразом того, що сповнить Син Божий. Та мало хто захоче повірити. Чудо з чудес — це те, що не відступає перед здоровим глуздом, що пізнається єдиною вірою. Що може бути для більшості людей поза межами видимого і відчутного?

Які надлюдські зусилля треба робити, щоб переконати їх у цьому; а тут вистачило б лише самої живої Любові! Він знає, що настане той час, коли величезні натовпи людей опускатимуться навколішки перед Святими Дарами. Розіп'ятий і воскреслий у цій подобі Ісус підніме безліч своїх послідовників в усіх країнах земної кулі; і що значить порівняно з майбутніми масами людей цей галасливий натовп іудеїв довкола нього в Єрусалимі та Капернаумі? Настав час уперше сказати про незбагненну тайну.

ХЛІБ ЖИТТЯ

— Істинно кажу вам: не Мойсей дав вам хліб з неба; це Отець мій дає вам правдивий хліб з неба, що життя світові дає.

Тоді вони кажуть: "Господи, хліба такого давай нам повсякчасно".

А він відповідає:

— Я — хліб життя. Хто приходить до мене — не голодуватиме; хто в мене вірує — не матиме спраги ніколи.

Христос зайшов надто далеко; відтепер він уже нічого не змінюватиме. В цю мить він виявляє себе не перед жінкою з Сихара, а перед своїми ворогами і друзями; а серед друзів є вже такі, котрі у сум'ятті відступають перед новим виявом його особи. Тепер уже він переступив неосяжне!

І викрики фарисеїв знаходять відгук серед учнів. Осудливий гомін заважає йому говорити, та він кидає їм як виклик усю свою любов. Тепер він ітиме до кінця, і ось уже лунають приголомшуючі, дивовижні сл)ова:

— Перестаньте ремствувати поміж собою. Ніхто не зможе прийти до мене, якщо. Отець, що послав мене, не покличе його, а я воскрешу його в останній день... Істинно кажу вам: той, хто вірує в мене, матиме життя

вічне. Я — хліб життя. Батьки ваші манну в пустелі споживали — і померли. Ось хліб, який з неба сходить, щоб той, хто їстиме його, не вмер... Коли хтось цей хліб їстиме, житиме вічно.

І хліб, який я дам,— це тіло моє для спасіння світу.

Після цього іудеї почали дискутувати між собою, кажучи: "Як він може нам своє тіло дати їсти?"

Тут, напевне, вибухнув сміх. У цю хвилину Іуда говорить сам до себе: "На цей раз він пропав і сам у цьому винен. Та якщо б лише він сам! А то ще й нас втягнув..." На тлі гудіння розділеної навпіл юрби безперервно чулося одне і те ж запитання: "Яким це чином він може нам своє тіло дати їсти?"

А він простує вперед божественним кроком, немовби нічого не бачачи і не чуючи, насправді ж усе чує! У цю хвилину нічого не пропускає з того величезного відпливу сердець, які покидають його. Уже ледь мерехтить те полум'я, яке так важко було йому запалити. Короткими реченнями він продовжує лити на вогонь безглузду, нестерпну істину:

— Якщо не споживатимете тіло Сина людського й не питимете його кров, то не матимете життя в собі. Хто тіло моє їсть і кров мою п'є, той живе життям вічним, і я воскрешу його в останній день. Бо тіло моє — їжа правдива, і кров моя — правдивий напій. Хто споживає тіло моє і кров мою п'є, той перебуває в мені, а я — в ньому. Так само, як Отець живий мене послав і я з Отцем живу, так і той, хто споживає мене, житиме мною. Це хліб, що зійшов з неба, а не як ота манна, яку їли батьки ваші й померли; хто цей хліб споживатиме, той вічно житиме".

Євангеліє додає: "Ісус промовляв ці слова, навчаючи посеред синагоги в Капернаумі. Почувши це, багато його учнів говорили: "Жорстока ця мова! Хто може її слухати?"

Деякі учні, котрі дотепер ішли за ним, відступили від нього. Але,один з тих, кого Ісус назавжди розчарував, не приєднався до них: людина з Іскаріота вгамувала свій гнів. Його обдурили, обікрали. Але, може, з цього чоловіка вдасться ще щось витягнути? Якраз у цю хвилину Ісус думає про Іуду— "Він знав,— говорить євангеліст Йоан,— хто видасть його".

Гамірний натовп розсіюється. Синові людському не потрібно більше шукати пустельних місць, щоб утекти від надокучливих людей. Не потрібно сідати в човен. Він зайшов надто далеко. Починається відступництво. У сутінках синагоги лишається тільки дванадцять розчарованих учнів, які не знають, що йому казати.— Він дивиться по черзі на кожного з них і раптом запитує так ніжно, і сумно, і водночас дуже по-людськи — тут Бог відступив трохи перед Сином земно! жінки:

— Невже й ви хочете піти?

'Тоді Симон-Петро, вірячи, що він говорить від імені всіх, вигукує:

— Господи, до кого ж іти нам? Ти маєш слова життя вічного.

Ніхто спочатку не відгукнувся на ці слова, які мали б потішити покинутого Ісуса. Дванадцять облич були звернені до його зболеного виду. Та досить було одного з них, щоб затьмарити світло, яке променіло на одинадцяти інших. Нарешті Ісус промовив: "Хіба не я вибрав вас дванадцятьох?" І вже, без сумніву, тихішим голосом додав гнітючі слова:

— Та один із вас — диявол.

Розділ XV

ПО ДОРОЗІ ДО ФИЛИ ПОВОЇ КЕСАРІ)

Ісус повів за собою учнів у складну мандрівку — чи то хотів збити зі сліду тих, хто шукав способу умертвити його, чи, може, влащтував собі усамітнення з одинадцятьма ще непевними серцями, щоб їх укріпити. Треба ще багато працювати з ними, а вигук Кефи "До кого ж іти нам?" дуже далекий від того, чого Син людський чекає від нього.

Він чекає, щоб його визнали за того, ким він є... Але вони нерішучі, мінливі, вагаються, як усі ми. У деякі дні, вражені, сповнені певності, вони говорили між собою: "Це справді Син Божий!"; однак часто не один із них думав: якщо не в звинуваченнях фарисеїв, то принаймні у докорах учнів Йоана є, певно, якась~частка правди. Якби вони знали, куди прямують, до якої поразки! Якщо слова про хліб життя виявилися для них незрозумілими, то яким чином вони могли прийняти пророцтво (до того ж завуальоване) про шибеницю для рабів, якою все повинно закінчитися?

Треба підготувати учнів до того, щоб вони спокійно сприйняли цей вінець і трон, який вимріяли для свого Учителя.і для себе самих, щоб не розгубились перед цими колючками, багряницею і двома шматками дерева, збитими докупи. Невелика група прямувала на північний захід, у бік Тіра; звідти, перш ніж спуститися до Десятимістя, вони подалися у Сидон. В дорозі Учитель невтомно повертався до основної думки свого послання: Царство Боже — всередині нас, і ніякі ритуальні обмивання, очищення посуду, стримування від нечистої їжі не ведуть до порятунку. Те, що оскверняє людину, йде не ззовні — людина сама є творцем власної скверни, яка твориться у серці людини і є плодом її пристрасних бажань.

По дорозі Господь не відмовляється вилікувати одержиму сірійку і зцілити сліпого; однак мати одержимої — язичниця — спочатку дістала відмову. Глухонімому він вклав у вуха свої пальці, а слиною своєю змочив його язик, так само зробив із сліпим з Витсаїди (про якого Євангеліє переповідає нам дивні слова: "Бачу людей, наче дерева ходячі"). Безперечно, Господь хотів навчити учнів дій, якими можна найкраще привернути увагу немічних, пробудити в них надію. І щоразу

наказував зціленому нікому нічого не говорити, аби даремно не гнівити іудеїв.

Ісусом оволодівала таємна тривога: перед ним була мета, про яку знав лише він один. Знову прямував на північ, ведучи дванадцятьох у землі поган біля кордонів Ізраїлю, де про нього ще не знали. А оскільки не настав ще час сповістити поганам про Царство Боже, Син людський старатиметься не виявляти себе перед ними.

Вони пройшли поблизу одного із витоків Йордану; тут знаходиться святилище бога Пана. Звідси вже недалеко до Филипової Кесарії. Ісус Назарянин перетинає рівнину з гаями та водоймами, у яких живуть німфи. Великий Пан дрімає під деревом і навіть не прокидається при наближенні Бога, який прожене його з цього світу.

На підході до Кесарії Ісус вирішує нарешті поставити дванадцятьом питання, яке обдумував відтоді, як вони вирушили дорогою на Сидон і Тір. Саме для того, щоб випробувати їх, він і придумав подорож далеко від Капернаума, у середовище поган. Одного вечора, коли до міста було ще далеко, він наважився запитати їх: "За кого люди мене мають?"

Збентежені учні перезирнулися:

— Одні кажуть, що ти Йоан Хреститель, інші — що ти Ілля; на думку деяких, ти один із пророків.

— А ви що кажете про мене — хто я?

Якусь мить одинадцять із них мовчали в нерішучості. Та Петро вигукнув:

— Ти — Христос.

Досить було цього вигуку, щоби край дороги, неподалік від храму Пана, виросла з-під землі Вселенська церква, здіймаючись усе вище й вище з кожним словом Сина людського:

— Щасливий ти, Симоне, сину Йони, бо не тіло і кров тобі це відкрили, а Отець мій небесний. Тож і я тобі заявляю, що ти — Петро, і що я на цьому камені збудую мою церкву і що ворота пекла не здолають її. Я дам тобі ключі від Небесного Царства, і все, що ти на землі зв'яжеш, те буде зв'язане на небі; а все, що ти на землі розв'яжеш, буде розв'язане й на небі.

Настав час зважитися нарешті на те пророцтво, яке він дотепер не сповіщав. Якщо ці маловіри все-таки вірять, що він Христос, він воздвигне перед їхніми очима той невідомий їм хрест, до якого вони прямують, самі того не знаючи. Отже, Господь починає говорити з ними обережно, не поспішаючи; тривога в їхніх поглядах, звернених на його вуста, зростає з кожним словом. Про що він говорить? Востаннє піде в Єрусалим, старійшини, книжники, первосвященики завдадуть йому мук і засудять на страту... Але він воскресне... Що це за нове безумство?

Ісус замовк; спочатку ніхто не наважувався перервати мовчанку. А він, ще не віддихавшись, читав у кожному серці, бачив їх невпевненість. Іуда все зрозумів, думав, що все зрозумів. Він не сумнівався, що Учитель здатний бачити майбутнє. Те, що іншим одинадцятьом видалося неймовірним, він сприйняв відразу ж. Тесля з Назарета знав, що, як тільки були промовлені зухвалі слова про тіло-хліб і кров-вино, людина з Іскаріота більше не сумнівалася: Ісус буде переможений, останнє слово належатиме священикам; Іуда щодо цього ніколи не сумнівався; та як добре, що він тепер у цьому переконаний! Треба буде в Єрусалимі переговорити з противником. Останні слова нещасного Ісуса про його воскресіння підтверджували думку розсудливих людей і його родини: він "втратив глузд". А божевільному ніхто не зобов'язаний бути вірним.

Так роздумував Іуда, поки невеличка група, понуривши голови, наближалась до Кесарії. І тут найкращий з них, той, що сповідав Христа,

відділившись від групи, відвів Учителя набік (можливо, його послали брати) і сказав тихим і осудливим голосом:

— Пожалій себе, Господи! Ні, це не станеться з тобою!

Ще дотепер у Ванії (чи Панії, від слова "Пан"), де була Филипова Кесарія, росте густа трава, що сягає крон оливкових дерев. Хрест, який уперше з'явився на цій блаженній рівнині, дуже налякав Петра; іде й до сьогодні він відвертає мільйони людей на Сході, для яких незрозумілим є Бог страждаючий і розіп'ятий. Іслам якраз і виник через цю ганьбу. З любові протестує і Кефа. Його любов змішалася з невір'ям: "Ні, ні! Це не станеться з тобою..." Він немовби казав: "Ні, дорогий мій, я не *очу, щоб ти помер!"

Але Син Божий не хотів спочатку зрозуміти, як важко бідним семітам повірити в те, що й через дев'ятнадцять століть викликатиме огиду в людей їхньої раси,— повірити у Христа приниженого, осміяного, переможеного. Ні, цього не може бути! Роздратований протестом Петра, Ісус вигукує: "Геть від мене, сатано! Соромно за тебе: не розумієш Божого, а думаєш про людське!"

Про що інше міг думати Петро? Він не був, подібно кусові, Богом, хоч Ісус був людиною, як і він. Коли апостол відступав, понуривши голову, людина з Іскаріота думала: "Вчитель стає нестриманим, він уже не володіє собою..."

Лише тепер Ісус заспокоюється і вирішує обережніше поводитися з дванадцятьма. Потрібно буде багато часу, щоб вони зрозуміли цю таємницю. Але вони осягнуть Її повністю лише тоді, коли доторкнуться до його рук і ніг, пробитих цвяхами, до його проколеного списом боку. Ісус раптом стає нерішучим; він ще не наважується назвати їм рМ, предмет, знак, ту шибеницю для рабів у формі літери Т, якій люди вклонятимуться упродовж віків. Адже досить було натяку, щоб Кефа обурився. На тому шляху, вже на підході до Кесарії, Господь вдався, до

Божих хитрощів: дерево, яке він не наважується відкрито показати дванадцятьом, з'явиться перед їхніми поглядами у вигляді великої тіні, що вкриває все поле людського життя. За два кроки від храму, присвяченого козлоногому богові, Ісус наважується сказати їм про "хрест":

— Якщо хтось хоче бути моїм учнем, мусить зректися самого себе, узяти свій хрест і йти за мною.

Можна не припускати, можна бути впевненим, що подібні слова сповнювали таку врівноважену й помірковану людину, якою був Іуда, цілковитим переконанням у тому, що його вчитель втратив здоровий глузд... Але інші вже неясно побачили промінчик правди; принаймні вони зрозуміли, що нема чого тут розмірковувати, що досить, заплющивши очі, кинутись у те безумство. Чим вони ризикують, якщо Син людський повернеться у славі й кожному віддасть згідно з його ділами? Ісус, однак, додав ще:

— Яка користь людині, якщо вона здобуде весь світ, а потім занапастить свою душу?

Можливо, саме в цю хвилину Ісус дивився на Іскаріота, який думав: "Якщо заволодієш цілим світом, то врятувати свою душу завжди встигнеш. А втім, що таке душа!" Іуда пригадував слова псалма: "Моє знесилене життя наблизилось до мертвих... Я кинутий серед померлих, немов оті трупи, що в гробницях лежать, що про них ти не згадуєш більше..." Навіщо нам рятувати свою душу, яка є лише подихом, легким вітерцем (як вважали садукеї)? Навіщо турбуватися про душу, якщо при цьому втрачаєш цілий світ?

ПРЕОБРАЖЕННЯ

Так думав Іуда, але й серед інших Господь мусив відчувати сильний спротив. З усіх учнів він вибрав дванадцять, однак і їх було забагато.

Після шестиденних роздумів він вирішив із дванадцяти взяти трьох... Він таки примусить їх повірити, самим своїм виглядом примусить визнати, що він Син Благословенного. Вони заздалегідь побачать Сина людського, який приходить у славі свого царства, щоб у годину скорботи вони пригадали собі цей день і не заломилися від безсилля. ,

Вибір Господа був зроблений уже раніше: насамперед Кефа; далі Йоан — Ісус так любить його, що не може допустити найменшого недовір'я чи байдужості з його боку; і нарешті Яків — він брат Йоана і всюди його супроводжує.

І ось у той день Син Божий засяє у славі в очах своїх трьох друзів, аби потім найулюбленіший учень міг написати: "Що ми чули, що бачили власними очима, що розглядали і чого руки наші торкалися,— про Слово житТя".

Отож він повів їх на гору. Якщо йдеться про гору Тавор, як каже традиція, що сягає до святого Кирила Єрусалимського, то це було неподалік від Назарета: в часи свого укритого життя, він, очевидно, часто ходив туди, аби побути на самоті зі своїм Вітцем. На вершині гори було невеличке селище, але він без труду знайшов безлюдне місце.

Навіть якщо це відбувалося вдень, від сонця його обличчя блідішим стало небо, а сніг його одягу затінив увесь інший світ. Від бідного іудея, одягненого в хітон з грубої шерсті, променіло світло. Це те саме світло, яке ми завжди пізнаємо у розповідях тих, хто бачив Ісуса — від Павла з Тарсу до маленької Бернадетти Субіру; світло, яке споглядали незрячі очі старого Товія.

Троє чоловіків, які тремтіли з переляку, коли Ісус прямував хвилями до човна, не відчували жодного страху перед цим осяяним обличчям. Людина, яка здійснює богорівні вчинки, лякає. Та коли проявляється сам Бог, страх зникає і залишається тільки обожнювання й любов. Ось Мойсей, а ось Ілля... Що може бути Простіше? Так само, як це станеться

з подорожніми по шляху в Еммаус, троє учнів відчули жагучість своїх душ; і майже ;гі самі слова, які вони кажуть: "Господи, добре нам тут!", провішують: "Залишайся з нами, бо вже запала ніч..." Петро пропонує поставити три намети: один для Ісуса, один Мойсееві і один Іллі. Над їхніми головами згустилися вечірні сутінки. Голос, що пролунав з хмари, кинув їх лицем до землі: "Це Син мій улюблений..."

Вони лежали так, аж поки чиясь рука не торкнулася їхніх пліч. Ісус був сам, із звичним обличчям і в буденному благенькому хітоні. З рівнини долітали звичайні звуки. Та вони вважали, що назавжди змінилися. Однак Петро пригадає собі сяйво цього обличчя після свого відступництва, коли закований у кайдани Син людський оберне до нього виснажене лице. І Йоан також пригадає це обличчя, коли стоятиме під хрестом і дивитиметься на похилену голову, вкриту кров'ю і гноєм.

Коли вони сходили з гори, Ісус наказав до його воскресіння не розповідати нічого про те, що вони бачили. Не гаючи часу, він скористався з їхньої зміцнілої віри, аби>поговорити з ними про свою смерть. Троє учнів знову збентежилися, перебираючи у своїй пам'яті уривки зі Святого Письма:

— Книжники кажуть, що спершу має прибути Ілля.

А коли Ісус відповів їм, що Ілля уже прийшов, вони зрозуміли, що Учитель говорив про Йоана Хрестителя:

— Книжники вчинили з ним так, як їм захотілося. І Син людський також муситиме терпіти від них.

Скільки часу потрібно їм, щоб врни повірили! Як опирається їхня природа Божому милосердю! Природа іудеїв... їм подобається успіх, нищівна поразка ворога, розжарене вугілля, яке сиплять на його голову.

Треба було зміцнити їхню віру. І Господь знову терпеливо береться за свою справу.

На другий день після Преображення, коли вони зустрілися з рештою учнів, Христос побачив їх вельми засоромленими через те, що не змогли зцілити епілептика. А він одразу ж пояснив їм: "Це через вашу малу віру..." і додав:

— Коли матимете віру, як зерно гірчиці, і скажете оцій горі: "Перенесися звідси туди",— вона перенесеться...

Він знову примушує їх подивитися на те, чого вони не хочуть бачити, звіряє їм те, що вони відкидають:

— Син людський буде виданий у руки грішникам, і вони уб'ють його, і вбитий по трьох днях воскресне.

Хто наважився заперечити? Вони ж пам'ятали його —недавній гнів на Кефу. Та, зберігаючи мовчанку, вони в душі протестували, а та обіцянка воскресіння майже не допомагала: саме те слово нічого не говорило Тхнім помислам.

Наближаючись до Капернаума, вони вже забули про похмурі пророцтва і вхопилися за дитинячі надії: вони будуть знатними, матимуть владу і славу... Одначе не всі. Час від часу вибухали приглушені сварки, викликані заздрістю, особливо тоді, коли цей невеликий гурт знаходився трохи далі від Учителя. І тут несподівано почувся роздратований, грізний голос:

— Про що ви сперечалися?

Навіщо обманювати? Усі ж бо знали, що Господь запитує їх лише про людське око, адже кожне їхнє слово йому відоме. Однак не

наважувалися зізнатись, що сперечалися між собою про те, хто з них найбільший...

Ісус мовчав, поки вони не зайшли до свого будинку в Капернаумі (без сумніву, до будинку Петра). Посідавши довкола нього, вони посхиляли голови, щоб перечекати гнів ягняти, яке інколи вміло сердитися. Але Ісус мовив з ніжністю в голосі, якої вони не сподівалися і яка ще хвилювала їх навіть після трьох разом проведених років:

— Якщо хтось хоче бути першим, то він буде останнім, слугою всіх.

Він вирішив поки що не говорити їм про хрест, а сказав лише, що для своїх улюбленців приготував останнє місце; це слово знову зруйнувало їхню мрію про владарювання. І оскільки вони відвернули від нього свої нахмурені чола й недовірливі серця, Господь простягнув руку до одного з дітей, які увійшли слідом за ними до хати й тепер стояли довкола равві, притулив дитину до своїх крлін:

— Якщо не станете такими, як малі діти, не ввійдете у Царство Небесне.

І додав:

— Хто, отже, стане малим, як оця дитина...

Цю дитину він пригорнув не випадково, він вибрав її з-посеред інших її товаришів. Навіщо говорити про дитинство? Дитинства нема, є діти. Справді, є багато таких, які, тільки-но з'явившись на світ, уже схожі на каламутну воду, і до їхнього першого зворушення вже примішується бруд; та є багато інших — вони мають ту чистоту і ясність, у якій відображається схилене над ними святе обличчя Христа. Ще одного безумства вимагає він од дорослої особи — вернутися до нашого дитинства, до тієї довірливості, яка не знає зла. Він хоче, щоб це зробили ми, осквернені зловмисники, творці зла. Але ж справді: те

дитинство, яке найбільше любить Бог, є перемогою над усією мерзотою життя, коли крок за кроком відвойовуєш царину від напливу пристрастей і невгамовної хтивості. Дитинство —. це перемога, це завоювання зрілого віку. £0 якою б не була щирою дитина, яку розглядає Ісус, вона, є потенційним носієм усіх тих злочинів, які чинитиме згодом.

— Хто приймає ім'ям моїм одного з цих дітей, приймає мене, а хто приймає мене, приймає того, хто мене послав.

Йоан, найбільш розкутий з учнів Ісуса, бо був найулюбленішим з-поміж них, перервав його слова. Отже, будь-хто ім'ям своїм може приймати дітей і виганяти бісів? Лише вчора'вони відштовхнули якогось чоловіка, що виганяв бісів в ім'я Ісуса.

Господь не схвалював такої поведінки апостолів: він не хоче бути в'язнем своїх учнів. Його благодать нікого не потребує. А скільки ще священиків сьогодні підміняють цю благодать! Господь усе ще не відпускав дитину, обіймаючи її таким сумним поглядом, що дитина, певно, налякалася і захотіла втекти.

— Хто збентежить будь-кого з тих малих, що повірили в мене, тому краще було б прив'язати собі млиновий камінь до шиї й кинутися в море.

Слово скоріше втішне, ніж загрозливе; це значить, що чистота малої дитини надзвичайно цінна, її вартість непересічна, що б там потім не сталося в пору пристрастей людських. Смертельний гріх — осквернити довірливого свідка, у якому ми всі матимемо потребу в день Страшного суду,— ту дитину, якою ми були.

Тут Син людський вводить нас у таємницю свого правосуддя. І його царство, і те правосуддя, яке в ньому панує,— не від цього світу. Те, що заслуговує смерті, чи радше життя в безконечних муках, в очах світу виявляється законним або принаймні не вартим уваги.

Світ! У цю хвилину Ісус думає про світ; він ніколи не може вгамувати у собі обурення, думаючи про нього. Відхиливши од себе дитину, вигукує:

— Горе світові од спокус! Неможливо, щоб спокуси не прийшли, але горе тому, через кого приходять вони!

Упродовж століть світ, що поринув у спокуси, незворушно слухає прокляття цього Іудея і сміється з його погроз. Він не боїться, що буде "посолений вогнем" (саме цей вислів використовує Ісус). Світ не вірить у такий вогонь, в якому тіло людини не згоряє, а горить у вічних муках. "Невгасима геєна огненна", яка лякала стількох людей, відколи Син людський так виразно описав її жахи, це палаюче багаття, в якому не вмирає навіть трупний хробак, карає не лише ті злочини, які люди вважають тяжкими; це справедлива плата за духовне осквернення, за душевний неспокій юних сердець, розплата за знівечені душі. Світові, який розбещує дитинство, розпалює й задовольняє пристрасті, світові, який обожнює кожне хтиве бажання, Ісус сміливо протиставляє інший, майже надлюдський закон чистоти і надає абсолютної цінності цнотливості, єдності серця й тіла. Ніякого пом'якшення: краще відрубати собі ту частину тіла, яка спокушає нас до зла, ніж зберегти її для цього вічного вогню: "Бо кожна людина буде посолена вогнем..."

Чи він помітив, як зблиснула жорстокість в очах іудеїв, готових вершити правосуддя? Схаменувся: ні, негожё праведникам розпалювати на землі вогонь і кидати в нього нечестивців. Не треба нам наслідувати невблаганність Бога, який запалив цю геєну, але й прийшов померти, аби врятувати нас від неї. Ісус уже наперед накреслював чіткі межі для покаяння грішника: спочатку пересторога, потім осуд у присутності двох-трьох осіб... І лише тоді, коли грішник упиратиметься, Церква вважатиме його за поганина. Як він остерігається цих жорстоких іудеїв! Ісус велить їм прощати не сім разів, а сімдесят раз по сім, і розповідає притчу про боржника і кредитора: один цар подарував борг своєму слузі, який був винен йому десять тисяч талантів. Той раб, вийшовши з палацу, схопив за горло одного зі своїх товаришів, який завинив йому

сто динаріїв, і кинув його до в'язниці. Тоді цар тяжко покарав його за те, що він не змилосердився над своїм боржником.

Таким чином, наперед задуманим способом. найстрашніші погрози Господа завжди зводяться до слів милосердя. Кожне прокляття приводить його до таємниці любові, яку йому доводиться ховати за вогненну запону з боязні, що свої учні можуть спробувати зловживати нею.

Розділ XVI

ВІДХІД ДО ЄРУСАЛИМА

Настала суха осінь — час збору винограду. Ставили курені з хворосту, так звані кучки, звідки можна було пильнувати врожай. Ісус попрямував з дванадцятьма до Єрусалима на свято Кучок. Уже протягом кількох тижнів зайнятий потайки їхніми душами, Ісус уникав натовпу, і маленька група зовсім не зросла. Та лише Учитель міг підрахувати, скільки бажаних сердець відійшло од нього. Вони сидять тепер по домах Капернаума, Хоразина, ВитсаТди, немовби Христос ніколи не переходив! через ті міста. І все, що він здійснив,— здійснив намарно: Час, даний Тм, минув: Син людський відправляється в Єрусалим і більше не повернеться, принаймні у земній плоті. Отже, те, що він прийшов урятувати, не буде врятоване. Ісус кине в обличчя міст, яких не зумів підкорити, крик серця, яке знає, що справу програно (якщо взагалі справа Бога може бути програна). Любов, яка оточувала їх, встає і відходить. Яка таємниця криється у можливості людського створіння відкидати бажання Бога! Видається, що там милосердя зазнало великої поразки, бо Син людський не міг стриматися і прокляв той берег такою анафемою, що од Витсаїди не лишилося й сліду. А він, який усе знає, не може оговтатися од такої відмови; у страшних словах чується здивування.

ПРОКЛЯТІ МІСТА

— Горе тобі, Хоразине! Горе тобі, Витсаїдо! Бо якби чуда, що у вас відбулися, сталися в Тірі й Сидонг, вони давно б покаялись у волосяниці та в попелі. Тому кажу вам: Тірові й Сидонові Судного дня легше буде, ніж вам. Та й ти, Капернауме, чи піднесешся під небеса? Аж у пекло зійдеш, бо якби чуда, свідком яких ти був, сталися в Содомі, він стояв би й досі... Тому кажу вам: землі Содомській легше буде Судного дня, ніж тобі.

Після такого вибуху Син людський заспокоюється, повертається до таємниці свого існування. Йому не потрібно уникати дратування взятих на себе тіла і крові, щоб заховатися у недосяжному спокої свого Вітця.

— Благословляю тебе, Отче, володарю неба і землі, за те, що ти приховав це від мудреців і розсудливих, і відкрив це покірним. Так, Отче, я благословлю тебе за те, що тобі так сподобалося.

Він укріплюється і заспокоюється розумінням цього невимовного союзу. Радість Трійці звучить у словах, що їх слухають бідні люди; вони запам'ятовують ці слова разом з іншими незрозумілими для них. Проте вони закарбовуються в їхній пам'яті, може тому, що після прокляття, від якого вони аж заціпеніли, тепер почули нотки радості.

Син людський поринав у глибини власного спокою. Він одвів погляд від Капернаума і Хоразина, від яких сьогодні лишилося тільки розкидане каміння. Маленький гурт людей ступає у мовчанці. Дехто засумував, думаючи про геєну вогненну: чи може людина встояти перед спокусою? Вони відшукують у своєму житті імена забутих жертв. Усі любили свою Витсаїду, яка тільки-но була проклята. Не один з них раптом відчув втому: навіщо стільки зусиль, якщо все закінчиться вічним вогнем і зруйнуванням їхньої земної батьківщини? І раптом звучить той самий голос; тільки-но сповнений гніву, він тепер ніжно промовляв до них:

— Ходіть до мене, усі втомлені і зігнені тягарем своїм, і я заспокою вас.

— Господи, ми знесилились від нашого падіння і зрад. Ми не можемо більше нести той тягар...

— Візьміть на себе моє ярмо і слухайте мої настанови, бо я лагідний і покірний серцем свої^; і ви знайдете спокій для душ своїх. Бо моє ярмо солодке, і ноша моя легка.

Ті, кого збентежили прокляття й нашіптування людини з Іскаріота: "Яка непотрібна запальність! Який безглуздий гнів!", дістали від сповненого ніжності заклику Ісуса майже фізичне відчуття таємниці впокорення Бога. Вони справді скуштували солодкості цього ярма. Вони більше нічого не бояться. Що їм Витсаїда чи Хоразин? їхньою єдиною батьківщиною є Христос; вони не мають іншого царства, окрім його царства. Даремно він пробував їх настрахати: його любов сама себе виказувала щомиті: "Ходіть до мене, усі втомлені..."

Про галасливу й надокучливу родину Ісуса, яка ставилась до нього зі скритою ворожістю, звичайно забувають. Його родина у Назареті, почувши прокляття прибережним містам, казала йому: "Іди звідси в Іудею. Ніхто ж бо не чинить нічого тайно, коли сам бажає бути явним. Якщо ти таке робиш, то яви себе світові".

Але Ісус не хотів іти до Єрусалима зі своїми кревними, які не вірили в нього, хоч сподівалися мати якусь користь від родинного зв'язку. Так само, як Іуда, вони терзалися між недовір'ям і жадібністю. Про те, що на Учителя чатувала небезпека в Єрусалимі, вони знали і відмахувалися від неї: самі ж бо вони нічим не ризикували. Ця лицемірна, честолюбна і підла родина жахала Христа. І він говорив їм:

— Світ не вмів би вас ненавидіти; мене ж він ненавидить, бо я даю свідчення про те,.що його творіння погані. Йдіть на це свято. А я ще не піду, бо ще не настав мій час.

Він дав їм відійти, зробивши вигляд, що лишається. Але потім пустився в дорогу. Не треба було приймати рішення про це тепер, бо ця остання мандрівка була вирішена усією вічністю: "А як наблизився час, коли Ісус мав бути взятий з цього світу, він постановив пуститися в дорогу до Єрусалима..." Все було визначено день за днем, година за годиною. Його час настав, і він не міг лишатися ні на хвилину довше, промовити ще якесь слово для порятунку проклятих міст.

На цьому останньому витку свого земного життя Син людський хотів лишитися на самоті. Як би він їх не любив, та йому, напевне, було обтяжливб водити за собою тих одинадцять учнів, які нічого не розуміли з півслова, ще й того хитруватого і нерозумного зрадника! Якщо б він міг лишитися сам з Йоаном... І справді, з тексту виглядає, що з ним був син Зебедея. Інших він відправив наперед, щоб готували йому дорогу.

Чому, перетинаючи Самарію, він не зайшов у Сихар? У сухому повітрі над рівниною несло запахом виноградного соку від пресів. Дні ставали коротшими. Чи відчув Бог поряд 'з усіма людськими скорботами також сумне щастя нашого короткочасного існування? Чи відчув Син людський у таємничості своєї подвійної природи жаль і зворушення, яке викликає згасаюче осіннє сонце у смертному людському серці? Поняття часу, того, що існує, минає й закінчується, п'янить Сущого — того самого, який кілька днів опісля здивує Іудеїв нечуваними словами: "Перш ніж був Авраам, я є!" Та сьогодні по цій осінній дорозі в Самарії йде звичайний перехожий, який ніколи більше не повернеться в те місто, де народився; іде, як зацькована людина, над якою вже завис присуд. І він ще раз милується вересневим заходом сонця, вдихає винний запах достиглого винограду. Так, він теж спізнав і наші злиденні радості.

Та вже вертаються його учні; вони ніколи не лишали його надовго. Та ж історія! Самаряни не хочуть приймати у себе людей, які прямують до Єрусалима. Сини Зебедея, котрі чують ще у вухах Ісусові прокляття проти трьох міст, із вічною схильністю іудеїв до помсти і руйнування пропонують йому звичайнісіньке рішення: "Господи, хочеш — ми викличемо з неба вогонь, аби він знищив їх?"

Ісус, який простував попереду, обернувся. Як? Невже цього удару завдав йому Йоан? Учень посилався на прокльони свого Господа проти Витсаїди; цей "син грому", як жартома ніжно називав його Ісус, зовсім не був таким покірним; він думав, що тепер не час для пасторалей і сільського блаженства. Ісус не гнівається. У його відповіді вчувається невимовна втома, сумне нарікання пригніченого Бога:

— Ви не знаєте, від якого ви духа!

І ще додав:

— Син людський прийшов не губити людські душі, а рятувати їх. Він прийшов шукати і рятувати те, що загублене.

Через п'ятнадцять віків Ісус явиться у видінні Фран-ціскові Сальському, якому не даватимуть спокою сумніви: "Я не той, хто проклинає; моє ім'я — Ісус..." І, звичайно, якби син Зебедея наважився заперечити: "Господи, хіба ж ти не говорив недавно про геєну вогненну", Учитель відповів би йому: "Я — не розсудливий Бог. Нема нічого більш чужого мені, як ваша філософія. Моє серце керується своїми настановами, ваш розум не може їх збагнути, бо я є Любов. Учора з любові я запалив перед вами цей непогасний вогонь, а сьогодні та ж любов сповіщає вам, що я прийшов рятувати те, Що втрачене..." Він дивився просто себе і бачив у Єрусалимі серед безпутних жінок міста ту злочинну жінку, яку завтра притягнуть до нього і кинуть до ніг. Саме в цю хвилину вона кохалася з мужчиною, який не був її чоловіком; вони сп'янілі від похоті, і сусіди вже не спускають з них ока. Цій перелюбниці він також нічого не говоритиме про геєну.

В ЄРУСАЛИМІ

Ісус потайки увійшов у місто і зупинився в одного із своїх прихильників — можливо, у Витанії, в домі Лазаря. Але кількох з тих, що були разом з ним, упізнали, бо його всюди розшукували. Прочани

запитували один одного: "Де він?", не наважуючись відкрито говорити про нього, настільки він був підозрілим, ненависним і вже наперед приреченим. Зцілення паралізованого під час його останніх відвідин Овечих купалень не було забуто. Він ясно натякатиме на це, коли в розпалі свята наважиться взяти слово у храмі — ніколи не вчившись, говоритиме, як Учитель Ізраїлю!

Ні, він не книжник, навіть каже, що не має свого вчення. А навіщо видумувати якесь вчення? Його наука — це Отець* і його слава — це слава його Отця. А тому що народ, присутній у храмі, здіймав проти нього галас, він запитав:

— Чому ви хочете мене вбити?

Ті обурилися: "Чи ти навіжений? Хто тебе хоче вбити?" Галилейці обурювалися щиро. Зате первосвященики аж тремтіли від того, що йому вдалося виявити їхні наміри, і тепер не наважувалися схопити Ісуса серед білого дня. Виглядали такими переляканими, що самі іудеї запитували один одного: "Чи вони також увірували, що він Христос?" Але ж ні, в таку нісенітницю неможливо повірити: цей юнак прийшов з Назарета, всі знали його батька і матір; місто заповнене його родичами, вони перші сміються з нього і знизують плечима, як тільки щось запитати про нього...

Проте його голос вражав ;натовп. Лише голос, бо він уже майже не творив чуда. Тий не менше їхні серця ще ніколи не були так схвильовані. З (наближенням Страстей слова Господа у найвищому своєму звучанні забарвлювалися пророчим світлом: "Ще деякий час я буду з вами — і піду до того, хто мене послав. Шукатимете мене — і не знайдете.

І туди, де я буду, не зможете прийти..." Вони не розуміли, але не могли відвести погляду від його вуст. В останній день свята особливо розділилися думки щодо слів, зміст яких передає євангеліст Йоан:"Коли

хтось із вас терпить спрагу, нехай прийде до мене і п'є! Хто вірує" в мене, із грудей його, як каже Писання, ріки живої води потечуть".

Пророцтво, яке сьогодні сповнилося. Ті, що бачили Христа у дні його земного життя, не дістали стільки благодаті, як ми — свідки сповнення його обіцянок. Не лише велика кількість святих, але й найостанніший із християн, який перебуває у стані благодаті, є джерелом живої води, і світ не знає, що він оточений і омивається цими нуртуючими потоками.

Яким голосом мусив він це говорити, щоб так зрушити увесь народ? "Він дійсно пророк... Він — Христос! — Та ні, він галилеєць. Читайте Святе Письмо: Христос народиться у Вифлеємі..."

Та найдивнішим є свідчення варти, яку відправили первосвященики, щоб схопити Ісуса; вона повернулася з порожніми руками. ">

— Чому ви не привели його?

А вони відповіли:

— Ніколи людина не говорила так, як цей чоловік говорить.

Розлючені первосвященики стали запитувати, чи й вони не дали заворожити себе цими словами. Не наважившись покарати їх, стали натомість повчати: хіба хоча б один фарисей чи книжник став на сторону того брехуна? Лише під-ли$ народ іде за ним, бо не знає, що з Галилеї не може прийти Месія.

Чи переконали вони сторожу? Фарисеї були впевнені, що своїм знанням Письма вони легко відкинуть ті звабні слова. Адже вони богослови. Та був серед них один, котрий у глибині свого серця, як і прості воїни, також вважав, що ніколи людина не говорила так, як цей чоловік. Проте обережність Никодима межувала з боягузтвом. Та все ж він колись провів одну ніч наодинці з Ісусом і серце його відтоді

запломеніло; але він присипав той вогонь попелом... І все-таки у той день він зібрав рештки своєї мужності і мовив

гячим голосом: "Чи дозволяє нам закон засуджувати чоловіка, спершу не вислухавши його?" Первосвященики обірвали підозрілого фарисея: "Чи ти також із Галилеї? Вивчи Святе Письмо!"

Никодим похнюпився і мусив забратися додому; ішов, тулячись до стін будинків.

Розділ XVII

ЧУЖОЛОЖНИЦЯ

Ту ніч Син людський провів на Оливній горі; а може, ходив до Витанії. Удосвіта він повернувся до храму, де вже юрмився народ.

Та ж наближається до нього гурт людей, тягнучи до сліз налякану жінку. Тільки-но, серед ночі, її впіймали на перелюбі. Кому спало на гадку привести ТІ до Назарянина? Таж він був другом митників і пропащих жінок, навіть учні Йоана Хрестителя могли це ствердити. А закон строгий щодо невіст-перелюбниць, тим паче до жінок заміжніх: їх слід забити камінням. Так написано в законі. Текст говорить про це чітко. Книжники оточують його, пожадливо запитуючи, впевнені в тому, що спіймають його на помилці: "Ну, що ти скажеш?"

Дуже залежало їм на цій нещасній істоті! Всі засоби були добрі, аби згубити того, кого вони ненавиділи. Неможливо передбачити, яким буде богохульство цього самозванця, але що він вчинить богохульство — в цьому вони були впевнені. В той час, коли вони товпилися довкола нього, кричали і вимагали відповіді, жалюгідна жінка, розкудлана, вкрита мотлохом, продовжувала стояти перед Ісусом; перелякана до смерті, дивилася зацькованим поглядом на незнайомця, якого книжники і фарисеї визначили їй суддею.

А Ісус не дивився на неї. Нахилившись, писав щось пальцем на землі. Святий Ієремія стверджує, що це були гріхи звинувачів, які він перераховував. Найпростіша правда привабливіша! Син людський не дивився на неї, знав, що ця нещасна жінка знемагала більше від сорому, ніж від страху; в житті людини трапляються-такі хвилини, коли не дивитися на неї є найбільшим милосердям. Уся любов Христа до грішників умістилася в цьому відведеному погляді. І ті цифри, які він писав на землі, означали тільки одне — його бажання не піднімати очей на цю страженну плоть.

Він зачекав, коли стихнуть обвинувачення, і нарешті мовив:

— Хто з вас без гріха, нехай перший кидає у неї камінь!

І знову схилився й писав далі на землі. "Почувши ці слова, з докорами совісті стаЛи вони відходити один за одним, починаючи з найстаршгіх аж до останніх, так що залишились тільки Ісус та жінка, що стояла посередині".

Насамперед найстарші... На цей раз він поставив їх перед даром проникливості. Супротивники знали його спроможність читати в серцях. Кожен відчував, як у його свідомості заворушився приховуваний упродовж довгих років вчинок, потаємна звичка, щось ганебне. А якщо несподівано той Назарянин почне викрикувати: "А ти, отам, чому не йдеш? Що ти робив учора, в такий-то час, у такому-то місці?"

Отож Ісус залишився наодинці з жінкою. Врешті-решт не він був її справжнім суддею. Й оскільки її обвинувачі зникли, вона могла б скористатися цим і також утекти, заховатися в надійному місці. Але вона стояла тут, жінка, яка ще цієї ночі віддавалася злочинним любощам. Вона дуже страждала, довго боролася з собою, перш ніж вчинила цей гріх. І ось тепер не думає більше ні про своє кохання, ні про когось іншого, а лише про цього незнайомця, 'який дивиться на неї, бо вони лишилися самі, і ніхто більше її не принижує. І вона теж дивиться

на нього, ще сповнена сорому, але це вже зовсім інший сором. Вона ридає над скоєним злом. Колишня похіть покидає її. Враз душу і тіло обіймає великий спокій! О, кров заспокоїти важче, ніж хвилі Тиверіадського озера! Ніщо людське не було чужим для Назаря-нина. Але він був Богом і знав те, чого не може знати жоден мужчина: непоборну слабість жінки, коли вона перед деякими людьми у певні хвилини перетворюється на лежачу й повзаючу істоту. І ця найдивовижніша упродовж століть перемога Сина людського, найбільш звичайна і найбільш розповсюджена (вона більше не дивує нас) полягатиме в тому, що у безлічі святих жінок вона замінить поклик крові покликом Ісусового вчення.

Він уже переміг цю жінку. Запитує її: "Де ж вони, жінко, ті твої обвинувачі? Ніхто не осудив тебе?" — "Ніхто, Господи",— відповіла вона. Тоді Ісус каже: "То й я тебе не осуджую. Йди. І більше не гріши".

Вона пішла. Вона ще повернеться. Чи радше не має потреби вертатися: відтепер вони назавжди спільники. Так Христос під виглядом великої невдачі творив собі прихильників на дні суспільства. Він збирає потаємний скарб із відторгнутих сердець, із покидьків суспільства. Йому не потрібна горіхова галузка, щоб виявляти у сповнених убозтва людських істотах джерело страждання та любові, над якими він має владу.

РІВНИЙ ОТЦЕВІ

Настав перепочинок у цій безпощадній боротьбі, в яку він тепер був утягнений і яка томитиметься до третьої години в переддень суботи, коли востаннє згасне дихання у його тілі, 'перетвореному на одну суцільну рану. Відкинувши попередню обережність, він боровся тепер з відкритим забралом, одинокий (учні його залишаються трохи осторонь) у тому самому місті, де панує ворог — фарисеї, священики, де вже видано наказ про його страту, де між ним і хрестом стоїть лише це чудове слово, яке прикувало до місця вояків, що прийшли його арештувати.

Йшлося не про красномовство чи особливий людський дар. Він мав владу, якої дотепер не знала жодна людина,— владу торкатися найінтимнішого, іти просто до найбільш потаємного кожної людської істоти. Чотири великі свічники, запалені у перший вечір свята Кучок біля притвору жінок, уже не горіли. У скарбниці храму Ісус вигукнув: "Я — світло світу!"; але іудеї глузували з такого свідчення про себе самого, і тому він кинув їм в обличчя таємницю своєї двоєдиної природи: "Якщо б ви спізнали мене, то спізнали б також і мого Вітця".

Як тільки відкриває рот, зразу робить злочин — прирівнює себе до Бога. Однак іудеї, які добре знають, до чого прагнуть, хочуть добути від нього чітке визнання. Тому запитують його: "Хто ж ти такий?"

Тепер, коли він викритий, коли нетерплячий Бог чинить опір зграї своїх створінь, він без церемоній говорить їм про той страшний трон, якого вже' торкається безтрепетною рукою: "Коли піднесете вгору Сина людського, тоді пізнаєте, хто я такий". Вперті учні уявляли собі інше звеличення, а не шибеницю. Яким буде те царство, якого вони прагнули? Що знаходиться там, за вже напіввідчиненими дверима? Учитель повторював: "Моя наука зробить вас вільними!" Іудеї протестують: вони ніколи не були рабами. А він примушує їх замовкнути, сказавши ті слова, в істинності яких не сумнівається жоден "кристиянин, бо пересвідчився на своєму гіркому і благословенному досвіді: "Істинно кажу вам: кожен, хто чинить гріх, той раб гріха. Коли ж Син людський зробить вас вільними, ви справді будете вільні".

Нарешті виявлена таємниця його влади над стількома людьми: вони можуть сумніватися, заперечувати, бого-хульствувати, можуть утікати 'від нього, та все ж знають, що лише він може їх звільнити. Вони покидають його лише для того, щоб знов надягнути! на себе ярмо, щоб крутити жорна, призначені їм долею, від яких їх не звільнить жодна сила на світі, крім Ісуса, якого вони розпинають і якому поклоняються. У цьому (однак лише в дуже вузькому розумінні) можна погодитися з Ніцше, що християнство якщо не релігія рабів, то принаймні релігія визволених.

В останні дні свого життя він так відкрито виявляв свою божественність, що той, хто йому не вірив, в його очах скоював злочин: "Чому ви не розумієте мого слова?" — запитував з роздратуванням викритий уже Син Божий. Він вказував їм на брехуна, від якого вони походять, на батька неправди — диявола. Якби вони були не від диявола, то впізнали б у ньому Христа в ці дні, коли такою видимою стала його божественна природа. А доказом цього було те, що ніхто не знаходив відповіді, коли він запитав: "Хто з вас визнає той гріх?"

Ні, немає жодної відповіді. Лише, немов діти, які відповідають образою на образу: "Я не дурень, це ти дурень...", вони взялися заперечувати: "Це ти одержимий дияволом!"

Багато сердець, які замішалися в цьому знавіснілому натовпі, ще вагаючись, тремтіли од любові, відчуваючи наближення істини. Господь бачив, як борються вони в душі з собою, і враз, знехтувавши образами, кинув на шальку терезів чудову обіцянку, яка б остаточно завоювала йому улюбленців:

— Істинно кажу вам: хто моє слово берегтиме, повіки не побачить смерті.

Одним словом, він ще раз подолав межу смертної природи. І ось цей Син, скинувши з себе усе людське, оголений так, як не буде оголене його тіло на хресті, відкриває перед очима всіх свою божественність:

— Авраам, ваш батько, тремтів від радості, що побачить мій день,— і побачив, і втішився!

Іудеї кажуть йому: "Ще й п'ятдесяти років нема тобі, а ти Авраама бачив?" Ісус відповів їм: "Істинно кажу вам: перше ніж був Авраам, я є". Тоді вони вхопили каміння, щоб кинути в нього, та Ісус заховався і полишив храм.

Вони не переслідували його: право судити і карати належало римлянам. Тим паче що Назарянин не сказав ясно: "Я — Син Божий". Первосвященики хотіли почути саме таке жахливе блюзнірство, щоб надати законної підстави смертній карі. Тому вони вагались.

Здавалося, що Синові людському потрібна їхня лють. Він підтримував її, немовби боячись, що вогонь погасне. І не випадково вибирає саме суботній день для того, щоб зцілити сліпорожденного.

Розділ XVIII

СЛІПОРОЖДЕННИЙ

Іудеї запитували один одного, впізнаючи чоловіка, який ішов вулицею без поводиря: "Це той сліпий, що ходив жебрачити?" Та жебрак уже сам розповідав про те, що з ним сталося: "Той, що зветься Ісус, помазав мені очі гряззю і звелів помитися в Силоамському джерелі". Те ж саме повторив і фарисеям: "Помазав мені очі гряззю... Я помився..." Дехто з них перейнявся цим чудом, хоч воно й було вчинене в суботу. А один навіть спитав зціленого: "Що ти думаєш про того чоловіка?" Зцілений мовив наївно: "Це безперечно, пророк..."

Тепер він піде розповідати про це усьому містові? Священики прикликають його батьків, ті, злякавшись, стали ховатися з відповіддю: "Те, що він наш син, немає сумніву, і він народився сліпим. Що ж до іншого, то спитайте його: він дорослий". І ось він знову перед священиками, в його відповідях звучить наївна простота: він тримається перед цими лисами, як кожна слаба людина, яку скріплює Святий Дух: "Віддай славу Богові! Ми добре знаємо, що той чоловік — грішник". Він відповів їм: "Чи він грішник, я не знаю; одне добре знаю: раніше я був сліпий, а тепер бачу". Вони питають його: " І і що ж він тобі зробив? Як відкрив тобі очі?" Він відповів: " І аж я вже вам розповідав, а ви не слухали. Навіщо ще раз говорити? Може, ви також хочете стати його учнями?"

З того часу, як Син людський лишився був на самоті з жінкою-чужоложницею, він уже не мав перепочинку в тій смертельній боротьбі, яку вів. Та ось знову бідне просте серце, на яке можна опертися, як на цямрину криниці, перепочити хвилинку в цьому важкому сходженні вгору. Ні, він нікого не потребує. Але він —‘Любов.

Злидаря прогнали, він мусив обачно покинути місто. На шляху він несподівано побачив чоловіка. Зцілений не знав, що він може ще раз стати незрячим, що існує інше світло, крім світла сонця. Але це була людина чистого серця. Перш ніж зцілити його, Господь попередив учнів, що той жебрак осліп не від своїх власних гріхів чи від гріхів своїх батьків, а для того, щоб на ньому проявилася слава Божа. На шляху нікого не було. Ісус запитав його:

— Ти віруєш у Сина Бож*ого?

Той у відповідь: 1

— А хто він, Господи, щоб я вірував у нього?

У простоті своїй він уже вгадав. Душа його запалала, коліна підігнулися, він склав руки.

— Він той, хто говорить з тобою.

— Вірую, Господи!

"І, кинувшись йому до ніг, став прославляти його". Лише на кілька хвилин... Але цього вистачало, щоб жива любов знову набралася сил.

ДОБРИЙ ПАСТИР

Так збиралося довкола нього маленьке стадо. Ті вівці не мали привабливого вигляду. Людина з Іскаріота осуджувала його: навіщо гуртувати довкола себе нікчемних людей? Серед цих учнів не знайдеться і десятка впливових людей. Весь цей люд при першій же небезпеці розсиплеться хто куди.

Але Ісус говорив: "Мої вівці... моя кошара..." Вони знали його голос, а він знав ім'я кожної з них; не лише ім'я, але й турботи, неспокій, муки сумління, найменше хвилювання живого серця, над яким він схиляється, немовби йдеться про якісь віковічні проблеми. Та й справді, тут ідеться про вічність, бо найменший з-серед нас огорнений особливою любов'ю.

Ісус не тільки пастир, він є й дверима до кошари. В овечу кошару заходять тільки дверима. Син людський уже навчає світ, який його відкидає: "Неправда те, що ви можете обійтися без мене. Не осягнете без мене істини. Шукатимете її, сповнені зневаги до тих, хто її знаходить, і вся ваша людська мудрість зведеться до тих пошуків, бо не хочете ви увійти через двері".

Тепер він у кожній розмові натякає про свою смерть: "Добрий пастир життя своє за овець покладе..." Єдиним словом розсуває він гори Іудеї і відкриває неозоре видноколо: "Я маю ще й інші вівці, не з цієї кошари..."

Овечі кошари є скрізь, де живуть люди: відокремлені стійбища, відгороджені од галасливого натовпу, окремі "загони" серед зловісного світу.

Розділ XIX

ДОБРИЙ САМАРЯНИН

Господь відійшов трохи далі від Єрусалима, але Іудеї не покидав.

Тепер не можна відходити далеко від міста, але й не слід наглити скорботний час. Прийшли останні дні самопожертви і спокою, коли він розкриває своє серце і розповідає притчі, якими й дотепер живе людство. Один книжник запитав: "Хто мій ближній?", і Христос вигадує історію чоловіка, на якого по дорозі з Єрусалима до Єрихона (цей шлях араби називали "Червоним схилом" через, колір грунту тієї місцевості) напали розбійники. Чи історія вигадана? Дорога та справді мов розбійницьке кубло. Здається, що Учитель в міру розгортання оповіді бачить не вигадану пригоду, а те, що вже колись бачив, як бачить усе інше, і що ця історія відбувається, можливо, за кілька стадій від того місця, де його оточує "зачарований" гурт слухачів і де доброзичливий книжник жадібно ловить його слова. Отже, побитий і зранений чоловік лежить край дороги. Проходить якийсь священик, потім левіт — навіть не дивляться на нього. Після цих двох іде третій мандрівник — самарянин, якого зневажали священики. Він перев'язує рани побитого, скропивши їх вином і оливою,садить його на свою скотину, під вечір привозить його до заїзду і залишає господареві трохи грошей, які мав при собі; коли повертатиметься, заплатить більше. Він затримався у своїй мандрівці, віддав усе, що мав.

ч

ВИТАНІЯ

Який розслаблений і спокійний Син людський у ці дні свого життя! На початку цієї дороги, яка тягнеться до Єрихона, в селищі Витанія є гостинна хата, де живуть друзі — Марія, Марта, їхній брат Лазар. Ісус погоджується на короткий перепочинок: річ не в тім, що він потребує підтримки, він просто приймає невеличкий відпочинок і трохи ніжності. Він набирається сил перед тим, що наближається. Ложе, скромний харч, друзі, які знають, що він Бог, і люблять його, як людину... Він однаково ніжно любить Марту і Марію, хоча вони абсолютно різні. Марта готує частування, в цей час Марія, сівши біля ніг Ісуса, слухає його слова; старша сестра гнівається на те, що вся робота на її руках. Господь каже їй:

— Марто, Марто, ти побиваєшся і клопочешся про багато речей. Потрібно ж одне. Марія вибрала кращу частину, яка не відніметься від неї.

Дехто помилково тлумачить слова: "Не перевтомлюй себе, достатньо однієї справи..Л> Але ті, що люблять Ісуса, надають його найменшому слову такого значення, що на цьому базується ціле вчення Церкви про споглядання і діяння... Та, мабуть, правда, що найкраще любити й бути любимим і уважно слухати, сидячи біля ніг улюбленого Бога. Але солодко також служити йому в своїх нестатках, ніколи не втрачаючи відчуття його присутності. О, чарівна хитрість стількох душ, які вміють бути водночас і Мартою, і Марією!

Ісус не мав потреби бути людиною, щоб любити Марту, Марію і Лазаря. Але йому треба було стати людиною, щоб полюбити їх як смертних, прив'язатися до того, що у них підвладне смерті. Ще стояла осінь; віддаляючись од Вита-нії, він, певно, здригався від думки про те, що невдовзі мало відбутися у цьому будинку: останній подих Лазаря, про якого ми ще нічого не знаємо, зустріч зі смертю, боротьба Христа з нею і перемога... Без сумніву, він уже бачив її у своєму серці й переповнився любов'ю до Отця, коли по дорозі учні несподівано попросили його: "Навчи нас молитися..." А він звів очі до небес і почав: "Отче наш..." *

ОТЧЕ НАШ

Ці прості слова, що змінили людство, були промовлені напівголосом серед невеликого гурту учнів людиною, яка вийшла з гостинної хати, на околиці села. Світові потрібен час, аби зрозуміти, що Бог — наш Отець, що він Отець небесний, що той Отець існує на небі. Іудеї, безперечно, знали це... Але вони вірили в Отця страшного і жахливого у своїй помсті. Вони погано знали його, не відали, хто він. Ісус навчить їх, як говорити з Отцем, як можна одержати від нього все, як не слід боятися бути наполегливим і надокучливим, бо саме цього Бог чекає від нас — дитячої безпосередності і безоглядного довір'я маленьких дітей до

свого батька. Він — Батько, царство якого ще не настало, його воля зіштовхується з волею людського творіння, спроможного вибирати зло, віддавати перевагу злу. "Нехай буде воля твоя..." на землі вже відтепер. Царство Правди має бути зараз же. Хай дасть він нам хліб наш, хай відпустить нам гріхи наші, хай звільнить нас від лукавого... того лукавого, спільником якого вороги називають Ісуса.

Вороги уже наздогнали його. Він недалеко відійшов од Єрусалима, але з легкої зміни в настрої слухачів зрозумів, що в їхнє середовище уже проникли фарисейські дріжджі. Того дня, коли він зцілив німого одержимого, пішов поголос: "Він виганяє демонів з допомогою Вельзевула". Так само вчора в Єрусалимі його звинувачували в тому, що він служить нечистому, дияволу, тому самому, що, на велике його задоволення, падав блискавицею з неба на землю.

ГРІХ СУПРОТИ ДУХА святого

Одноманітність цього звинувачення безперестанку набігає хвилями блюзнірства, проти якого він, Бог, нічого не може вдіяти (що за дивина!) і яке не може подолати. Проте це питання лише місяців, тижнів, днів — і гра скінчиться. А там — виграш або програш. Ні, її не можна програти; вона буде програна лише в тій мірі, у якій вільна істота вважатиме, що безконечна любов зазнала поразки. Чи знає він про цю поразку? Так, він знає, що вона швидко наближається просто до нього — через тих упертих священиків, тих телеп-нів-книжників з шорами на очах, в упряжі буквальних істин, з бубонцями букви і закону! І вони плутають Ягнятко Боже з Вельзевулом, чиє ім'я означає "бог мух", або "бог гною"!

Син людський намагається стриматися, але тут уражена таємниця його сутності. Спочатку він відповідає без гніву: "Як може сатана виганяти сатану? Будь-яке царство через розбрат загине". Мимоволі голос його дрижить, губи тремтять. Де той спокій Витанії, запах їжі, вечір і Марта, яка порається на кухні? Де ті зведені на нього очі Марії, її складені руки? Гнів і біль вибухають одночасно: ті, що сплутали його з Вельзевулом, скоїли найтяжчий злочин.

— ІстиНно кажу вам: усякий гріх, усяка хула простяться людям. Коли ж хтось скаже проти Святого Духа, той ніколи не матиме прощення: це вічний гріх.

У "грісі проти духа" нема ніякої таємниці. Євангеліст Марко пише ясно: "Ісус говорив так, бо вони казали: він одержимий нечистим духом". Усе перевернуто в людській свідомості — стверджують, що зло є добром. Це непростимий злочин, коли його чинить людина, просвітлена світлом віри, яка знає, що Зло — це хтось і Добро — також хтось, і все ж знаходить задоволення у двозначному святотатстві: у своєму власному житті нав'язує Хрестові роль диявола, відганяє його як спокусу, а натомість поклоняється Нечистому, свідомо відкриваючи йому серце і погоджуючись з тим, щоб він сповнив його серце втіхою.

Отож існує вічний гріх. У цю хвилину думки Христа зайняті тим, з ким його зрівцяли. Можливо, ображений Бог здавався страшнішим, коли він ставав байдужим. "Нещасні,— думав він,— надто ілегко говорять про Вельзеву-ла, називають його "богом гною"... Якби вони його знали, вони б так не сміялися". НеспЬдівано з його уст злітають слова, яких обережні коментатори торкаються лише побіжно, хоч сказані вони були для того, щоб найближчих друзів морозило від страху — насамперед найближчих друзів: "Коли нечистий дух покидає людину, він блукає місцями безплідними, шукаючи відпочинку, але, не знаходячи, каже: "Вернуся до своєї хати, звідки вийшов". А коли вернеться, то знаходить хату заметеною і прибраною. Тоді він іде й приводить сімох інших духів, лютіших за себе, — входять вони і живуть там. І буде теперішній стан людини набагато гіршим, ніж перший".

Приємно стати знову, чистим, вишкребти стійло аж до останніх нечистот, прибрати його, мов на весілля. Але мерзотне стадо, прогнане очищеною людиною, одного вечора знову повертається, важко сопе під дверима, і ми чуємо рохкання усіх тих свинячих рил...

Жінки слухали все це й нічого не розуміли, як вони роблять ще й тепер, але не відривали погляду від його вуст, зачаровані самим

голосом Христа. Одна з них перервала його вигуком: "Щасливе лоно, що тебе носило, і груди, що тебе кормили!"

Можливо, це була якась назарянка, що хотіла зробити приємність Марії, яка загубилася разом з нею в натовпі. Але для Христа не час було піддаватися ніжності, і він строго відповів: "Справді блаженні ті, що слухають Боже слово і зберігають його".

Мало слухати це слово і приймати його з любов'ю, головне — зберігати його. Оберігати проти нечистого духа, що з'являється в одному чи в багатьох своїх проявах. Серед навернених до Христа деякі відчувають жах і огиду щодо своїх прощених гріхів, вони зцілюються від них, як прокажений од своїх ран. Але в інших залишається немовби відкритий пролом: любов Христова відступає перед деякими ранами, які, здається, затягнулися лише наполовину, а потім знов відкриваються, дають про себе знати.

Не чулося більше жодного голосу. Але таємні помисли іудеїв боляче вражали Христа. Син людський нарешті вибухає гнівом: лукаве покоління вимагає знаку? Воно матиме його, це буде знак пророка Йони. Отже, станеться так: він буде три дні й три ночі у лоні землі і воскресне. Ті, що слухали його, нічого не розуміли. Але він того й хотів: хай буде

Вороги уже наздогнали його. Він недалеко відійшов од Єрусалима, але з легкої зміни в настрої слухачів зрозумів, що в їхнє середовище уже проникли фарисейські дріжд--жі. Того дня, коли він зцілив німого одержимого, пішов поголос: "Він виганяє демонів з допомогою Вельзевула". Так само вчора в Єрусалимі його звинувачували в тому, що він служить нечистому, дияволу, тому самому, що, на велике його задоволення, падав блискавицею з неба на землю.

ГРІХ СУПРОТИ ДУХА святого

Одноманітність цього звинувачення безперестанку набігає хвилями блюзнірства, проти якого він, Бог, нічого не може вдіяти (що за дивина!) і яке не може подолати. Проте це питання лише місяців, тижнів, днів — і гра скінчиться. А там — виграш або програш. Ні, її не можна програти; вона буде програна лише в тій мірі, у якій вільна істота вважатиме, що безконечна любов зазнала поразки. Чи знає він про цю поразку? Так, він знає, що вона швидко наближається просто до нього — через тих упертих священиків, тих телеп-нів-книжників з шорами на очах, в упряжі буквальних істин, з бубонцями букви і закону! І вони плутають Ягнятко Боже з Вельзевулом, чиє ім'я означає "бог мух", або "бог гною"!

Син людський намагається стриматися, але тут уражена таємниця його сутності. Спочатку він відповідає без гніву: "Як може сатана виганяти сатану? Будь-яке царство через розбрат загине". Мимоволі голос його дрижить, губи тремтять. Де той спокій Витанії, запах їжі, вечір І Марта, яка порається на кухні? Де ті зведені на нього очі Марії, її складені руки? Гнів і біль вибухають одночасно: ті, що сплутали його з Вельзевулом, скоїли найтяжчий злочин.

— Істиінно кажу вам: усякий гріх, усяка хула простяться людям. Коли ж хтось скаже проти Святого Духа, той ніколи не матиме прощення: це вічний гріх.

У "грісі проти духа" нема ніякої таємниці. Євангеліст Марко пише ясно: "Ісус говорив так, бо вони казали: він одержимий нечистим духом". Усе перевернуто в людській свідомості — стверджують, що зло є добром. Це непростимий злочин, коли його чинить людина, просвітлена світлом віри, яка знає, що Зло — це хтось і Добро — також хтось, і все ж знаходить задоволення у двозначному святотатстві: у своєму власному житті нав'язує Хрестові роль диявола, відганяє його як спокусу, а натомість поклоняється Нечистому, свідомо відкриваючи йому серце і погоджуючись з тим, щоб він сповнив його серце втіхою.

Отож існує вічний гріх. У цю хвилину думки Христа зайняті тим, з ким його зрівняли. Можливо, ображений Бог здавався страшнішим, коли

він ставав байдужим. "Нещасні,— думав він,— надто ілегко говорять про Вельзеву-ла, називають його "богом гною"... Якби вони його знали, вони б так не сміялися". НеспЬдівано з його уст злітають слова, яких обережні коментатори торкаються лише побіжно, хоч сказані вони були для того, щоб найближчих друзів морозило від страху — насамперед найближчих друзів: "Коли нечистий дух покидає людину, він блукає місцями безплідними, шукаючи відпочинку, але, не знаходячи, каже: "Вернуся до своєї хати, звідки вийшов". А коли вернеться, то знаходить хату заметеною і прибраною. Тоді він іде й приводить сімох інших духів, лютіших за себе, — входять вони і живуть там. І буде теперішній стан людини набагато гіршим, ніж перший".

Приємно стати знову чистим, вишкребти стійло аж до останніх нечистот, прибрати його, мов на весілля. Але мерзотне стадо, прогнане очищеною людиною, одного вечора знову повертається, важко сопе під дверима, і ми чуємо рохкання усіх тих свинячих рил...

Жінки слухали все це й нічого не розуміли, як вони роблять ще й тепер, але не відривали погляду від його вуст, зачаровані самим голосом Христа. Одна з них перервала його вигуком: "Щасливе лоно, що тебе носило, і груди, що тебе кормили!"

Можливо, це була якась назарянка, що хотіла зробити приємність Марії, яка загубилася разом з нею в натовпі. Але для Христа не час було піддаватися ніжності, і він строго відповів: "Справді блаженні ті, що слухають Боже слово і зберігають його".

Мало слухати це слово і приймати його з любов'ю, головне — зберігати його. Оберігати проти нечистого духа, що з'являється в одному чи в багатьох своїх проявах. Серед навернених до Христа деякі відчувають жах і огиду щодо своїх прощених гріхів, вони зцілюються від них, як прокажений од своїх ран. Але в інших залишається немовби відкритий пролом: любов Христова відступає перед деякими ранами, які, здається, затягнулися лише наполовину, а потім знов відкриваються, дають про себе знати.

Не чулося більше жодного голосу. Але таємні помисли іудеїв боляче вражали Христа. Син людський нарешті вибухає гнівом: лукаве поріддя вимагає знаку? Воно матиме його, це буде знак пророка Йони. Отже, станеться так: він буде три дні й три ночі у лоні землі і воскресне. Ті, що слухали його, нічого не розуміли. Але він того й хотів: хай буде незрозуміло; він кричав, що це поріддя буде засуджене у день Страшного суду. Цариця Савська повстане проти них разом з людьми ніневійськими, котрі покаялися...

Якийсь медоточивий фарисей перервав йрго: вже час обідати, чи не хоче він зайти до нього і поїсти? Ісус угамував свій гнів і, навіть не зболивши відповісти, пішов за ним і вмостився за столом; він і не подумав помити руки, як.того вимагав звичай. Фарисей здивувався, але нічого не сказав цьому шаленцеві. Та він забув про властивість Назарянина читати у серцях. Досить було німого здивування господаря, щоб Сий^ людський знову розгнівався. Його обурення було настільки сильне, що він тут, за чужим столом, відкинув усякий стрим. Тепер він скаже все до кінця: докір переходить в образу, образа у тяжку образу, а далі — у прокляття. Син людський є сином іудейки, запальним іудеєм, і він, жестикулюючи, вигукує: "Горе вам, фарисеї, бо ви даєте десятину з м'яти, рути і всякої городини, але занедбуєте правосуддя й любов Божу! Треба було і те робити, і того не лишати. Горе вам, фарисеї, бо ви любите перші місця в синагогах та привітання на майданах! Горе вам, бо ви, як оті могили непомітні, по яких люди ходять і не знають того!"

Скандал досяг найвищої точки. Якийсь законовчитель вирішив надоумити Ісуса: "Учителю! Кажучи так про фарисеїв, ти й нас ображаєш..." Син людський обертається до цього нового супротивника, більш ненависного, ніж фарисей. Бо законовчителі лише отруюють дітей, а той кволий законовчитель Ізраїлю був ненависний Ісусові, бо втілював у собі породу людей, яка буде сильнішою, ніж його любов. Христос знав, яким безпорадним він виявиться віч-на-віч з ними протягом багатьох століть, і тому він, будучи втіленням любові, осипає їх ще більшими прокляттями: "Горе і вам, учителям закону, бо ви накладаєте на людей тягарі, які важко носити, самі ж до тих тягарів і

пальцем не торкнетеся! Горе вам, що будуєте склепи праведникам, а це ваші батьки їх убили... Горе вам, учителям закону, бо забрали ключ від знань; ви і самі не увійшли, і тим, хто хотів увійти, заборонили!"

Треба зрозуміти пригніченість Ісуса — людини і Бога,— який щохвилини тримає у думці долю мільйонів душ, відторгнених од джерела живої води. А на видноколі вже вири-, совувався хрест, і Ісус уже недалеко від нього, уже відчуває присмак крові і тому нічого більше не бачить, крім шибениці, а довкола неї — хрести, вогнища, криваве знаряддя людської жорстокості.

ІСУС ЗАСПОКОЮЄ СВОЇХ послідовників

Спокійно, не втрачаючи; самовладання, входить він у мовчанку смерті, бо навіть ті його вибухи гніву були виміряні і зважені його Вітцеде. Тисячі людей пішло за ним, як пише Лука, "з небезпекою, Що потопчуть один одного". Бо промовляв він владно, і все те, про що подумки мріяло багато бідних людей, він проголошував з небезпекою для власного життя. Вони йшли за ним із боязню. Вони лякалися можновладців, з якими так виклично поводився Син людський: їх помста могла бути невблаганною. Навіть

вони, такі покірливі, відчували, що над ними тяжіє загроза. Ісус назвав законовчителів убивцями... І вони справді не відступлять перед злочином.

Тоді надірваним від лайки голосом він став заспокоювати своїх малих дітей, що зібралися під його крилом: "Кажу вам, своїм друзям..." Ці слова мусили запали*™ їхні серця. Казав їм, що не тре'ба боятися тих, хто вбиває тіло. Хай не турбуються і тим, що мають відповідати, коли їх допитуватимуть у синагогах: хай не бояться ні урядів, ні влади... Він тепер так мало був схожий на Учителя, який хвилину тому лякав їх громовим голосом, що один із слухачів наважується перервати його і попросити: "Учителю, скажи братові моєму, щоб поділився зі мною

спадщиною..." Ісус без гніву відповідає, що не йому належить ділити щось між ними.

Він хоче одночасно і підбадьорити їх, і настрахати, викликати в них почуття непевності, щоб вони були підперезані і щоб свічки горіли, бо пан може повернутися щохвилини. І він так наполегливо говорить це, що стає зрозуміло: ці прості люди повірили у близьке повернення Господа після його хресних мук. Проте він говорить насамперед про своє несподіване повернення в життя кожного з нас зокрема. Син людський прийде в годину, якої ми собі навіть не уявляємо. Треба викликати у нас стан стурбованості і чекання.

НЕТЕРПІННЯ 1 СКОРБОТА

Повчання Господа переривається нетерпеливим і скорботним зітханням,— він наближається до Голгофи, а світ такий, як був. Коли ж загоряться ці серця? "Вогонь прийшов я кинути на землю — і як я прагну, щоб він уже розгорівся!" З самого початку він глибоко розумів своє призначення, і тепер це розуміння вибухає у сказаному слові. Та водночас він мусить відчувати це протиріччя: треба запалити цілий світ, а до страти, гідної рабів, лишається два місяці! І, звичайно, доволі є прикмет у цьому куточку світу, де зупинився знеможенийБог. Та ці нерозумні нічого не бачать: "Коли ви бачите хмару, що суне із заходу, то відразу ж кажете: наближається дощ — і так воно й буває; коли віє південний вітер, то кажете: буде спекота — і буває. Лицеміри, ви вмієте розпізнати лице неба й землі, чому ж не розпізнаєте.нашого часу?"

КОРОТКЕ ПЕРЕБУВАННЯ В ЄРУСАЛИМІ

У той час він сам чи, може, ще з кимось прийшов ненадовго в Єрусалим на свято оновлення храму, яке відзначалося посеред зими. Вісім днів яскраво горіло світло і вирував натовп. Господь тримався поодаль — у притворі Соломона, та іудеї, як звичайно, знову не давали йому спокою, хотіли, щоб він відкрив себе: "Доки ж ти нас отак

триматимеш у ваганні? Якщо ти Христос, то відверто скажи нам!" А він, мудрий, як змія, грається з ними: самі вчинки свідчать про нього. Вони не мають віри у нього, бо вони не з його овець. Він відштовхує їх і висловлює жаль з приводу впертості цього племені... І несподівано кидає їм це признання: "Я й Отець — одно".

Неймовірно, хоча це й не було тим безпосереднім свідченням, яке почули жінка з Сихара та сліпорожденний. Спантеличені іудеї знову схопили каміння, але вже видно, як завагалися в нерішучості їхні руки. Щоб набрати більше відваги, формулюють звинувачення: "Будучи людиною, ти

вдаєш із себе Бога...", а він став підбивати їх і кепкувати, граючись словами закону, де написано: "Ви — боги". За тим — ще останній виклик: "Увіруйте, що Отець у мені, а я в Отці..." Довкола нього градом падало каміння. Зграя насувалася, та він уже зник.

Розділ XX

ХРИСТОС ОПЛАКУЄ ЄРУСАЛИМ

Уночі він покинув місто і пішов за Йордан, у Перею, що лежала на північ від Мертвого моря. Там на нього чекали дванадцять.

Лише кілька тижнів відділяє його від мученицької1 смерті. Звідси лише кілька стадій до Єрусалима, де вжито останніх заходів проти нього і де причаївся напоготові ворог. Переможець, що приховується за явною поразкою, втомився. Він продовжує накликати на себе постійний гнів фарисеїв, виганяючи бісів у субіоту (і ще та покорчена з вісімнадцяти років жінка!). Місто, довкола якого він блукає, вириває інколи з його душі слова, зовсім не схожі на ті прокляття, під якими вже трощилося каміння Капернаума, фундаменти Витсаїди і Хоразина. В Єрусалимі — місті його царства, саме там, де земля питиме його кров після того, як її вип'ють його друзі в ніч ніжності і тривоги, він намагався

проникнути у найтвердіший камінь Сіону — в охололе серце свого народу: "Єрусалиме! Єрусалиме!.."

Якщо протягом цих двох-трьох років він посилав анафему на іудеїв, то всі прокляття перекрив розпачливий крик, який, пройшовши через століття, не перестане до кінця світу переслідувати древній Ізраїль: "Єрусалиме, Єрусалиме, ти, що вбиваєш пророків і каменуєш посланих до тебе! Скільки разів хотів я позбирати дітей твоїх, як та квочка збирає під крила курчаток своїх, та ти не захотів!"

Так, жаліючись, блукав Христос довкола своєї могили в очікуванні останньої години. Він використає час, аби заспокоїти серця наляканих ним. Багато з тих, кому він відпустив гріхи, ішли за ним. Та, можливо, він збентежив їх словами про малу кількість 'вибраних: "Багато покликаних і мало вибраних...", які ми через свою малодушність надто заспокійливо тлумачимо... Повіривши у свій порятунок, бідні люди почали раптом запитувати один одного: чи вони справді одягнені у весільну одіж і чи не будуть вони скинені у темряву зовнішню; звільнені ж від бісів одержимі тремтіли в очікуванні "сімох злих демонів", якими загрожував їм Учитель.

ПРИХИЛЬНІСТЬ ДО ГРІШНИКІВ

Тепер, коли Ісус має невдовзі покинути їх, вони .відчувають силу живої Любові. Він хоче, щоб вірні боялися його й безмежно йому довіряли, щоб усім серцем покладалися на нього і водночас тремтіли. "Я прагну і тремчу". Ось чого чекає від нас Син людський — недовір'я до власних сил і сліпого звіряння на безмежне милосердя.

І що ж? Чи так він уже настрахав їх? Нехай вони знають те, що він уже дозволив їм неясно побачити: він не тільки любить грішника, але й прихильний до нього. Саме задля нього, загубленого, Слово стало тілом. Усі його розмови протягом останніх тижнів життя виявляють цю прихильність, яку він має до простих сердець, здатних до надуживань.

Такий строгий до книжників і фарисеїв, він м'якне серед простолюдинів. Не через покірність чи самопожертву залишається з ними. Він віддає перевагу саме їм, чи радше він ненавидить світ і віддає себе тим, хто не належить до цього світу. Ірод, якого Ісус назвав "старим лисом",— єдина істота, про яку він говорить презирливо. Він міг би залюбки розбити учених на їхньому власному грунті, але зовсім не турбується про те, щоб примусити замовкнути цих учених телепнів! Справжня радість для нього — виявляти себе бідолахам, які знемагають під вагою звичайних гріхів, відкривати у них під ногами безодню милосердя і прощення.

Отже, Ісус порівнює себе з пастухом, який залишає дев'яносто дев'ять овець, щоб бігти шукати загублену соту, і приносить її на раменах. Слухаючи його, кожен, певно, думав: "Це про мене...", бо хто з нас не обтяжував усім своїм тілесним тягарем ці священні рамена? Він знаходив їх, тримав їх, заляпаних брудом, на руках, тулячи до грудей. "На небі більше радості від одного грішника, що кається, ніж від дев'яноста дев'яти праведників..."

БЛУДНИЙ СИН

Так, справді, нехай знають вони, що любов несправедлива: те, що світ називає справедливістю, переповнюється, затоплюється любов'ю Бога, яку не відштовхує жодна наша наймерзенніша пристрасть. Одного дня він розповідає їм притчу про Блудного сина... Притчу?... Ні, справжню історію, історію всіх повернень до Бога після того безумства, яке багато людей чинять у молоді роки. Син, узявши в батька свою долю маєтку, поринув у розпусне життя; однак він нерозважливо насолоджувався таким життям, забувши про тверезий розрахунок, про хитрощі, які забезпечують безкарність багатьом злочинцям. Через безумство свинопас дійшов до повного убозтва, до якого привела б його любов до Бога. Йому не дозволяють їсти навіть того, що їли свині. І тоді він згадує про батьківську хату... Як добре усвідомлювати, що Ісус поряд з нами, відчути себе заможною дитиною, виплеканою в розкошах великого дому з багатьма підвалами і слугами. Він знав запах сала на

наших кухнях, м'яса, засмаженого на вогні з виноградної лози, ніжну повагу старих слуг, які народилися в тому самому маєтку.

Спочатку саме це приводить блудного сина, як і всіх блудних дітей. Та це ще не любов. Однак його приймають з невимовною радістю, ріжуть годоване теля, одягають на руку перстень, приносять одіж... А старший син, який завжди був вірний, чує від батька докори за свою заздрість. Несправедливість милосердя! Ті" що на власний ризик грали і програвали, довіряються Отцеві, бо нічого більше не мають, і часто беруть верх над статейними богомольцями, що є на доброму рахунку і пильнують', щоб навіть тінь докору не торкнулася жодної клітинки тієї досконалості, яку вони снують день за днем. Старший син навіть не підозріває, яку радість відчувають Отець і Бог, коли нещасна віднайдена дитина зітхає: "Отче, я прогрішився проти неба і проти тебе. Я недостойний зватися твоїм сином..." Господь понад усе цінить глибоку спокуту серця, яке, промандрувавши півсвіту, дійшовши до крайньої межі злиднів, повертається з усвідомленням своєї ницості — дослівно знищене — і віддається милосердю з тим самим відрухом, з яким, за законом людського правосуддя, віддалося б у руки ката.

МАМОНА

Та ці віднайдені радості — духовного плану; багатство вітцівського дому, його розкіш торкаються лише душі. Господь має ворога — гроші, які він називає іменем бога багатства — Мамони; треба вибирати: гроші або він. Йому огидно від самої думки про те, що книжники вважають багатство знаком Божого блаженства, нагородою за доброчесність. Злий багач у лляному й кармазиновому одязі, який зневажливо відмовляється нагодувати крихтами зі свого столу бідного Лазаря, що лежить при його воротях, піде у геєну; чоловік, який усе своє життя пиячив, буде мучитися вічною спрагою. Що його обходить розподіл багатства? Багаті чи бідні — його друзі повинні зневажати Мамону, і він впізнає їх по цьому. Бідні, які живуть заздрістю і прагнуть грошей, як і багаті, належать Мамоні. Ісус ненавидить гроші як зброю, що її використовує супротивник, аби відвернути од нього його улюбленців. Бо

така вже слабкість Христа перед дияволом: він владарює над убогими серцями, а серця пожадливі втікають від нього. Мамона робить Христа вічним мандрівником, який всюди застає зайняті місця.

Іуда ненавидів Ісусову відразу до грошей, бо сам уже не раз користав зі спільного гаманця. А інші учні думали про себе: "Ми все лишили і пішли за ним..." Але Син людський не хоче такого потаємного самовдоволення: адже раб не гордиться тим, що, повернувшись з роботи, мусить ще прислуговувати своєму панові. Отже, нехай вважають себе, навіть віддавши все, нікому не потрібними рабами.

ДЕСЯТЬ ПРОКАЖЕНИХ

Блукаючи довкола міста в очікуванні своєї години, Син людський невтомно повторює ті самі настанови. Він сіє і сіятиме до свого останнього дня, але поки що не з'являються паростки. Ось десять прокажених при вході до села неподалік од Самарії, яке з благанням кличе його: "Учителю Ісусе!", ніби він учитель в Ізраїлі! Хоч усі вони видужали і йдуть показатися священикам, лише один з них вертається, щоб кинутися Христові в ноги — єдиний самарянин із того гурту. СигіРлюдський добре знав тепер людей. Звичайно, він знав їх цілу вічність, але тепер пізнавав їх як людей, у буденному гнітючому житті. Ніщо більше не може його роздратувати чи здивувати. Він говорить без жодного подиву: "Хіба не десять очистилось? А де ж дев'ять? Лише цей чужинець повернувся..."

ЦАРСТВО ВСЕРЕДИНІ НАС

Ні, він більше не гніватиметься. Фарисеї, які тягнуться за ним, немов мухи за волом, даремно докучають йому — відтепер він страждає мовчки, не підвищуючи голосу. Ісус невтомно повторює їм, що Царство Боже не буде галасливим тріумфом, на який вони чекають і на який так надіються його найближчі друзі.

Це царство вже настало; воно внутрішнє, воно всередині нас; воно в оновленні людської особистості, у відродженні кожної окремо взятої людської істоти. Царство Боже — це нова людина.

Безперечно, настане день Христа. Так, так, заспокойтесь усі, хто хоче видовищ, слави, блиску — все це ви матимете, бідні діти! Тут Господь робить паузу — використовує нагоду, щоб приготувати їх до недалекого вже царства пітьми. Швидко кидає: "А перше Син людський мусить багато страждати й бути відкинутим цим родом..."

ПОВЕРНЕННЯ ІСУСА

І, не зупиняючись більше на цьому, аби уникнути докладнішого розпитування, він швидко повертається до того, що хвилює іудеїв, і говорить про свій день, про своє несподіване повернення, таке ж несподіване, як всесвітній потоп, як сірчаний вогонь на Содом. Це пророцтво то випливає на поверхню, то поринає вглиб у певні моменти історії; в кож-

ній катастрофі воно частково сповняється, і так аж до дня його остаточного звершення.

Така вже несправедливість; любові: в той день із двох жінок, зайнятих однаковою роботою, одна буде взята і врятована, друга ж — покинута. А учні, слухаючи його, допитуються найменших подробиць, мов діти, котрим подобається завмирати зі страху: "Де ж це станеться, Господи, в якому місці?" А він на це: "Де буде тіло, там і орли зберуться". Так само, як хижі птахи злітаються до трупа, так і обранці з усього світу мимохіть поспішать до Ягняти, принесеного в жертву І живого.

Вони намагаються зрозуміти і замовкають, пойняті тривогою. Тоді Ісус відкриває їм двері порятунку — молитву. Що б там не трапилося, моліться — як на годині стане і в негоду, вдень і вночі; така потаємна вимога Бога: молитва має бути безперервною... Та ось і він раптом

замовкає, охоплений тривогою, настраханий тим, що бачить чи уявляє собі. Немовби саме в цю хвилину земне тіло закрило перед його Божим зором перебіг дальших подій. Син Отця, закинений у земний час, ставить перед собою гнітюче запитання: "Тільки ж Син людський, коли прийде, чи знайде на землі віру?"

Здогадка, що сплутує думки... Але кожне слово Господа має абсолютне значення. Він уявляє своє повернення у світ, де, можливо, не буде більше ні грама віри і де Ісуса Христа знатимуть ще менше, аніж за часів Августа, коли він лежав у яслах у Вифлеємі, і його ім'я не викличе жодних спогадів у людських серцях. Досить було життя одного покоління, щоб Христос, крадькома повернувшись у світ, скрізь наштовхувався на слова: "Ми не знаємо цієї людини..."

Розділ XXI

ПОДРУЖНІ ПИТАННЯ

В міру того, як Ісус усе ближче підходив до Єрусалима — осиного гнізда фарисеїв, вони все тісніше громадились довкола нього. Підштовхувані нав'язливим прагненням протиставити Назарянина законові і звинуватити його у блюзнірстві, вони дали йому нагоду висловитися про нерозривність союзу між чоловіком і жінкою — нерозривність за будь-яких обставин і незважаючи ні на що... Всупереч Мойсееві? Так, усупереч Мойсееві: "Через жорстокість сердець ваших Мой-сей дозволив вам відпускати ваших жінок". Отже, в законі можна щось приймати, а щось відкидати. Ісус відважно погоджується з цим. Він вимагатиме від світу нерозривності шлюбу, яка скрізь порушується. Відтепер кожне покоління буде перелюбним поколінням. Апостоли бурчать: "Тоді ліпше не одружуватися!" Жорстокий закон. Але Ісус знає, що він прийшов відкрити двері, прокласти дорогу від нас до нього. Він знає, чого вимагає від своїх найближчих друзів,— не знівечення тіла, а життя, незалежного від поклику крові, який відділяє творіння від безконечної чистоти. Син людський не вирішив усіх болючих питань статі. А-для тих, хтойоче посвятитись йому, він взагалі не вирішує цих

питань, він їх ліквідує. Хоч його друзі принесли зі своїм народженням певний нахил, певну тенденцію, хоч вони відчувають на собі тягар спадковості, він цього не приймає, він вимагає від них абсолютної чистоти, відмови від задоволення поза шлюбом будь-яких бажань. Найбільший скандал в очах поганина, злочин проти природи, применшення людини. Та він не звертає уваги на думку світу: "Не за світ я молився..." (Останні безжальні слова, мовлені Ісусом). Син людський знає, що до нього ми йдемо через очищення, що немає іншого шлях/, що тіло криє в соб{ жадобу втіхи, вимагає її все більше й більше, задоволення'ж утіхи породжує ілюзію безмірної насолоди,— знає, врешті, що плоть — його супротивниця. Тому він був такий незадоволений, побачивши, як апостоли відштовхували дітей, що юрмилися біля нього! У тих принаймні ще не пробуджена заздрість.

Неймовірна вимога! Треба уподібнитись до дітей, щоб увійти в Царство Боже, знов стати дитиною. "Хто Царства Божого не прийме, як дитина,— не увійде до нього".

БАГАТИЙ ЮНАК

Не лише діти примушували серце Ісуса битися швидше. Один юнак з молодечою відвагою перебиває його: "Учителю, що мені робити, щоб мати життя вічне?" Спочатку, не подивившись навіть, хто з' ним говорить, Христос питає: "Ти знаєш заповіді?" І перераховує їх. А юнак відповідає:

— Учителю, всього цього я дотримувався ізмалку...

Сказано було гарно і щиро, і це схвилювало Христа. Лише тепер він підняв очі на того, хто мовив. "Поглянувши на нього, Ісус вподобав його". Поглянувши на нього... Щось у виразі обличчя схвилювало Сина людського. Була то лагідність юнака — світло душі, що променіло з його очей. Так, він полюбився Ісусові, але Ісус мовить як Бог, котрому все підвладне, без вступу і роз'яснень, майже різко: ч

— Одного тобі бракує: продай те, що маєш, дай його бідним — і ти матимеш скарб на небі. Тоді приходь і йди за мною.

Якщо б Ісус не полюбив юнака особливою любов'ю, він, безперечно, дав би йому силу покинути все, як це зробили інші. Він огорнув би його всесильною ласкою. Але любов не хоче нічого одержувати від того, кого вона любить, без його власної волі. Чи не занадто полюбив він цього незнайомця, щоб полонити його силою? Можливо, Син людський чекав від нього мимовільного поруху серця, пориву. "... Але той засмутився й відійшов, бо він мав велике багатство".

Юнак загубився у натовпі, а Ісус проводжав його поглядом ген за виднокіл, у глибини часу — від страждання до страждання, бо ті, кого покликав Христос, а вони відвернулися, падають, встають, тягнуться йти, їхні очі повні небесного світла, одяг забруднений, а руки обідрані й закривавлені.

Біль, який він відчуває, виливається у ще одне прокляття, спрямоване проти багачів: "Як важко тим, що мають багатства, увійти в Царство Боже... Легше верблюдові пройти крізь вушко голки..."

Він говорить це, усе ще дивлячись на засмученого юнака, який віддаляється. Мамона потягла за собою душу, яку він полюбив, але інші зовсім не розуміють-його гіркоти. "Хто ж тоді може спастися?" — зітхають вони.

Отже, хто може спастися? Ця думка мучить і святих. Смуток друзів розчулює Ісуса. Син Божий, творець життя, він може одним словом знищити все те, що тільки-но сказав; можливо, бачить уже в думках ту хвилину, коли юнак, який зараз відходить од нього, буде повернений назавжди до нього силою благодаті. "У людей це неможливо,— каже він, — у Бога все можливе..." Навіть урятувати стільки багачів, скільки йому хочеться урятувати; повернути найбільш гріховних, узяти їх силою, прийняти осквернену душу з агонізуючих уст. У Бога все можливе: це

істинна правда, як і інші слова Господа! Все можливе! Він вже сказав якось: "Я все приверну до себе". Чудова і таємнича хитрість безмежної милості, яка не підвладна жодному контролю! У Бога все можливе.

Суворість Ісуса страхала апостолів, але його милосердя викликало у них заздрість. Як це так? Отже, цілий світ буде врятований? А як з нами? Петро ремствує:

— Ось ми покинули все й пішли слідом за тобою.

Жива любов зупиняє на апостолах свій погляд, який понад ними крізь століття осягає безмежну кількість освячених і розіп'ятих душ:

— Істинно кажу вам: нема такого, хто, кинувши свій дім, або братів, або сестер, або матір чи батька, або дітей, або поля заради мене та заради Євангелія, не отримав би сторицею тепер, у нинішньому часі, серед гонінь,— домів, братів, сестер, матерів, дітей і піль, а в майбутньому часі — життя вічне".

РОБІТНИКИ ОСТАННЬОЇ ГОДИНИ

Вони слухають Ісуса із задоволенням, яке дратує його. Чи не вважають вони, що їм усе належиться? Творець життя нічим не зобов'язаний своєму створінню. Немає жодних формальних прав там, де править любов. Як пояснити їм це? Вони краще сприймуть притчу, аніж голе напучування. Отож Ісус розпочинає: "Царство Небесне подібне до власника виноградинка, який пізно вранці вийшов наймати робітників..."

Навіщо було розповідати цю притчу про робітників останньої години, яка дотепер викликає непорозуміння? Та ж сама плата і тим, хто виснажливо працював з раннього ранку, і тим, кого він найняв опівдні чи в кінці дня. Шукатимемо пояснень цьому? Бог не потребує давати пояснень. Він нічого не відбирає у тих, хто трудився цілий спекотний день. Але щедро нагороджує тих, що прийшли останніми, бо судить за

їхньою любов'ю. Та хай вони й не мали ніякої любові, якщо Христос любить їх, віддає ївд перевагу, якщо вони відповідають його таємничому уявленню про людську принадність, що ми можемо на це сказати? Він по-цар-ськи дарує любов, якої їм бракує. А ми самі, створені за Божою подобою, чи ми коли-небудь керували порухами нашого серця?

Розділ XXII

ВОСКРЕСІННЯ ЛАЗАРЯ

Дванадцять з тривогою дивились, як Учитель усе ближче підходить до Єрусалима, хоча й не покидала їх весь час непевна надія. Ісус мав мету, якої вони не знали. Мусив здійснити останній вчинок. Невеликий гурт перебував ще в безпеці на землях Ірода, коли наздогнав їх посланець з Витанії: "Лазар, якого ти любиш, нездужає". Без видимого зворушення сприйнявши цю звістку, Господь лишався на тому місці ще два дні, й апостоли не сумнівалися, що зробив він це з обережності. Отож, коли через, два дні Ісус мовив про те, що треба вирушати до Іудеї, учні —не стали приховувати свого страху та розчарування: "Учителю, ще — недавно іудеї тебе каменувати хотіли. А ти знову 7уди йдеш?" Не слухаючи їх, він сказав: "Лазар, приятель наш, заснув, і я йду розбудити його". А оскільки наївні і водночас лукаві учні хитали головами й заспокоювали себе: "Коли заснув, то одужає..." (з потаємною думкою лишитися в надійному місці), Ісус сказав:

— Лазар мертвий. Мене там не було — задля вас. Однак ходімо до нього.

Петра, очевидно, не було між ними (цим пояснюється те, що синоптичні Євангелія про Лазаря мовчать), замість нього наляканих апостолів переконував Тома, названий Близнюком: "Ходімо й ми, умремо разом з ним".

"Прийшовши, застав Ісус його вже чотириденним у гробі. Витанія була недалеко від Єрусалима, стадій з п'ятнадцять, тож багато іудеїв посходилися до Марти й Марії, щоб утішити їх по смерті брата. Почувши, що Ісус наближається, Марта пішла йому назустріч, тоді як Марія сиділа в хаті. Отож Марта заговорила до Ісуса: "Господи, якби ти був тут, мій брат не помер би! Я й тепер знаю, що все, чого'ти попросиш у Бога, Бог тобі дасть". І каже їй Ісус: "Твій брат воскресне". "Знаю,— відповідає йому Марта,— що воскресне у воскресіння, останнього дня". А Ісус їй: "Я — воскресіння й життя. Хто вірує у мене, той, навіть якщо й помер,— житиме. Кожен, хто живе і вірує у мене,— повік не умре. Віриш тому?" — "Так, Господи,— каже вона йому,— вірю, що Христос еси, Божий Син, який гряде у світ цей". Сказавши це, пішла й покликала потайки свою сестру Марію і каже їй: "Учитель прийшов, кличе тебе". Як тільки Марія вчула це, вона притьмом підвелася й подалась до нього. Ісус ще не ввійшов у село, він був на тому місці, де його зустріла Марта. Іудеї ж, що були в хаті з нею й розважали її, побачивши, що Марія встала похапцем і вийшла, пішли слідом за нею, бо думали, що вона до гробу подалася, аби там поплакати. Та Мзрія, прийшовши туди, де був Ісус, і побачивши його, впала йому до ніг і сказала: "Господи, якби ти був тут, мій брат не вмер би!" Побачив Ісус, що вона плаче, а іудеї, що йшли з нею, плачуть і собі, зворушено мовив: "Де ви поклали його?" Йому кажуть: "Іди поглянь". Заплакав Ісус. І заговорили іудеї: "Бачите, як він його любив! Чому плакав той, хто мав би сміятися з радості від того неймовірного щастя — вирвати з лабет смерті своГр улюбленого друга? Він оплакував Лазаря саме тоді, коли Лазар готовий був устати і йти до нього маленькими кроками, можливо підскакуючи, бо руки й ноги, як і лице, у нього були обвиті полотном. Він справді виходив з темряви, щоб побачити, як Син людський у свою чергу ввійде туди — але якими дверима! Але навіщо ці сльози, адже Ісус також уникне і смерті, й часу, й простору,-і Лазар уже вічно буде в його серці.

Немає жодної іншої причини для цих сліз, окрім слів іудеїв: "Іди і поглянь", а особливо грубого: "Смердить уже, четвертий бо день". Запах тліючого тіла викликав сльози у того, чиє тіло не знатиме тління. Бо Син людський даремно воскрешає свого друга Лазаря, він добре знає, що

врешті-решт переможцями будуть хроби, які мають лише чекати повернення воскреслого. Рано чи пізно це тіло знов засмердить. Ніяка сила на світі не врятує його від тління. Ми всією душею віримо у воскресіння плоті, але треба, щоб кожна людська істота погодилась на неминуче тління. Якщо важко погодитися з цим самому, то як прийняти смерть тих, чия любов, свіжість і сила торкались нас? Чи те, що воскресне, буде людиною у розквіті сил, з променистими очима, червоногарячою кров'ю? Так, це буде вона, але нове тіло не буде смертним, а отже, стане іншим. Син людський плакав над тими гниючими плодами — тілами всіх живих.

♦

СМЕРТЬ ІСУСА ВИРІШЕНА

Багато іудеїв повірили в нього, але деякі пішли попередити первосвящеників, які відразу ж зібрали синедріон. Що дивніше чудо, тим небезпечнішим видається їм самозванець, і вони все твердіше переконуються у своєму намірі звести його зі світу. Назарянин, обдарований такою силою, безперечно, буде прагнути вищої влади і тим накличе на Єрусалим помсту з боку Риму. А Пілат не любив іудеїв і мав важкий кулак. Це вже були не теологи, яких дратувало богохульство лжемесії, а далекоглядні політики, які вживали заходів пересторо ги. Первосвященик Каяфа, своєрідний пророк, висловлюється за те, що хай ліпше помре одна людина, аніж має загинути весь люд.

Ісус, який знав про заходи синедріону (можливо, через Никодима), був попереджений про небезпеку і переховувався від переслідування в околицях міста. Сховком йому служив Ефраїм — місто на північний схід від Єрусалима. Однак надходила Пасха. Пророк неодмінно мусив з'явитися у храмі; його ворогам лишалося тільки трохи зачекати. Бо якщо Ісус мав своїх серед членів синедріону, то й первосвященики мали когось серед дванадцяти. Воскресіння Лазаря могло ще більше настроїти його проти невиправного балакуна, який, маючи таку силу над матерією, використовував її лише для згуби своєї і своїх!

прихильників. Ні, нема жодного виправдання його поразці. Людина з Іскаріота ще не знає, яким чином вона в останню хвилину виплутається зі скрутного становища. Але нічого поспішати: Ісус сам наближається до пастки.

Та ось він залишає свій сховок і рушає дорогою до Єрихона, за ним слідують дванадцять з невеликим збудженим гуртом, який пошепки обговорює шанси такого вчинку. Вони ще нічого з того не зрозуміли! Коли ж їм відкриються очі? На цей раз Христос більше не щадить їх, він рішуче розкриває перед ними завісу: "Оце йдемо в Єрусалим, і Син людський буде виданий первосвященикам та книжникам, і засудять його на смерть, і видадуть його поганам; і насміхати-муться з нього, бичуватимуть його й розіпнуть. Він же по трьох днях воскресне".

Чи чекав він заперечень? Кефа мовчить, пам'ятаючи, як Ісус назвав його сатаною. До того ж вони, певно, не дуже стурбовані: той, хто воскресив Лазаря, є владикою життя. Чого їм боятися? Та й слова його про розп'яття, бичування не завжди зрозумілі їм. Безперечно, це звичайні образи. В усякому разі йому потрібно лише три дні, щоб увійти в свою славу, але він вступить туди не сам. Євангеліст Лука ясно говорить про це: "Оскільки він був біля Єрусалима, народ думав, що незабаром наступить Царство Господнє".

ПРОХАННЯ СИНІВ ЗЕБЕДЕЄВИХ

Так, його друзі будуть торжествувати разом з ним, і насамперед найближчі друзі. Прикро, що їх дванадцять: хоч і люблять один одного, та кожен хотів би забезпечити собі найкраще місце у тім царстві. Зебедеєві сини заметушилися. Йоан шепоче Якову: "У глибині душі він віддає перевагу мені перед Кефою, а ти мій брат..." А Яків йому: "Попроси, щоб кожен з нас мав свій престол біля нього..." Та Йоан заперечує: "Ні, не зважуся сказати це!" Тоді, певно, втрутилась їхня мати Саломея: "Гаразд, тоді я зважуся!" Здається, ми чуємо їхнє перешіптування, і ось властолюбна мати виходить наперед з гурту й припадає до ніг Учителя. "Чого хочеш?" — запитує Ісус. "Накажи,—

відповідає вона,— щоб мої два сини, присутні тут, сиділи найближче до тебе у твоєму царстві: один — ліворуч, а другий — праворуч".

З якою різкістю ще недавно Син людський обірвав би на місці усіх трьох! Але тепер не до докорів. Він не може більше тратити на це час. Що б вони не робили, Господь до кінця буде ставитись до своїх друзів з такою ніжністю, що сам Іуда не зможе її похитнути. І ось він важко зітхає, як людина, котру завтра стратять, з великою жалістю дивлячись насамперед на тих двох найдорожчих його серцю:

— Можете ви пити чашу, яку я мушу пити?

бТони не знають, що то за чаша. Але в один голос, з усіх сил, з різкістю, за яку Господь назвав їх "синами грому", Зебедеєві сини відповідають: "Звичайно, можемо!"

— Так, ви будете пити мою чашу.

€ стільки способів випити її! Мученицька смерть, яку прийняв Яків на сорок четвертому році,— один із них. Та є й інші страждання. Ми не знаємо, якою була ця чаша для Йоана, знаємо лише, що він пив її повільними ковтками.

Учитель, однак, звертається не лише до них, а й до інших учнів. Говорить ясно, бо зараз потрібно, щоб кожне слово мало вагу. Коли вони зрозуміють, що його друзі повинні уникати перших місць, як і Син людський, який прийшов не для того, щоб йому служили, а щоб послужити іншим? Він нарешті відкриває їм те найвище слугування, яке прийшов сповнити і яке тільки-но звалив йому на плечі Каяфа: "Син людський прийшов, щоб дати своє життя за відкуплення багатьох".

ВХІД ДО ЄРИХОНА. ЗЦІЛЕННЯ ВАРТИМЕЯ

Що він хотів сказати? Ось вони уже дійшли до околиць Єрихона — міста приємних забав для Ірода, яке зрошувалося гірськими водами. Зібрався великий натовп. Сліпий Вартимей, почувши гамір, спитав, хто це такий, а коли йому відповіли, що переходить Ісус, він кинувся до нього з криком: "Сину Давида, змилуйся наді мною!" Його хотіли втихомирити, та він почав ще сильніше кричати. "Покличте його!" — сказав Ісус. Його покликали, кажучи: "Бадьорись, він кличе тебе!" Сяйнувши верхній одяг, Вартимей швидко встав і підійшов дов нього: "Чого ти бажаєш, щоб я зробив для тебе?" — "Учителю, щоб очі мені відкрились!" Ісус тоді сказав: "Іди, віра твоя спасла тебе".

ЗАКХЕЙ

Здавалося, що Син людський перед смертю роздає кожному стрічному скарб свого імилосердя, який він приніс у світ. Після цього оздоровлення натовп збільшився настільки, що дуже багатий чоловік, керівник митників на ймення Закхей, невисокого зросту,' мусив вилізти на сикомор, щоб побачити Ісуса. Христос знав серце цього зневаженого чоловіка. Глянувши догори, окликнув його: "Закхею, скоріше злізай, бо я сьогодні маю бути в твоїм домі". Закхей чимдуж зліз із дерева і радісно приймав його... Ось уже три роки вороги звинувачують його в тому, що він водиться з грішниками. До самого кінця його втіхою будуть ті, хто віддав йому перевагу перед своїми гріхами.

Розділ XXIII

/

БЕНКЕТ У СИМОНА

Останній спочинок перед темрявою, ще трохи людського тепла. Ісус, знову пойнятий втомою, не йде до Єрусалима просто з Єрихона. Йому потрібно ще раз глянути на обличчя друзів — Лазаря, який уже забув про царство смерті, з якого його визволив Христос; Марти, з її

метушливістю, яка тепер не дратуватиме його, а буде на цей раз, можливо, такою ж милою, як і уважність Марії, бо ж ті, що мають умерти, прагнуть уваги і турбот своїх близьких. Була субота, за шість днів до Пасхи.

Один прокажений на ймення Симон, якого Ісус зцілив, запросив його повечеряти разом із Лазарем та його двома сестрами. Марта, за своїм звичаєм, зайнялася обслуговуванням.

Чи та Марія, що увійшла до зали з фунтом щирого нарду, була тією жінкою-грішницею, котра омивала Ісусові ноги своїми слізьми? А може, Марія-споглядальниця також каялася? Як би там не було, а Марія досягла того ступеня любові, коли відкривається власна злиденність, і їй залишилось тільки покірно наслідувати грішну жінку, якою, можливо, вона була. І ось вона увійшла з посудиною, повною пахощів, як це зробила інша Марія.

Збудження і хвилювання панували довкола людини, яка воскресила Лазаря та збиралася на чолі натовпу взяти приступом браму Єрусалима й кинути виклик первосвященикам і самим римлянам. У багатьох надія перемагала страх. Тим паче, що противник вагався: схопити Назарянина під час свята неможливо, це викличе бунт народу. Синедріон визначив кількох вивідувачів, які мали стежити за ним. Людина з Іскаріота ставилася до них шанобливо, зберігаючи певну стриманість: до останньої хвилини важко передбачити, як повернеться вся ця історія. Будучи людиною розсудливою, він, отже, тримався обережно; готовий скористатися з ситуації, потайки складав гроші, викрадені із спільної скарбнички: не можна упускати такої нагоди!

Дише одне серце, навчене любов'ю, бачило в лежачому Ісусі істоту, яка дійшла до кінця шляху, загнаного оленя, який завтра стане здобиччю псів. Уже стільки тижнів крутиться він довкола міста, переходячи з однієї криївки до другої! В лампаді нема більше масла (в лампаді його тіла). В Ісуса лишається тільки сила терпіти і страждати. Можна уявити, як обмінюються поглядом ця свята жінка і Син людський.

Інші нічого не бачать. Та він знає, що Марія зрозуміла його, коли розбилась алебастрова посудина і дім сповнився пахощами. А Марія покірно, як грішниця, витирає своїм волоссям дорогі їй ноги.

Тут чується голос Іуди, від якого обоє здригаються: "Можна було продати ті пахощі за двісті динаріїв, а гроші дати убогим!" Ісус дивиться на двох людей: жінку пожирає любов, чоловіка — скнарість і заздрощі. Він завжди говорив з Іудою поважно і м'яко, немовби лякаючись його страшної долі:

— Облиш її! Навіщо завдавати їй прикрощів? Вона зробила добрий вчинок щодо мене. Бо вбогих ви маєте завжди коло себе і можете їм робити добро коли захочете. Мене ж ви не завжди матимете. Ця жінка зробила, що могла,— заздалегідь намастила моє тіло на похорон. Істинно кажу вам: скрізь, де це Євангеліє буде проповідуватись, в усьому світі, розповідатимуть про те, що зробила вона, аби вславити її пам'ять.

Він сам оголошує про свій похорон? Іуда наближається до книжників, які пильнують тут... Він запам'ятав лише це слово — похорон. Бачить лише те, що безпосередньо наближається. Раптове освітлення прийдешніх віків: "Скрізь, де це Євангеліє буде проповідуватйсь, в усьому світі..." — не проймає його похмурого серця. Можливо, його вразили також прояви втоми і виснаження, що проступають у постаті Ісуса. Пропаща людина, а ще вимагає виявів поклоніння, як, скажімо, з боку жінок, що плазують перед ним!

Настав вечір. У Витанії зібрався натовп людей, що прибули з Єрусалима, щоб побачити Ісуса і Лазаря. Саме в цей час первосвященики збирають синедріон, шукають спосіб, як би знищити їх обох. Від євангеліста Иоана знаємо, що останню ніч Господь провів у Витанії, в домі двох сестер і їхнього брата. Учні були зайняті збудженим людом, який готувався урочисто зустріти равві, бо в'їзд до Єрусалима було призначено на завтрашній день. А він1 спочивав серед трьох відданих йому сердець. Разом з ними був тут, певно, Йоан (єдиний з

євангелістів, який, здається добре знав Лазаря). Можливо, Марта в ту ніч також спокійно сиділа біля ніг Учителя. Можливо, Ісус повчав Марію, вказуючи на її покірну сестру: "Вона теж обрала найкращу частку — слугування бідним (бідні — це я сам), ніколи не втрачаючи відчуття моєї присутності". На березі океану страждань Син Господній покірно приймає підтримку — любов тих, кого він любить. Він усе-таки спізнав те щастя, хоча й не потребував його, бо все діставав од свого Отця. Будинок наповнився пахощами мира. Напевно, Марта старанно зібрала уламки алебастрової посудини і тримала їх у подолі. Чи думав Ісус, бачачи звернені до нього широко відкриті очі, сповнені любові й тривоги, про обважнілі повіки трьох його дорогих друзів у таку вже близьку ніч безсоння?

ПАЛЬМОВЕ ГІЛЛЯ

На світанку вони, певно, благали його: "Тільки не ночуй в місті, приходь увечері сюди". Натовп уже стукав у двері. Йому привели осла. Він сів на нього й поїхав серед гучних криків дітей та жінок, які вимахували галузками пальм. Ось той день, про який мріяла людина з Каріота! Колись Іуда повірив у те, що Учитель на чолі озброєного і фанатичного народу, з короною на голові, настрашить римлян своєю всемогутністю... А тепер ця надія закінчується кумедним тріумфом виснаженого равві, приреченого на шибеницю,— людини, оголошеної поза законом, яка в оточенні отупілого простолюду суне просто в пастку. Вони можуть кидати плащі під ноги осляті й вітати Назарянина як Сина Давида і царя Ізраїлю; кожна їхня осанна додавала ще одну колючку до його тернового вінка, ще один кусник металу до тих нагайок, якими його бичуватимуть.

Фарисеї протестують: "Тобі не соромно? Скажи, нехай замовкнуть!" Тоді бідний тріумфатор, сидячи верхи на осляті, кидає їм величний виклик, у якому проявляється сам Бог: "Коли вони замовкнуть, кричатиме каміння!"

У світлі вранішнього сонця вже виднілися місто і храм. Христос не відводив од них погляду. Лазар викликав у нього перші сльози. Тепер же він плаче над цим містом. Він не проклинає його, він лише розкриває його страшну буду-чину і стогне з болю: "Якби ти в цей день зрозуміло те, що привело б до миру! Але тепер воно закрите перед твоїми очима! Прийдуть на тебе дні, коли вороги твої валом оточать тебе, і обляжуть, і стиснуть звідусюди; вони розчавлять тебе і твоїх дітей, які будуть у тобі, і не зоставлять тут каменя на камені за те, що ти не зрозуміло часу, коли тебе відвідували".

ВЕЛИКИЙ ПОНЕДІЛОК

З наближенням свята Єрусалим наповнювався іудеями і навіть поганами. "Хто це?" — запитували. "Ми бачили його на власні очі. Він воскресив Лазаря у Витанії..."

Первосвященики радилися, як схопити його серед білого дня, в самій гущі цього фанатичного люду. Чи знає Іуда Іскаріотський, де ночує його Вчитель? Поки що, зійшовши з осляти, він перестав ховатися. "Пане,— просили деякі погани Филипа,— ми хочемо бачити Ісуса".

ЯКЩО ЗЕРНО НЕ ВМРЕ...

Саме тоді Ісус знаходився у притворі храму і оповіщав годину, коли прославиться Син людський. Яка похмура слава! За його словами, щоб перемогти, треба вмерти, а щоб урятувати життя — треба його загубити: "Пшеничне зерно, якщо воно не впаде на землю і не вмре, залишиться саме; якщо ж умре, то рясний плід принесе..." (Земля давна знає таємницю творчої самопожертви, покаянну силу страждання. Ця таїна вписана у саму природу).

По цих словах Ісус замовкає. Можна уявити собі, як його тремтяча рука ковзає з чола до очей, немовби для того, щоб не бачити за два кроки від себе дверей, розчинених у темряву: "Тепер душа моя

стривожена. Що я скажу?" В ньом> бореться людина; ягнятко почуло бойню, воно пручається не хоче ступати далі: "Спаси мене, Отче, від цієї години!* Та він відразу ж оволодів собою: адже він прийшов задля ци> мук і цієї смерті. Тепер уже звертається не до народу, а де себе самого; щоб укріпитися в-силах, кидає переможний клич "Коли я врзнесусь від землі, я всіх притягну до себе". Усіх навіть тих, що катуватимуть його. Усіх і все, й очищене тілс Лазаря.

Йому докучали безглуздими запитаннями. Все вирішено він помре, але ніхто ще цього не зрозумів. Настали останні дні. Ніколи більше творець життя не торкнеться своїми ногами землі, не буде гладити рукави дитячі голівки, а їх зовсім не вражає ця неминучість! Знесилений і переможений, він лише повторював кволим голосом: "Я — світло! Ще деякий час світло з вами. Будьте синами світла".

ВІВТОРОК І СЕРЕДА

Увечері Ісус, як і обіцяв, переховувався у Витанії; так само робив і в наступні дні. Можливо, він не ночував у домі Лазаря, за яким уже давно стежили. Східний схил Олив-ної гори, де, як каже євангеліст Марко, переховувався Ісус, прилягав до Витанії.

У вівторок вранці він знову пішов дорогою на Єрусалим і, проходячи повз безплідну смоковницю, прокляв її, щоб сповістити, якою буде доля міста.

Однак вони щодня приходять до храму (як він уже втомився, а попереду ще муки і смерть!). Він знов розпочинає боротьбу, підтримуваний, здавалось би, усім народом. Фарисеям, які допитують його, наче злочинця, він наважується відповідати як їхній суддя. Проти хитрощів цих лисиць він інколи використовує свою божественну хитрість. Якщо запитують його: "Якою владою чиниш таке?", він відповідає запитанням: "Йоанове хрещення було від неба чи від людей?" Лисиці уникають прямої відповіді й бурмочуть: "Не знаємо...", бо якби

відповіли: "Од людей", могли б викликати обурення народу, який шанував свого останнього пророка. А якби відповіли: "Від Бога", то він зауважив би їм: "Чому ж ви не повірили йому?" Отже, вони пробурмотіли, що не знають. Тоді Ісус переможно каже їм: "Тоді й я вам не скажу, якою владою роблю це".

Але народ зрозумів. Розлючені фарисеї відходять. Равві, задоволений перемогою, знову стає безпосереднім, як і в перші дні, розповідає притчі, і тепер кожен розуміє їхній сенс. Скажімо, чоловік, який має двох синів, відправляє одного працювати на винограднику; син відмовляється, але потім, покаявшись, іде. А другий відповідає: "Так, зараз іду!", але не пішов... Найпростіший слухач знає, що батько сім'ї — це Отець Небесний, а блудниці та митники, які покаялися,— це діти світла, фарисеї ж, які покорилися правді прилюдно, а в серці своїм потайки її зраджують, прокляті.

ВИНОГРАДАРІ-УБИВЦІ

Ось вони якраз повертаються. Тон Господа відразу змінюється, стає грізним. Саме для них, а не для учнів, придумав він цю притчу про виноградарів-убивць за три дні до своїх Страстей. Притча настільки сміливa і проникливa, що первосвященики хочуть схопити його на місці; вони б так і зробили, якби не боялися народу.

Чоловік, який винайняв свій виноградник, посилає одного за одним слуг до виноградарів, щоб узяти належну йому частину вина, але ті б'ють посланців і проганяють. "Подумав тоді господар винограднika: "Що робити? Пошлю до них свого улюбленого сина; можливо, побачивши його, відчують повагу до нього". Та, уздрівши посланця, виноградарі заговорили між собою: "Це спадкоємець, уб'ємо його й заберемо собі спадщину". І, схопивши його, вивели геть з винограднika й убили".

Пророцтво, яке стосувалося такого близького майбутнього, мало би зворушити їхні серця: в ту хвилину улюблений Син звертається до виноградарів-убивць; уже на якомусь складі, де зберігаються шибениці, лежить хрест. Іуда призначає суму в тридцять динаріїв; Пілат читає донесення про ті заворушення, які викликає серед народу якийсь назаретський цілитель. І все ж цей знесилений уже шукач пригод, за яким невпинно чигає синагога і який тепер більше нікуди не дінеться, звертається до тих лисиць, які набили собі руку на Письмі, і тицяє їх мордами у текст: "Глянувши на них, Ісус сказав: "Хіба не читали ви ніколи в Письмі: "Камінь, що його відкинули будівничі, став каменем наріжним"? Хто на той камінь впаде.— розіб'ється; і на кого той камінь впаде — буде розчавлений".

Якщо в цю хвилину відбувалася на світі якась неймовірна подія, то це, безперечно, була сутичка назаретського пророка з єрусалимськими первосвящениками, яка діставала .загальний розголос. Вони не настрашились, але зрозуміли, що без римлян нічого не вдіють. В очах Риму богохульство не вважалося правопорушенням; треба було накликати на Ісуса підозру — ось смисл підступного запитання, яке поставили підіслані провокатори: "Чи дозволено платити кесареві податок, чи ні?"

ВІДДАЙТЕ КЕСАРЕВІ...

Двадцять років перед тим, у! час анексії країни Римською імперією, інший галилеєць на ймення Іуда відповів на це запитання негативно і був убитии разом зі своїми однодумцями. Хоч Ісус відповідає знаменитими словами: "Віддайте кесареве кесарю, а Боже — Богові", все одно у голгофській драмі, приготованій вічністю, він не домігся того, щоб римлянам належалась інша роль, аніж роль ката. Ізраїль використав їх, щоб принести у жертву Ісуса, однак жертва з самого початку належала йому. Рим в особі Пілата не знайшов нічого злочинного в Ісусі.

Але де закінчується влада кесаря і де починається влада Бога? Тут можна сперечатися безконечно. До того дня, коли це слово було вимовлене приреченим на смерть бідним бунтівним євреєм, кесар був божественним правителем, а боги належали імперії більше, аніж імперія богам. І ось несподівано постає над усякою тиранією могутність того, кого звільнена людина визнає своїм єдиним Володарем на землі й на небі. Людська свідомість і надалі буде зносити найгрізніші вияви насильства, але відтепер вона буде вільною: мученицьким стражданням буде підвладне лише тіло, а вся могутність держави упродовж віків виявлятиметься безсилою перед святою душею.

Розділ XXIV

ВДОВИНА ЖЕРТВА

Поєдинок синагоги з Сином людським на якийсь час переривається. Фарисеї більше ні про що його не запитують, щоб не ганьбитися перед народом. Терпеливо чекають, знаючи, що готується. Час від часу Назарянин провокує їх: "Чому кажуть, що Христос — син Давида? Давид його називає Господом, то як він може бути сином Давида?" Та вони ухиляються, готують йому криваву відповідь.

В очікуванні своєї години Син людський майже бездіяльний. Він розглядає людей, які заходять повз нього до храму; книжників у довгих тогах, котрим звідусіль кланяються за їхні безконечні молитви; вірних, що кидають свої грошові жертви у "труби". Притулившись до однієї з колон у притворі храму, Ісус сердито висміює фарисеїв, та одразу ж звору-шується, побачивши вдову, яка віддала Богові весь свій убогий скарб. Чого варта пожертва, яка ні в чому нас не обмежує? Можливо, ми ніколи нічого й не давали.

ПРОРОЦТВО ПРО ЗРУЙНУВАННЯ ХРАМУ І КІНЕЦЬ СВІТУ

Протягом цих останніх годин Ісус, здавалося, припинив боротьбу і дивився на перехожих; так сидів би у наш час на терасі* кав'ярні бунтівник, вистежений поліцією, знаючи, що його з хвилини на хвилину можуть арештувати. Жодне обличчя не привертало більше його уваги, і він зупинив свій погляд на храмі. Поряд почувся знайомий голос: "Учителю, яке гарне каміння! І як воно оздоблене! Яка будівля!" Ісус відповів:

— Настануть дні, коли з того, що ви бачите, не залишиться каменя на камені.

Ніхто з тих, що супроводжували його, не посмів щось сказати на це, а він тим часом, перейшовши Кедрон, який протікав біля підніжжя храму, піднімався на Оливну гору. Однак усі були пригнічені цим пророцтвом — найстрашнішим для вух іудея. Нарешті зважились усі разом: "Учителю, коли те все станеться? За яким знаком можна буде дізнатися, що воно ось-ось здійсниться?"

Людина-Бог, перебуваючи наприкінці свого шляху, вже наполовину звільнена від влади часу, в який була занурена протягом тридцяти років, говоритиме, не рахуючись із часом, бо для Ісуса, Господа, за словами послання Кефи, "один день — як тисяча літ, а тисяча літ — як один день..."

Багато людей були збентежені пророцтвом про зруйнування храму і міста,'' вони сплутали це з кінцем світу. Віра багатьох із них захиталася через слова: "Ще не перейде цей рід, як усе здійсниться".

Так, це покоління стало свідком і жертвою переслідування християн, оточення і зруйнування Єрусалима. Лише християни врятувалися від римських воїнів і знайшли порятунок у горах за порадою Господа: "А як побачите, що Єрусалим оточений військом, знайте, що те спустошення близько... Тоді ті, хто.в Іудеї, нехай втікають у гори... І хай не думають вертатися назад, щоб узяти свою одежу..."

Але ті руйнування і небесні провіщення та землетруси, які сповістять про кінець світу, Ісус розділяє невизначеною часовою межею: "І погани топтатимуть Єрусалим, аж поки не скінчиться час тих поган". Споглядаючи із вічності хід історії, Ісус говорить уже не як людина, що передбачає майбутнє, а як Син Божий, котрий, нехтуючи послідовністю часів, кричав до фарисеїв: "Перш ніж був Авраам, я є!"

І він, котрий знає все, розумів також, що заводить їх у помилку, бо вони не можуть бачити так, як він. Але ця блаженна помилка озброїть їх т^кою міцною надією, що вони завоюють світ. Слава цього приреченого світу, який незабаром загине, в їхніх очах втрачає будь-яку цінність. Якби вони знали, що після дев'ятнадцяти століть християни все ще будуть чекати пришестя Сина людського, можливо, тоді вони вгамувалися б.

Насправді, змішуючи віддалені події, Господь не обманює їх. Кінець світу для кожного з нас настає в день нашої смерті. Це правда для кожного зокрема, бо ніхто не знає ні дня, ні години, коли для нього погасне сонце, коли місяць перестане освітлювати галявини його дитинства, коли зникнуть водночас зорі у безконечному мороку, який зімкнеться над ним. У житті кожного з нас, коли ми найменше цього чекаємо, несподівано з'являється антихрист, приходять лжепророки з отрутою і чарівники зі своїм приворотним зіллям: "Вважайте, бо ви не знаєте ні дня, ні години". Нерозсудливі ті діви, які не взяли з собою олії й поснули, бо молодий спізнювався. А поперед ночі розбудив їх гучний крик: "Ось молодий! Він під дверима..." Страх наглої .смерті.

Безперечно, одного дня Ісус з'явиться посеред хмар у великій могутності і славі. І той день — "час поган" — видасться нам таким коротким, яким його бачив Христос у дні свого земного життя. У тому світлі, яке яскраво висвітить долю не стільки народів і царств, як кожної людської душі зокрема, історія світу стане історією мільярдів окремих людей. І козлів поставлять ліворуч, а овець — праворуч.

"Тоді цар скаже тим, що праворуч нього: "Прийдіть, благословенні Отця мого, візьміть у спадщину Царство, що було приготоване вам від створення світу. Бо я голодував — і ви дали мені їсти; мав спрагу — і ви мене напоїли; чужинцем був — і ви мене прийняли; нагий — і ви мене одягли; хворий — і ви навідались до мене; у тюрмі був — і ви прийшли до мене". Тоді озвуться праведні до нього: "Господи, коли ми бачили тебе голодним і нагодували, спраглим і напоїли? Коли ми бачили тебе чужинцем і прийняли, або нагим і недужим, чи в тюрмі?" А цар, відповідаючи їм, скаже: "Істинно кажу вам: усе, що ви зробили одному з братів моїх найменших,— ви мені зробили"".

Ось тут і надія! Усі, хто виявить, що їхнім ближнім був сам Ісус, належать до тих людей, які не знають Христа або забули його. Інакше б вони не ставили такого запитання. І все-таки вони — його улюбленці. Той, у чиїм серці живе

любов, не може не служити Христові. Він може вважати, що ненавидить його, а насправді присвятив йому життя, бо Ісус ховається серед людей. Він ховається під виглядом бідних, калік, ув'язнених, чужинців. Багато з тих, що формально послуговують йому, ніколи його не знали, а більшість тих, що навіть імені його не знають, почують в останній день слова, якими відкриються для них врата блаженства: "Це я був тими дітьми, тими робітниками; це я ридав на лікарняному ліжку; я був тим убивцею, якого ти втішав у тюремній камері".

Розділ XXV

ВЕЛИКИЙ ЧЕТВЕР

Щовечора Ісус првертався до Витанії. Він уже переживав страх від того, що мав витерпіти, у думках переносив Страс-ті — удар за ударом, плювок за плювком. Уже тягнув ту колоду. Чи бачився він в останні дні зі своєю матір'ю? Можливо, вона врешті вийшла зі своєї безвісті, бо він не мав більше сили стримувати її. Учні мовчки дивилися на Вчителя,

підбадьорюючи себе його обіцянкою: що б не сталося, він незабаром повернеться і, як людина, котра була у мандрівці, постукає у двері вночі або на світанку... Так, вони чекатимуть його. Якогось вечора один з учнів спитає інших: "А де ж Іуда?"

Хтось відповів, що економ не наважується з'являтись у Витанії після того, що він сказав про нардовий запах. А Ісус, який, безперечно, ступав останнім, зігнувшись під вагою невидимого хреста, подумки бачив найбільш практичного зі своїх учнів у ту саму хвилину, коли він домовлявся з переможцем про тридцять срібників: "Це він зробив для форми,— певно, сказав їм Ісус,— для того, щоб вам не завдати прикрощів".

В останню ніч перед Страстями, у четвер, як тільки розвиднілося, він відправляє Петра і Йоана до міста приготувати пасхальну вечерю. Того року Пасха припадала на суботу. Чому ж Христос хотів спожити її не напередодні, як усі іудеї, а днем раніше? Просто він знав, що на другий день сам стане жертовним ягнятком.

Той друг, який чекав двох апостолів при вході до міста, без сумніву, був попереджений. Було домовлено, що він

по

нестиме жбан води, і Петро та Йоан впізнають його. Цей брат розстелив на першому поверсі своєї домівки килими, розмістив довкола низького стола канапи і приніс у жертву в Храмі пасхальне ягня. ;

Ісус ішов, пройнятий глибокою любов'ю. "Ісус, знаючи, що вибила година переходу його з цього світу до Отця,— пише євангеліст Йоан,— полюбивши своїх, що були у світі, любив їх до кінця". Тільки-но прибувшгі до кімнати, учні почали суперечку за ближчі місця біля нього, не усвідомлюючи, що це за день і що за година. Йоан розмістився справа. Людина з Каріота була, очевидно, найближче від нього зліва:

Ісус міг власноручно подати їй кусень хліба, вмочивши його у пасхальну приправу.

— Я дуже хотів спожити цю Пасху з вами, перш ніж страждати.

До плеча, на яке незабаром ляже колода шибениці, довірливо притулилася голова Йоана. За звичаєм Ісус поблагословив першу чашу вина. Знову почалася суперечка: кожен хотів вважатися за більшого. Тоді він нагадав, що серед них найбільший повинен бути найменшим:

— А я серед вас буду вам слугою.

І, прагнучи відразу повної смиренності, він, творець життя, обмив їм ноги. Обмив ноги й Іуді, і той но відважився протестувати. Тільки Петро протестував, поки Христос не пригрозив йому: "Якщо я тебе не вмию, то не матимеш зо мною частки!" А Петро відповів: "Господи, тоді не лише ноги, але й руки і голову!.."

ЗАПАХ ДУШІ

Іншим разом Ісус усміхнувся б. Добродушна і чиста душа Кефи сяє, але водночас зовсім близько біля себе Ісус чує нестерпний запах тління і духовної смерті. Господь не стримується і говорить стиха:

— Ви чисті, та не всі,— і відразу бере себе в руки.— Ви називаєте мене Учителем і Господом, і маєте рацію, бо я ним є. Якщо я вам обмив ноги, ви теж повинні обмити ноги один одному.

Тлінний запах тієї душі мучить Ісуса. Він більше не може його терпіти. Одинадцять інших ні про що не здогадуються, нічого не розуміють. Можливо, вони недолюблюють свого, так би мовити, надто ощадного товариша. Але, зрештою, він має право оберігати спільну скарбонку. Він трохи скрит-ний, але у кожного свій характер. Ісус не може більше таїти:

— Істинно кажу вам: один з-поміж вас мене зрадить.

Ці слова пролунали як грім у затемненій кімнаті, в якій розташувалися довкола паруючої страви тринадцять іудеїв. Западає мовчанка, кожен з них наївно запитує себе рамого, оглядає своє сумління і всі звертаються до Учителя: "Чи не я, Господи? Але ж ні, це не я". Зліва од Христа, близько біля його вуха, звучить тремтячий голос Іуди: "Чи то часом не я, Учителю?"

Тут ще немає ніякого зухвальства; безперечно, він ще не знав, він вагався. В самій глибині його єства точиться відчайдушна боротьба, відома багатьом християнам, коли змагається смертельно поранена душа, знаючи, що врешті-решт вона буде переможена. Іуда любив Ісуса, можливо, він ще любить його, незважаючи на розчарування, образу, небажання залишатися на боці переможеного. Тридцять срібних монет — це насамперед знак його спілки з владою. Як би там не було, бідний Ісус пропав. Іуда відчуває, що його покидають сили; тривога Іудина зовсім природна, коли він запитує: "Чи то часом не я, Учителю?" Він один має почути дуже тиху відповідь, яка назавжди визначить його долю: "Ім сказав!"

І знову Господь відкриває їм свою таємницю. Вона звучить розпачливо: він тільки-но втратив одного із своїх близьких, бо Іуду також він вибрав, хоча, можливо, любив менше від інших; але за тих три роки між ними за певних обставин були і ніжно промовлені слова, і вибачення.

— Син людський іде так, як написано йому; але горе тому, хто зрадить Сина людського. Краще було б не родитися тій людині!

Запала важка мовчанка. Петро кивнув Йоанові, який притулився до Ісусового плеча, щоб той запитав його, про кого він говорить. Йоанові вистачило підняти очі й ворухнути губами, щоб Ісус зрозумів його: "Господи, хто то такий?"

Можливо, комусь іншому Ісус не сказав би цього. Та хіба міг він приховувати щось від того, чий подих востаннє чує біля себе (яка легка ця голова і яким важким буде хрест!), дійшовши до краю життя, на цьому останньому перепочинку? І він шепоче йому:

— Той, кому я подам кусок, умочивши.

І, вмочивши кусок хліба у приправу, простягнув Іуді, що сидів з другого боку і, напевне, все чув. Принаймні бачив, як Христос нахилився до гоЛови свого улюбленого учня. І саме в цю мить "увійшов у нього сатана". Іуда несамовитий у своїй заздрості; він був надто проникливий, аби не зрозуміти, що Ісус тримає його поодаль, що коли Йоан — найбільш улюблений учень, то він завжди найменш любимий... Син людський, який мусив витерпіти всі муки Страстей, не міг більше зносити тієї ненависті, яка миттєво обуяла цю нещасну людину — ненависті справді сатанинської. Немає більше сили витримувати незаперечне існування сатани в душі, створеній для любові. Тож він попросив його:

— Що намірився робити — .роби негайно!

Інші подумали, що він відправив його роздати милостиню бідним або купити щось необхідне для свята. Безумний від ненависті, Іуда встав з-за столу. Якщо Учитель відправляє його назустріч долі, чому він має опиратися? Він, мабуть, ніколи не тулив свою голову ні до чийого плеча; серце Ісусове ніколи не билося біля його вуха. Його любили рівно стільки, щоб зрадництво його стало непростимим. Злість душила його. Він відчинив двері і вийшов у ніч.

ЄВХАРИСТІЯ

Навіть ті апостоли, які нічого не підозрювали, відчули, що повітря посвітлішало. Можливо, Іуда залишив двері напіввідчиненими. Учитель опустив очі, й усі дивилися на рідне обличчя; вони не впізнавали його:

воно не залишалось однаковим, весь час змінювалося під впливом незнаних, надлюдських почуттів. Ісус тримав у пальцях шматок хліба. Розламавши його своїми святими, пречистими руками, роздавав учням, кажучи:

— їжте, це — моє тіло.

"Потім узяв чашу і, поблагословивши її, дав їм і всі вони пили з неї. І він сказав їм:

— Це — кров моя, кров нового завіту, що проливається за багатьох. Бо істинно кажу вам: віднині я не буду більше пити з плоду винограду, доки не прийде Царство Боже".

Що зрозуміли ті, які щойно причастилися тілом і кров'ю Ісуса? Син людський сидів тут, серед них, і кожен відчував його всередині, як тремтяче спопеляюче полум'я, що водночас освіжало і приносило радість. Уперше в світі сповнилося таке чудо: можна було мати того, кого любиш, втілити його в собі, живитися ним, поєднатися з його сутністю, перетворитися в його живу .любов.

Любов до учнів, якою переповнювалось серце Ісуса, можна виміряти словами, що він їх промовив невдовзі після цього; він називає "дітоньками" цих суворих дорослих людей; і з йог^серця, яке незабаром буде пробите списом, вибухом крові вивиряється ніжність:

— Дітоньки, вже недовго мені бути з вами. Шукатимете ви мене, але, як сказав я іудеям: куди я йду, ви піти неспроможні,— так само і вам повідаю нині. Нову заповідь даю вам: щоб ви любили один одного, як я полюбив вас. З того усі пізнають, що ви мої учні, коли любов взаємна буде між вами.

Тепер він звертається до Симона. Цієї ночі не знатиме стриму Князь світу цього — навіть їх, бідних дітей, пересіє. Коли закінчаться

випробування для Петра, він візьметься утверджувати своїх братів... Апостол гарячково перериває Ісуса, він готовий піти з ним і в тюрму, і на смерть. А Ісус у цю хвилину бачить, що Петро буде найгіркішою краплиною в чаші, ,яку йому доведеться пити. Бо ця людина, наймічніша з усіх, сповнена зараз любові й довір'я, на світанку тричі відречеться од нього. Ісус тихо попереджає його про це. Але Петро в нестямі наполягає:

— Навіть якби мені довелося й умерти з тобою, не відречуся я тебе!

Разом з Кефою запевняли й інші. Вони вийшли з-за столу й оточили Ісуса, чий погляд, ковзнувши над їхніми головами, спинився на обтесаному дереві, що здіймалося посеред ночі світу, на стовпі, до якого він майже торкався в цю хвилину. Одинадцять зрозуміли, що досить сміятися і дивувати іудеїв чудами. Вони показують свою відвагу: "Господи! Ось тут два мечі..." Ісус знизує плечима: "Облиште, досить уже!" Не мечів вони потребують, а віри: "Хай не тривожиться серце ваше..." Вони знають, куди він іде, знають дорогу... Звучить наївний голос Фоми:

— Але ж ми не знаємо, Господи, куди ти йдеш; як же можемо знати дорогу?

Вони до кінця сприйматимуть кожне слово в його дослівному значенні. Ісус відповідає йому:

— Я — і дорога, і правда, і життя; до Отця кожен прийде тільки через мене.

А оскільки Филип перебиває його: "Господи, покажи нам Отця — і цього досить", Ісус додає:

— Стільки часу я з вами, і ви мене не пізнали? Филипе, той, хто бачив мене, той бачив і Отця.

Ісуса більше не дратує їхнє нерозуміння, яке він не зміг подолати; це зробить Дух Святий. Невеличкий гурт тісніше обступає його. Як і всі люди, що боятьс^ смерті, вони тепер нагадують дітей, наляканих темрявою ночі. І Син людський, любов якого колись виявлялася у різких і гірких словах, уже стомлений і розбитий очікуванням першого удару в обличчя, першого удару бича, бере їх під своє крило, зігріває їх словами, в яких виявляється по черзі і людина, і Бог. Яка ніжність і яка сила! І він вводить їх у таїну своєї єдності з Отцем:

— Я не залишу вас сиротами; я прийду до вас. Ще трохи — і світ уже не побачить мене. Ви ж мене побачите, бо я живу, і ви будете жити. Того дня ви узнаєте, що я в моєму Отці, і ви у мені, а я в вас. Той, у кого мої заповіді і хто береже їх, той мене любить. Хто ж любить мене, того мій Отець полюбить і я полюблю і йому об'явлю себе. Якщо хто любить мене, він берегтиме мої заповіді, і >гій Отець полюбить його, і ми прийдемо до нього й оселимося в ньому.

Тепер величний спокій запановує серед них, страх відступає. Вони друзі Ісуса, об'єднані з ним і в ньому. Вони вже з насолодою смакують той спадок, який він їм обіцяв,— палкий мир.

— Мир залишаю вам, мій мир даю вам; даю не так, як світ дає. Хай не тривожиться серце ваше.

Наближається його година. Він не може більше лишатися тут: "Уставайте ж, ідімо звідси". Ісус виводить їх з кімнати, зупиняється на хвилину в сінях. Ніколи не розмовляв він з ними так, як цієї ночі. Тепер вони знають, що їхній друг — Бог, і що Бог — це любов. І той, що схиляв свою голову на плече Сина людського, назавжди запам'ятовує кожне слово:

— Я — виноград, ви — лоза. Як Отець полюбив мене, так і я вас полюбив. Перебувайте у моїй любові... іцоб була у вас моя радість...

Чи потрібно було їм знати щось інше? Весь Новий Завіт крився у цьому єдиному, найбільш прозаїчному слові в усіх мовах світу — любов.

— Це моя заповідь: щоб ви любили один одного, як я вас полюбив! Немає більшої любові, як віддати своє життя за друзів.

Не вони вибирали свого улюбленого Учителя, це він вибрав їх із середовища світу. Відкинутий світ ненавидить їх, як ненавидить Христа; їх переслідуватимуть за любов, але на них буде Дух Святий.

Одинадцять знову стривожилися, бо він сказав їм: "Ще трохи — і світ уже не побачить мене. Ви ж мене побачите..." Сповнений жалю, Ісус хоче вже тепер запевнити їх у тій радості, з якою вони будуть пити і їсти разом з ним, воскреслим:

— Істинно кажу вам: ви будете плакати і голосити, в той час як світ радітиме. Але сум вам обернеться в радість. Страждає жінка, що родить, бо настала година її. Коли ж подарує вона світ дитині, то вже не пам'ятає болю із-за радощів від того, що людина зродилась на світ...

Ці слова обпікають їх, наче вогнем. Вони перебивають його у якомусь захваті: "Ось тепер ти говориш відкрито, ніякими притчами не послуговуєшся. Тепер ми бачимо, що ти знаєш усе... Віримо, що ти вийшов від Бога".

Син людський, який упродовж трьрх років так страждав від їхнього маловір'я і небажання швидко зрозуміти його, зовсім не радіє з цього вибуху визнання. Він зітхає: "Тепер ви вірите..." І враз суворим тоном продовжує:

— Ось настає година, вона вже настала, коли ви порозбігаєтесь по своїх домівках, а мене покинете самого.

Але, побачивши ці нещасні, засмучені обличчя, відразу ж схаменувся. Ні, він не гнівається на своїх улюблених ді-тейУВін знає, яке лихо їх спіткає, сам страждає від цього. Одинадцять будуть найслабшими людьми, їхній переможений Учитель цієї ночі так само торкнеться смерті. І враз він випрямляється на весь зріст, цей Назарянин-простолюдин, на якого чигає озброєний загін, цей іудей, оголошений поза законом, якого обпльовуватиме сторожа. Величавим тоном кидає він виклик, який, здійнявшись понад суддями, катами, навіть самим Цезарем Тіберієм, досягає цієї ночі небесного тріумфатора:

— Бадьоріться! Я переміг світ!

СВЯЩЕНИЦЬКА МОЛИТВА

Він переміг світ, але відділив від світу невелику отару, яка не загине. Він прославиться нею перед своїм Отцем, вступаючи цієї ночі на арену — перший із численних братів, які будуть кинені на поталу звірові через ненависть до його імені. Перед тим, як зробити вирішальний крок, він заглиблюється в себе і молиться.

Коротка фраза, яка декілька разів повторюється в Євангеліях, містить у собі безконечну таємницю: "Ісус відійшов убік, щоб помолитися". Він молиться до Бога-Отця, від якого невіддільний. Як це збагнути? Ми, створені за подобою Божою, подумки звертаємося всередину нашого єства, немовби розмовляємо самі з собою. Найсмиренніший християнин після причастя чц просто під впливом благодаті і присутності Трьох Божественних Осіб, ще не повернувшись у своє власне існування, відчуває, як його сповиває й очищає Бог.

Віддалена аналогія допомагає нам осмислити цю таємницю — молитву Богочоловіка, який становить єдине ціле з Тим, до кого він молиться. Він промовляє до себе самого і водночас до іншого. Та цього разу, на порозі темряви, розмова Отця і Сина відбувається у присутності

молодої особи — Йоана, сина Зебедея. Можливо, він нечітко сприймав вимовлені слова. Можливо, йому дано було стати учасником

цієї німої молитви, і молитва улюбленого Учителя, що не порушувала мовчанки, закарбувалася кожним стихом у серці пильного учня. І

Він єдиний пригадав цю молитву, бо лише він чув її. Не тому, що був кращим від інших — найбільш запальним і найбільш пристрасним. "Син грому" ще вчора вимагав для себе і свого брата місця біля трону, шукав для себе переваг, бо знав, що його люблять. Був зухвалий, мов дитина, котрій усе вибачають. Одного дня він перервав свого Учителя, аби похвалитися, що заборонив якомусь чоловікові проганяти бісів іменем Ісусовим — немовби Ісус належав лише йому одному! Як кожен юнак" він був жадібним, запальним і жорстоким: хотів навіть наслати вогонь небесний на самарянське місто, котре не зволило прийняти їх.

І все ж Ісус найбільше любив цього юнака, який не мав великих статків (хоч і походив із заможнішої сім'ї, ніж більшість учнів: його батько Зебедей мав на службі найманих робітників, а Йоан, здається, був частим гостем у будинку первосвященика). Учень, якого любив Ісус, не просто відзначався проникливим і широким розумом, він аж променів-ся ним. Як майже всі святі — від апостола Павла до Отців Церкви перших віків, до Августина, Бонавентури, Фоми, Франціска, Хуана де ла Круса; але він найбільше" від усіх був сповнений дарів Святого Духа.

Чи достатньо було Йоанові цього розуму, розпаленого любов'ю, щоб проникнути у таємницю останньої молитви Сина людського? Мабуть, ні; але голова його ще недавно схилялася на груди Господа, І за цю нескінченну мить він став іншим: "син грому" віднині буде сином Любові, тим, хто під час Тайної вечері тулився своїм лицем до серця Божого; він пізнав таємницю, якої вже не забуде,— те, що бачили його очі, що чули його вуха, до чого торкалися його руки, що стосувалося Слова Життя.

Переможні слова Ісуса, проголошені незадовго перед гефсиманською трагедією, які нам передав Йоан, вражають. МЬлитва Христа, яку згадує Йоан, промениться спокійною впевненістю, немовби Господь використовує останні хвилини, перш ніж влада перейде до сил темряви: "Отче, прийшла година! Прослав свого Сина, щоб Син твій тебе прославив, оскільки ти дав йому владу над усяким тілом... Вічне життя у тому, щоб вони спізнали тебе, єдиного істинного Бога, і тобою посланого Ісуса Христа... Молю за них; не за світ молю, лише за тих, яких ти передав мені, бо вони — твої..."

Якусь мить Ісус вдивляється в океан скорботи, на березі якого він стоїть; та, забувши про нього, споглядає свою справу вічності — нерозривний вузол освяченого творіння й

Бога Отця в особі Сина, "щоб вони були одно так само, як ми одно. Я — в них, і ти — в мені, щоб вони були звершені в єдності..."

Але де межі того світу, за який він не молиться? Якою буде вічна доля цього покинутого світу?

Розділ XXVI

^ ГЕФСИМАНІЯ

Прийшов час ступити у ніч. Вже за оцим порогом розпочнуться його Страсті. Він промовляє "халел" — пасхальну подяку — і штовхає двері. Зійшовши вниз, оминає Храм, освітлений пасхальним місяцем, і досягає огорожі біля підніжжя Оливної гори. Відколи Ісуса переслідують, цей невеликий гурт людей часто ночує в саду, названому Гефсиман-ським. Тут знаходиться давильня для маслин, де був їхній звичний притулок, якщо вони не рушали до Витанії.

Тієї ночі одинадцять учнів роблять усе так, як вони звикли робити: як завжди, лягають на землю, накрившись одежинами. Учитель бере з

собою Петра, Якова та Йоана й віддаляється на молитву. Так бувало завжди, і вони не дивуються.'

Відійшовши од своїх трьох улюблених друзів на відстань кинутого каменя, Ісус падає обличчям додолу. Душа його смертельно засмучена. Він боїться; треба, щоб він спізнав страх. Ісус здригається від запаху крові; його долає тілесна тривога перед фізичними тортурами: "Отче, якщо можеш, віддали від мене цю чашу!"

Частиною свого єства він ухиляється від жахливого призначення: "Хай здійсниться твоя воля, а не моя". Своєю волею він хоче в цю хвилину уникнути страхіття. Проводить рукою по вологому чолі: звідкіля взялася ця кров? Молитва застигає на губах, він прислухається. У певні години свого життя кожна людина в нічній тиші пізнавала байдужість сліпої і глухої матерії. Ця матерія придавлює Христа. Усім своїм тілом він відчуває жах абсолютної самотності. Творець відійшов, і його творіння стало дном безплідного моря; погаслі зорі усівають простір^ У темряві чути крики шматованих звірів.

Іудей, що лежав розпростертий на землі, змішавшись із нею, підводиться. Син Божий досяг такого ступеня пониження, що він потребує людської розради: прийшла і його черга, думає він, покласти свою скривавлену голову на чиїсь груди. Він встає і йде до трьох поснулих учнів ("заснулих від смутку",— каже євангеліст Лука).

Але вони сплять на землі, зі)еможені сном. Сон перемагає будь-яку любов, це давно відомо. Ісус — в'язень своє! людської природи — в ту хвилину,'коли він потребує підтримки близьких, щоб не впасти у знемозі, зіштовхується з цим законові напівсмерті, оніміння і сновидінь. Навіть найулюбленіший апостол спить міцним юнацьким сном. Здається, ніби його перемагає власна сила.

— Невже ви не могли не поспати хоча б годину зі мною?

Вони піднімаються, зітхають і знову падають. Учитель

важко йде на те саме місце, вже позначене його кров'ю, й падає навколішки, простягаючи вперед руки, мов сліпець, потім знову вертає до своїх друзів — принаймні вони тут, хай і поснулі, їх можна потермосити, торкнутися їхнього волосся. Син людський, наче маятник, рухався від поснулих людей до зниклого Бога, од відсутнього Отця до сплячого друга.

Коли він утретє повертається до них, вони нарешті зводяться від землі — з заплющеними очима, не дуже розуміючи, чого від них хотять. Якщо місяць ще не зайшов, Христос, можливо, бачив їхні нещасні, змарнілі й,набряклі від сну неголені обличчя.

— Спіть ще, спочивайте!

Тепер йому ніхто не потрібен крім його самого. Він стоїть нерухомо, але не припадає більше лицем до землі й не нахиляється до поснулих. Дослухається до їхніх сонних зітхань, до хропіння; а вдалині чується неясний шум кроків, голосів... Урешті він говорить:

— Вставайте! Той, що зрадить мене, уже близько.

Вони квапливо підходять до інших учнів, будять їх, усі

збиваються в тісний гурт, Ісус змішується з ними. Тисячник, який виходить з ночі разом з людьми первосвященика та кількома вояками когорти, що несуть смолоскипи, бачить при світлі вогнів лише невелику темну групу іудеїв, серед яких не видно жодного, хто б вирізнявся чи очолював їх. Творець життя — один із тих бородатих назарян, його важко відрізнити, і тому потрібно, щоб Іуда показав на нього. Людина з Каріота вдається до поцілунку: "Кого поцілую, той і є".

Надприродний спосіб, який зрадник не міг придумати сам. Зрада через поцілунок збентежила Ісуса, проте він до всього приготувався. Ці губи на його щоці! Він запитує: "Чого прийшов, друже?" А оскільки воїни вже оточували його, додав: "Поцілунком видаєш Сина людського!" До останньої хвилини земні створіння не перестають дивувати його. Йому здавалося, що він пізнав найбільші глибини людської ницості; але цей поцілунок...

Спочатку виникло деяке замішання. Апостоли не відразу здалися, бо знали про всесильність свого Учителя. Та коли Кефа ударом меча відтяв вухо Малхові, слузі первосвященика, Ісус наказав йому сховати меч у піхви; відсторонивши учнів руками, він виходить наперед, наче мати, що прикриває свою сім'ю: "Це я. Відпустіть їх. Ви могли б у будь-який день заарештувати мене у Храмі. Та це ваша година..."

При світлі смолоскипів зграя накинулась на покірну жертву >Тоді всі учні розбіглися, крім невідомого юнака, що стояв, навіть не встигши одягнутися. Ким був цей останній вірний? Його хапають, але хитрий юнак спритно залишає їм Ьвоє покривало, у яке був загорнений, і втікає.

Ісуса привели до Анни — тестя первосвященика Каяфи; той наказав зв'язати його міцніше і відпровадити до зятя. Каяфа разом із старійшинами та кількома членами синедріону був напоготові. Можливо, він ніколи не бачив Ісуса. Невже цей бідолаха — чудотворець, ворог первосвящеників? Проте Каяфа попередньо допитує його тоном, який не втратили після стількох століть судді Жанни д'Арк,— з легкою добродушністю. Звинувачуваний відповідає, що він одверто промовляв до людей у храмі, що нічого не казав потайки:

— Чому ти мене запитуєш? Спитай тих, хто слухав, що я до них промовляв. Вони знають, що я говорив.

Можливо, він трохи підвищив голос? Чи, може, мимоволі говорив ще як Учитель? На його обличчя впав перший удар твердої руки вояка:

— Це ти так відповідаєш первосвященикові?

— Якщо я зле сказав, доведи, щсг це погано. А якщо добре, то за віщо б'єш мене?

Потрібні були докази його вини. Прийшли двоє свідків, які сказали, що звинувачуваний хотів зруйнувати храм Божий і за три дні його відбудувати. Первосвященик підводиться: "Ти чуєш? Не можеш нічого відповісти?"

ВІДРЕЧЕННЯ ПЕТРА

Ніч закінчувалася; стало холодно. На подвір'ї сторожа розклала велике вогнище. Ті, що бродили біля палацу, чекаючи світанку, наближалися до вогню. З темряви колом вихоплювалися людські обличчя, простягнені руки. Одну служницю вразило бородате обличчя; їй здалося, що войа десь його бачила: "Цей чоловік також був з ним!" Петро здригнувся й відповів без вагання: "Жінко, не знаю я його".

Петро прийшов сюди завдяки іншому учневі, якого знала двірничка первосвященика. Жінка, підозріливо оглянувши його, промовила: "Ти не належиш до тієї банди?", і знову Петро заперечив. Тепер він відсунувся подалі від вогню, щоб його не впізнали. Хрипло заЬіяв перший півень, передвіщаючи світанок. Петро не по^ув його крику, тремтячи від холоду і страху. Довкола нього знову стали збиратися люди: "Ти таки з їхніх! Ти галилеєць! Та й вимова тебе видає!"

Більш небезпечним було свідчення родича Малхуса: "Я тільки що бачив його у саду..." Настрашений Петро заперечував, що не знає того чоловіка; він божився і присягався; його прокльони і присяги були такими сильними, що вивідувані засумнівалися і вернулися грітись до вогню, залишивши його самого. Небо блідло. Півень запіяв знову. День займався і в серці цього нещасного. Ніч відступила, все у ньому освітилося водночас із дахами палацу та будинків, верхів'ям оливкових

дерев і найвищих пальм. Тоді відчинилися двері. Підштовхуваний уперед сторожею, з'явився чоловік; руки його були зв'язані, як у шибеника чи каторжника. Він глянув на Петра. У його погляді були безмежна ніжність і прощення. Апостол заціпеніло дивився на обличчя, розпухле від ударів. Потім, закривши лице руками, він вийшов звідти і пролив стільки сліз, скільки не проливав за все своє життя.

Ісус був обпльований. На нього почали плювати після того, як Каяфа зажадав відповіді: "Заклинаю тебе живим Богом, щоб ти сказав нам, чи ти Христос, син Божий?" Тоді Ісус, що досі мовчав, ураз випрямився і чітко промовив:

— Так, я Христос. І ви побачите Сина людського, який сидітиме праворуч Всемогутнього і йтиме по хмарах.

Здійнявся жахливий крик. На лице його упав перший плювок, за ним ще і ще. Посипалися ляпаси. Слуги закривали йому лице й били кулаками: "Угадай, Христе, хто тебе вдарив", і реготали.

Якби він не виглядав так жалюгідно, якби зберіг властиву йому величавість, котру ми в нього знали, ця наволоч трималася б на дистанції. Ні, Назарянин нічим не міг вразити ці покидьки людства... Принаймні в цю хвилину; адже навіть звичайна людина має стільки облич! Приглушене сяйво Преображення часом мусило випромінюватися від цього по-царськи величавого обличчя, закарбованого на туринській плащаниці. Якщо обличчя кожного з нас відображає нашу душу, яким могло бути обличчя Сина Божого! Але він, безперечно, хотів затемнити його. Всемогутня воля до самопринижения знищила на Святому Обличчі все, що могло б примусити катів завагатися. Правда, навіть сама чистота якогось обличчя викликає ненависть до себе, розгнуздану зневагу. Озвіріла зграя тримала Бога у своїй владі і з насолодою знущалася над ним — так знущаються матроси з юнги, який потрапив їм до рук.

Страсті Ісусові могли б обмежитися плювками. В цьому вже забагато підлості як для нашої слабої віри. Проте влада Ісуса над душами людей має свої корені у відповідності його страждань стражданням людей, а не лише звичайним болям, властивим людському побуту. Досить того, щоб знайшовся на, світі хоча б один в'язень чи мученик, невинно чи давіть справедливо засуджений, який побачив би у покривдженому і розіп'ятому Ісусі свій власний образ і свою подобу. Коли серед виючого натовпу по вулиці Моцарта тягли молодого вбивцю, щоб відтворити сцену його злочину, одна жінка плюнула йому в обличчя, і він відразу ж прийняв вигляд Христа. Відтоді, як Ісус страждав і помер, люди не стали менш жорстокими і крові вони проливають не менше, але жертви знову відтворюються за образом і подобою Божою, навіть не знаючи цього, навіть цього не бажаючи.

РОЗПУКА ІУДИ

Коли Ісуса вирвали із рук слуг, щоб тягти до Преторії, яка, безсумнівно, знаходилась у вежі Антонія, що вище Храму, одна людина приголомшено спостерігала за скоєним нею. Вона не була якоюсь потворою; Іуда не думав, що все зайде так далеко. Ну, там ув'язнення, кілька ударів, напевно, батогом, і теслю відправлять до його верстата. Ще трохи — і сльози Іуди в спогадах людей змішалися б зі слізьми Петра. Він міг би стати святим, захисником усіх тих, хто не перестає зраджувати. Каяття душило його; Євангеліє уточнює, що "він розкаявся". Він приніс тридцять срібників первосвященикові і признався у своєму злочині: "Згрішив я, видавши кров невинного..." Іуда був на межі повного каяття. Бог мав би і зрадника, потрібного для спокутування, і ще одного святого.

Що йому тих тридцять срібників? Можливо, він не зрадив би Ісуса, якби не любив його, якби не відчував, що його самого люблять менше, ніж інших. Убогі розрахунки скнари не могли штовхнути його на цей вчинок; напевно, саме в ту хвилину, коли голова Йоаца притулилася до серця Господнього, сатана навічно оселився в душі Іуди.

"Тоді', кинувши гроші в Храмі, він побіг за місто й повісився". Поки останній із злочинців не втрачає надії, диявол не здобуде перемоги над ним. Поки в найбільш грішній душі жевріє промінчик надії, від безконечної любові вона відділена лише простим зітханням. Залишається тайною тайн, чому на це зітхання синові погибелі не вистачило сили.

Первосвященики, відмовившись торкатися грошей, які були платою за кров, купили: на них поле, щоб зробити з нього кладовище для чужинців. Вони вбивали Сина Божого і думали тільки про те, щоб себе не заплямувати! Так, напередодні Пасхи вони не наважились увійти до Преторії, і прокуратор мусив вести з ним" переговори, знаходячись у перистилі. Тут виявляється безглуздість букви закону, букви, яка вбиває і в ім'я якої було принесено в жертву стільки ягнят, а найпершим був Агнець Божий.

ПІЛАТ

Пілат ненавидів і зневажав синедріон, а також Ірода Антипу, але водночас боявся їх. У Римі він програв їм обом справу про золоті щити: спочатку прокуратор почепив їх у царському палаці в Єрусалимі, а потім змушений був перенести назад у Кесарію, свою постійну резиденцію. Відколи прокуратор програв цей процес, він остерігався тих на-віжених: "Беріть самі цю особу,— кричав він до них,— і судіть за вашим законом". *

Ті самі іудеї, які бояться осквернитися, переступивши поріг Преторії, де вони вимагатимуть смертного присуду невинному, заявлятимуть, що їм не дозволено нікого вбивати. Вони віддадуть Ісуса на розп'яття, та при цьому не виголосять вироку. Лицемірство, яке Христос так люто викривав протягом трьох років, виявляється тепер у всій своїй мерзенності.

Роздратований Пілат вертається до Преторії, але не втрачає розсудливості. Він не знає, яке запитання поставити цьому бідолашному чоловікові, вирваному на якусь хвилину у зграї мерзотників. Було б перебільшенням казати, що прокуратор піддався жалості. Він уже знав, що треба потурати манії божевільних:

— Ти цар іудейський?

Але Ясновидець відповідає йому: "Ти кажеш це від себе чи інші так про мене тобі оповіли?"

Ні, це не божевільний! Пілат сердито бурчить: "Хіба я іудей?", ображений тим, що його вплутали в цю фанатичну історію. А в цей час чоловік продовжує:

— Царство моє не від світу цього. Якби моє царство було від цього світу, то сторожа моя воювала б, аби мене не видати іудеям. Але не звідтіля моє царство... Ти кажеш, що я цар. Я на те уродився і прийшов у світ, щоб свідчити істину.

"ЇЦо таке істина?" — запитує Пілат. Якби він мав серце злидаря, блудниці чи митника, він, можливо, дістав би таку відповідь: "Я, що говорю до тебе, є Істина". Але це була поважна людина, високий сановник; на такі слова він здвигнув би плечима. Проте якась таємна сила діє на Пілата: щось є в тій людині... Він не зміг би сказати, що саме, однак більше не вважає його за божевільного. Синедріон, певно, розлютився на нього від заздрощів. Важко заперечувати силу його погляду, його голосу... Цей римлянин зневажає іудеїв, але він забобонний. Ніколи не знаєш... Схід аж кишить небезпечними божествами. А тут ще його жінка, побачивши якийсь сон про того праведника, переказала, щоб не встрявав у ту справу. І чому б не звільнити його? На лихо, члени синедріону поставили справу на політичний грунт: Ісус проголошує себе царем і Месією, а таких ворохобників якраз найбільше боявся Рим. Противники Пілата знають це

і повертають проти нього небезпечну зброю. Справа незначна, але вона може його погубити. Він політик і, як кожен політик, хоче примирити дві сторони, вдається до вивертів. Раптом Пілат ляскає себе в чоло: знайшов! Назарянин? Але ж цей Ісус — підлеглий Ірода! Посварившись із тетрархом, коли той без його згоди вчинив різанину бун-тівників-галилейців, Пілат виявить до нього повагу і вб'є двох зайців: звільниться від Ісуса і помириться з Іродом, який, до речі, з нагоди Пасхи перебуває в Єрусалимі.

ІСУС ПЕРЕД ІРОДОМ

Убивця Йоана Хрестителя давно вже хотів побачити цього знаменитого Ісуса і спочатку зустрів його з певною урочистістю в оточенні охорони і придворних. Вигляд нещасного, напевне, викликав у нього замішання. Тим не менше, він засипав Ісуса запитаннями. Але Син людський був німий як статуя. Незважаючи на викрики книжників, він нічого не відповідав цьому лисові, як колись назвав Ірода. Тетрарх і його двір були тим світом, за який Ісус не молився. Жерці викликали у нього меншу огиду, ніж ті нікчемні розбійники, ті кривляки і покидьки, які вважали себе за еліту.

— Як? То це Ісус! Яке розчарування! Лише за це одне він заслуговує смерті.

— Але ж мені казали, що він вродливий! Який він осид-ний! Зовсім не виглядає на пророка! Так і хочеться да¥и йому милостиню.

— Це нечувано — так створювати собі репутацію!

— Йоан Хреститель ^принаймні щось являв собою. А цей поряд з Йоаном — порожнє місце. Він мізинця його не вартий. Просто його тінь! і

— Ні, ви тільки подивіться на його вигляд! Ким він себе уявляє, цей телепень.

— Він думає, що справляє нк нас враження своєю мовчанкою...

Іродові увірвався терпець; не зумівши вирвати з Ісуса жодного слова, він наказав для глуму накинути на нього білу одежину і відвести до Пілата, свого друга Пілата.

ВАРАВВА

Високий сановник мусив шукати іншого виходу. І, здавалося, знайшов, коли хтось нагадав йому, що на свято Пасхи був звичай відпускати на волю одного в'язня, на якого вкаже народ. Прокуратор знову вийшов до натовпу, і народ перестав кричати, щоб вислухати його рішення.

— Жодної провини я не знаходжу за цим чоловіком. Хочете, щоб я за звичаєм відпустив царя іудейського?

Якщо він назвав його так з іронією, то зробив це необачно. Книжники і жерці у нестямі підказували людям свій наказ: треба вимагати звільнення розбійника Варавви. І знявся суцільний крик:

— Варавву! Варавву!

Пілат відступив, намагаючись усе-таки врятувати цього невинного від знавіснілого натовпу. Не знаходячи нічого кращого, він із поблажливістю римлянина вигадує жорстоку хитрість — довести цього чоловіка до такого ступеня злиденності і ницості, щоб ніхто більше не приймав усерйоз його сміховинне зазіхання на царство. Аби вирвати його з рук цієї вовчої зграї, він віддав його своїм воякам. Він знав, як ті люди виконують подібну роботу: вийшовши з їхніх рук, цар іудейський обеззброїть не тільки членів синедріону, він викличе до себе жалість навіть черствих первосвящеників.

БИЧУВАННЯ

Отже, вояки взяли Ісуса, збираючись добре забавитися. На кінцях шкіряних пасків були прив'язані свинцеві кульки. Всі наші поцілунки, всі наші обійми, це проституювання тіл, створених для того, щоб бути житлом Любові, це осквернення плоті, ці злочини не лише проти божественної благодаті, але й проти природи — все це Син людський бере на себе. Кров, що заливає тіло, окутує йqго в першу багряницю, на яку вояки накинуть другу — з тканини, щоб вона прилипла до живого м'яса. На землі лежать в'язки терня та очерету для розпалу. "Стривай, я зроблю вінець тому цареві! Слухай, встроми йому в лапи очеретину... Радуйся, царю іудейський!" Штовхаючи один одного, вони ставали перед ним навколішки, а потім били кулаками в обличчя, яке незабаром нагадувало суцільну рану.

ECCE HOMO

Коли римлянин побачив, у що перетворився той іудей, він заспокоївся: вояки добре впоралися з роботою — це жалюгідне створіння повинно викликати сором у тих, хто привів його сюди. Він хотів сам повідомити Тм про це (з тим виглядом, який означав: "Побачите те, що маєте побачити").

— Оце виводжу вам його, щоб ви знали, що я жодної провини за ним не знаходжу. ч

Він вернувся за Ісусом і знову вийшов до натовпу, підштовхуючи поперед себе якесь опудало, покрите червоним лахміттям, у терновому вінку, у масці з плювків, гною і крові, із сплутаними пасмами волосся.

— Ось —людина!

Вони не впали навколішки. Де ж поділися зцілені прокажені, звільнені біснуваті, сліпці, яким він відкрив очі? Багато з тих, хто повірив у нього, хто всупереч усьому ще беріг надію, втратили останню віру,

побачивши цього покидька людського роду. О! Хай він буде зметений з лиця землі! Хай він щезне! Як ми могли вірити у це! Яка ганьба!

Гучний крик натовпу: "Розіпни його!" збентежив прокуратора. Він силкувався перекричати їх: "Але ж він не винен!" Тоді з натовпу вийшов один первосвященик. Запала глибока тиша, бо він говорив від імені всіх:

— У нас є закон, і за законом він мусить умерти, бо він із себе Сина Божого зробив.

Пілат стривожився. Син Божий — що б це могло означати. Він вернувся у Преторію, наказав Ісусові підійти і поставив йому дивне запитання: "Звідкіля ти?" ^

Прокураторові йшлося не про земне походження Ihyca. Безперечно, в цьому невідомому римлянин відчував величезну силу, непідвладну йому. Але Христос мовчав. Пілат втрачав терпіння: невже людина не розуміє, що її суддя наділений владою розіп'ясти або відпустити!

— Не мав би ти наді мною ніякої, влади, якби тобі не

було дано її згори. Через те на тому, хто мене тобі видав, більший гріх. . ;

"З тієї хвилини Пілат намагався відпустити його. Але іудеї кричали: "Якщо ти його відпустиш, то не будеш кесаревим другом. Усяк, хто робить з себе царя, кесареві противиться". Почувши ці слова, Пілат наказав вивести Ісуса з Преторії і сів на суддівське сидіння, на місце, яке по-грецьки називається "літостротон", а по-єврейськи — "гаввата" (недавно знайдено ту бруківку, якої торкалися священні ноги Ісуса). То був день приготування до Пасхи, близько шостої години. І сказав Пілат іудеям: "Ось цар ваш!" Та вони закричали: "Геть! Гет'ь! Розіпни його!" А Пілат знову до них: "Маю я розіп'ясти вашого царя?" Первосвященики відповідали: "Немає в нас царя, тільки кесар!"

Відповідь загрозлива. Пілат зрозумів, що зайшов надто далеко: якщо він визволить цього нещасного, на нього донесуть у Рим. І Пілат знайшов виверт, щоб законним чином зняти з себе відповідальність: він прилюдно умив руки і проголосив себе невинним у крові цього праведника. Тепер мали відповідати іудеї. Нещасний народ кричав: "Кров його — на нас і на наших дітях!" Так було, так залишається дотепер, але прокляття це не вічне: для Ізраїлю збережене місце праворуч Сина Давидового. , ♦

ХРЕСНА ДОРОГА

Він — здобич, олень, відданий на поталу гончим псам. Як нестиме він свій хрест, якщо сам ледве ноги пересуває? Замість нього хрест несе Симон з Кирени, батько двох учнів — Олександра і Руфа. Поряд, нічим не відрізняючись від Бога, ідуть два розбійники — волочать такі ж колоди. Погляньмо на той хрест, яким він насправді був,— зовсім не подібним на той престол, який ми відтоді воздвигли і який підносить Агнця Божого над цілим світом! Правда ця майже незносна, треба мужності, щоб подивитися їй у вічі. "Перші християни,— пише отець Лягранж,— з острахом зображали розп'яття Христа, бо на власні очі бачили ті нещасні голі тіла, прикріплені до нетесаних стовбурів з поперечною перекладиною у формі літери Т. Вони бачили руки і ноги, при-цвяховані до шибениці, бачили, як хиталися голови, а тіла обвисали під власною вагою. Бачили, як пси, приваблені запахом крові, гризли їм ноги, як над цією різнею кружляли яструби, а розіп'яті, знеможені тортурами, палаючи від спраги, нерозбірливо кликали смерть. Таких мук зазнавали раби і розбійники. Така мука чекала й Ісуса".

Голгофа здіймається біля самих міських воріт. Чи достатня тут відстань,*щоб, згідно з Писанням, Ісус міг тричі впасти? Короткий шлях, по якому вояки тягнуть Ісуса крізь щільний натовп. Він, певно, не бачить Марії, але вона тут. Вона користується тим, що І! синові й II Богові не вистачає ні сил, ні голосу, щоб прогнати II; нарешті вона виходить з мовчанки і темряви з мечем у серці. Жоден святий не зможе так міцно обняти хрест, як Діва; вона мовчки прилучається до Спокутування. Ні,

Мати не кричала, її не називають серед тих жінок, які з плачем супроводжували засудженого. А він у ці хвилини думає про ту кару, яка впаде на місто Т'на його народ за ті страждання, й аж здригається: —"Плачте над собою і над вашими дітьми!" Одна ридаюча жінка підійшла і витерла його обличчя шматком полотна. У євангелістів не знаходимо імені Вероніки. Але вона існує; це не вигадана особа. Хіба могла жінка утриматися, щоб не витерти це страшне обличчя.

РОЗП'ЯТТЯ

Настала найстрашніша мить: віддирання одежі, що пристала до ран, удари молотком по цвяхах, піднесення хреста, тіло, що обвисає всією своєю вагою, спрага, вгамована оцтом, миррою і жовчю, і нагота, сором цього нещасного тіла, виставленого напоказ... О, притулок Святих Дарів! Кати роблять свою катівську справу, нічого більше. Ісус молиться за них, бо вони не знають, що творять. Та немає краю ненависті книжників і первосвящеників. Вони ще тут, перед цією живою раною,— сміються, похитують головами, кепкують; вони не перестають тріумфувати: "Інших спасав, а себе спасти не може! Зійди-но з хреста, і ми увіруємо в тебе. Якщо ти цар іудейський, спаси сам себе!"

Одне затьмарює їхню радість — напис, який Пілат прикріпив на перекладині: "Це є цар іудейський". Вони намагаються переконати прокуратора, щоб зробий^поправку: "Він називав себе царем іудейським". Але терпінню прокуратора вже настав край, а може, його мучить тривога. Він сухо випроваджує їх: "Що написано, те написано".

Довкола Шибениці, яка піднімається невисоко над землею, вирує натовп; засуджений висить низько, і плювки долітають до нього. Натовп кепкує без кінця: "Ти, що руйнуєш Божий храм і за три дні відбудовуєш знову, спаси себе самого!"

Хай він врятує самого себе, і вони відразу ж повірять у нього. Ті, кого він любить, гуртуються біля нього, захищаючи його виставлене напоказ

тіло, прикриваючи своєю любов'ю його наготу, надто скривавлену і на^то страждаючу, щоб образити чийсь погляд. Крізь кров і гній він бачить, як його біль відбивається на дорогих обличчях — Марії, його матері, Марії Магдалини і Марії Клеопової, материної сестри. Йоан, напевно, заплющив очі. Та ось чудовий епізод, останнє відкриття невинної і розіп'ятої Любові, про яке розповідає нам лише євангеліст Лука: "Один із розбійників, повішених на хресті, зневажав Христа, звертаючись до нього: "Хіба ти не Христос? Спаси себе і нас". Але другий розбійник картав свого товариша, говорячи: "Чи ти не боїшся Бога, ти, що засуджений на ту саму кару? Бо ж ми приймаємо кару, якої заслужили нашими вчинками; цей же не зробив нічого злого". Як тільки він мовив це, дана була йому величезна милість — милість вірити, що цей розіп'ятий, цей нещасний покидьок, якого тепер навіть собаки оминають, є Христос, Син Божий, Творець життя, Небесний Цар. І він сказав Ісусові:

— Господи, згадай про мене, як прийдеш у своє царство.

— Ще сьогодні будеш зі мною на небі".

Один порух чистої любові — і ціле злочинне життя відкинуто геть. Добрий розбійнику, святий робітник останньої години, дай нам шаленство своєї надії.

СМЕРТЬ

В безодні свого терпіння Ісус огортає поглядом дві особи, які він найбільше любив у цьому світі, й довіряє їх одну одній: "Жінко, ось син твій.— Ось мати твоя..." І наша також — на віки вічні. Відтоді Марія і Йоан не розлучалися.

Раптом пролунав несамовитий крик, який ще й досі морозить наші серця:

— Боже мій, Боже мій, чому ти покинув мене?

Це перший вірш 21-го псалма, того псалма, яким Христос жив до самої смерті. Так, ми глибоко віримо в те, що Син мусив спізнати і таке жахіття, як бути покинутим своїм Отцем. Але правдою є й те, що своєю конаючою думкою він тримався цього псалма, шостий, сьомий і восьмий вірші якого в ту саму хвилину дослівно здійснювались у ньому: "А я — черв'як, а не людина, посміховище людей, презирство народу. Всі ті, що на мене дивляться, глузують з мене, кривляться, кивають головами, мовлячи: "Поклався на Господа — нехай його рятує, нехай його спасає, коли він його любить!" Пробили мені руки й ноги! Одежу мою ділять між собою і на хітон мій жеребок кидають".

Все це сповнюється. На хітон, від верху тканий, кинули жеребоц. Умираючий Христос приймає те, що пророчилось йому. Робить їїе з останніх сил. Але покинутим він відчув себе у Гефсиманському саду. Певно, упродовж трьох важких років він не раз вигукував першу строфу 21-го псалма (як і ми в годину втоми або страждання говоримо: "Боже мій!"). Найдивніше те, що, почувши, як він скрикнув: "Елої! Елої!",— вояки подумали, що Христос кличе пророка Іллю, і казали: "Він Іллю кличе. Побачимо, чи Ілля прийде його рятувати..." Отже, ті прості вояки зберігали трохи віри... А тим ^асом умираючий виконує свою фоль — строфа за строфою. Він мовить ще: "Спраглий я". До Ісусових уст прикладають губку, намочену в оцті. В цьому не було якоїсь злої витівки: таким оцтом користувалися вояки, це, певно, був особливий сорт оцтової кислоти. Ісус вимовив: "Звершилось".

І, схиливши голову, помер. Але перед тим він викрикнув якось таємничо, після чого один сотник, вдаривши себе в груди, промовив: "Чоловік цей справді був Син Божий..." Не треба ніяких слів; якщо на це воля Творця, достатньо й одного крику, щоб людська істота визнала його.

ПОКЛАДЕННЯ У ГРІБ

Це все, що лишається хмарного весняного дня від трьох років похмурої історії,— тіла трьох страчених при вході до міста під грозовим небом. Явище звичне: тіла злочинців залишали в науку іншим при міських воротах для загального огляду и на поталу звірам. Але перед Пасхою трупи страчених треба було забрати геть. На прохання іудеїв і за наказом Пілата вояки покінчили з двома розбійниками, перебивши їм голінки. Оскільки Ісус був уже мертвий, один з вояків списом проколов йому груди напроти серця. Йоан, який, певно, тулився головою до тіла у лахмітті, побачив, як з відкритої рани полилися кров і вода й потекли на нього.

Иосиф з Ариматеї, один із тих таємних учнів Ісуса, які боялися іудеїв при його житті, дістав дозвіл прокуратора взяти Ісусове тіло. Тоді ж з'являється і боязливий Никодим, вправний політик; засвідчуючи свою відданість Ісусові, він приніс сто мірок мирри та алое. Настала година боязливих. Обидва чоловіки, які не наважувалися сповідувати живого Христа і приходили до нього потайки вночі, тепер, коли він помер, виявляють більше віри та любові, ніж ті, хто розсипався у словах. Нічого не потрібно тепер цим не-честолюбцям і сановникам, бо вони втратили Ісуса. Чого їм боятися? Іудеї не зможуть більше причинити їм лиха. Тепер їм можна все забрати, бо вони все втратили, для них нічого більше не вартують ті почесті, якими вони колись —так дорожили, тому що Ісус помер.і

Йосиф з Ариматеї мав нову гробницю, що знаходилася в саду, на тому ж схилі Голгофи. Наближалося свято, гробниця була поряд — і вони поклали туди тіло Господа.

Розділ XXVII

ВОСКРЕСІННЯ

Небо заволокли хмари. Можливо, з гробів устали померлі, але про це згадають дещо пізніше. А нам уявляється весняний вечір, схожий на всі

весняні вечори, запах теплої вологої землі, тілесна втома і пустота, які я відчував у дитинстві, коли порожніла арена після смерті останнього бика, немовби разом із тією пролитою кров'ю я втратив і свою власну. Порахунки зведено, справа закінчена. Непотрібна відтепер ненависть упала на серця книжників. У них нагромаджувався великий смуток їхнього народу, смуток, достатній для того, аби протягом століть наповнювати це невдоволення і невситимість. Фарисеїв продовжували непокоїти клопотання людей біля трупа. Люди, які на все дивилися тверезо, кепкували з тих, хто дав себе ошукати цьому брехунові. Але наближалася Пасха, і всі розійшлися по домівках.

Куди поховалися друзі переможеного? Що залишилося з їхньої віри? Син людський увійшов у смерть, але якими дверима! Пам'ять про нього буде гидкою і мерзенною для іудеїв. А спадщина, про яку він стільки говорив? Вона стала символом поразки. А перемога над світом? Ті, що його ненавиділи, затоптали його ногами, розчавили і перед усім народом доказали його безсилля, а отже, фальшивість. Так, його друзям не залишалося нічого іншого, як заховатися, приховати свої сльози і, ганьбу, мовчки чекати.

Бо вони все ж таки чекали, пригадуючи деякі слова, хапаючись за них. Похитнулася їхня віра, але не любов. Можливо, серед них деякі серця вже палали безумством віри, що була вже безумством хреста. Насамперед жінки, всі ті Марії... Матері Ісуса непотрібна була віра, вона знала. Але в ній продовжувалися Страсті Ісусові. Безперестанку сипалися удари, на рідне обличчя летіли плювки. З її серця стікала божественна кров, і вона не могла її зупинити. Та, напевно, мусила турбуватись і про убитого горем Йоана...

Тут мала б розпочатися історія про повернення Ісуса у світ. Але тоді це була б історія самого світу аж до його закінчення. Тому що воскреслий Ісус постійно присутній; хочеться навіть сказати, що присутність Христа і не переривалася його Вознесінням. Чер$з кілька місяців після того, як учні побачили його зникнення, він на дорозі коло Дамаска засліпив божественним світлом свого супротивника Савла і

Промовляв до нього. Отож святий Павло ніколи не сумнівався в тому, що він був таким же свідком Воскресіння, як і ті, що пили й їли разом з Христом — переможцем смерті. Про це він говорить у відомому уривку з Першого послання до корінфян: "Я передав вам найперш те, що я прийняв,— що Христос умер ради наших гріхів згідно з Писанням, і що він був похований, і що третього дня він воскрес за Писан-ням, і що з'явився він Кефі, потім одинадцятьом. А потім з'явився одразу більш як п'ятистам браттям, більшість із них живе й досі, а деякі спочили. Потім з'явився він Якову, опісля — всім апостолам. А після всіх він з'явився й мені, мов якомусь недоноскові".

Безперечно, з'яви Христа, які підтверджують його Воскресіння, не треба плутати з тими з'явами, що їх удостоїлося багато людей, відколи він піднявся на небо. Та все ж той, хто повалив на землю Павла на дорозі з Дамаска, це той самий Христос, якого чули, бачили, торкалися Франціск Ассізький, Катерина Сієнська, Тереза Авільська, Маргарита-Марія, кюре д'Арський і багато інших відомих і невідомих святих перед лицем усієї церкви чи у сутінках прихованого життя. Це не євхаристійна присутність, але кожен звичайний християнин знає її: прийнявши Чесні Дари і повернувшись на своє місце, він обережно прикриває плащем найпотаємні-ший вогонь, який горить у глибині його єства,— пульсування полоненої Любові.

Це правдиво ще й з іншого боку: багато євангельських оповідей залишаються для нас неймовірними, зате оповіді про воскресіння Христа особливо близькі нашому життєвому досвіду. Насамперед тому, що ми самі пізнаємо Христа че: рез його Страсті. Він приходить до нас не із глибини смерті, а з глибини свого страждання. Щоб дійти до кожного з нас, він щоразу переходить через людське пекло. Те його лице, яке ми знаємо,— це не є обличчя іудея, яке не могли розрізнити серед інших вояки когорти і слуги головного первосвященика без поцілунку Іуди. Це обличчя, побите і скривджене нашими гріхами, це пристрасний і сумний погляд, який

супроводжує нас упродовж цілого нашого життя...

Кожна зустріч воскреслого Христа зі своїми близькими нагадує християнинові якусь подію з його власного життя. Марія Магдалина плаче біля гробу, бо "забрали її Господа з гробниці і вона не відає, де пбкладено його". "Промовивши ці слова, вона озирається і бачить Ісуса, що стоїть за нею; вона не впізнала, що це Ісус. Він говорить їй: "Жінко, чого ти плачеш? Кого шукаєш?" А вона, подумавши, що то садівник, відповідає: "Пане, коли ти забрав .його, то повідай мені, куди ти його поклав — а я заберу його". Ісус мовив: "Маріє!" — і відкрилися тоді очі святої жінки, і вона сказала до нього: "Раввуні!"". Чому б і нам не признатися, що й ми інколи впізнаємо його? Найчастіше в його священиках, про яких так часто говоримо лихі слова...

Скільки разів звучало з наших уст звернення Фоми, званого Дідим, коли очима, сповненими віри, і намацуючими руками сліпця ми бачили і торкалися ран Господа! "Dominus meus et Deus meus..." "Господь мій і Бог мій". Він є володінням усіх, даний і дарований кожному з нас зокрема.

Перший раз Ісус з'явився у замкненій кімнаті, де, побоюючись іудеїв, переховувалися учні. Він показав їм свої рани, потім сповнив їхні серця миром і радістю й передав їм право відпускати гріхи. (О, впевненість у прбщенні гріхів! Рука священика на нашій голові і слова розгрішення, які вливаються у наше серце й тіло, як вода і кров із проколотого списом боку Христового!). Коли з'явився Ісус, Фоми не було серед апостолів, і він не хотів вірити їхній розповіді: "Якщо не побачу на його руках знаків від цвяхів і не вкладу свого пальця у місце, де були цвяхи, й руки своєї не вкладу в бік його,— не повірю!" Через вісім днів Ісус знову несподівано з'являється і каже до Фоми: "Дай сюди твій палець і глянь на мої руки. І руку свою простягни, і вклади її в бік мій. І не будь невіруючим, а віруючим!" І відказав Фома: "Господь мій і Бог мій!" Ісус каже йому: "Побачив мене, то й віруєш. Щасливі ті, що увірували, не бачивши!"

Господи, ми не бачили тебе нашим тілесним зором, але віримо в тебе.

Кому з нас не відомий заїзд в Еммаусі? Хто не йшов тим шляхом якогось вечора, коли здавалося, що все втрачено? Христос помер у наших серцях. Його відібрали у нас світ, філософи, вчені, наші пристрасті. Не було для нас більше Ісуса на землі. Ми йшли дорогою, але хтось ішов поряд з нами. Ми були самотні і водночас ми не були самотні. Спадав вечір. Ось відчинені двері, темрява зали, у якій вогонь каміна освітлює лише глиняну підлогу, на стінах витанцьовують тіні. О, розламаний хліб! О, шматок спожитого хліба попри таке нещастя! "Зостанься з нами, бо день уже хилиться..."

День хилиться до вечора, життя підходить до кінця. Дитинство видається дальшим, аніж початок світу; і від втраченої юності ми чуємо не більше, ніж останній гул у мертвих деревах незнайомого парку.

"Коли вони наблизились до села, куди йшли, він удавав, що хоче простувати далі. Вони ж наполягали, кажучи: "Зостанься з нами, бо вже пізно і день уже похилився".

І він увійшов, щоб зостатися. Сівши з ними за стіл, він узяв хліб, поблагословив його і, розламавши, дав їм. Тоді відкрились у них очі, і вони його впізнали, але він зник з їхніх очей. І вони казали один до одного: "Чи не палало наше серце у грудях, коли він промовляв до нас у дорозі й пояснював нам Писання?"

Якось Кефа, Фома, Натанаїл, Яків і Йоан ловили рибу. Вони повернулися на Тиверіадське озеро, до своїх човнів та сітей; "вони взялися за розум..." — так думали, певно, їхні сім'ї. Але нічого не ловилося. Якийсь незнайомець порадив їм закинути сіті праворуч від човна. Вони витягли стільки риби, що Йоанові раптом усе роз'яснилося. "То Господь! Петре, то Господь!" А Петро одразу ж кидається в море, щоб скоріше доплисти до свого улюбленого Господа. Він там, на березі. Це справді він.

Димить невелике вогнище. На сонці сохне одяг Петра. Печеться спіймана ними риба; вони їдять хліб, який дає їм Ісус; вони навіть не спитали його: "Хто ти?" Не були цілком упевнені, що це він. Але ж ні! Боже мій! Це ти! Звичайно, це ти запитуєш (о, яке знайоме нам це питання! Питання — так,.тільки не відповідь!):

— Симоне Йонин! Чи любиш ти мене більше, ніж оці?

— Так, Господи! Ти знаєш, що я люблю тебе...

— Паси моїх ягнят...

Тричі повторюється цей діалог на березі озера. Потім Ісус відходить, Петро йде за ним; Йоан трохи віддалік — немовби він втратив свій привілей "найбільш улюбленого учня", немовби Господь не виявляє йому більше своєї сердечної теплоти. Проте він говорить про сина Зебедеєвого таємничі слова, які переконують інших учнів у тому, що Йоан не помре насильницькою смертю. І коли через кілька тижнів Ісус віддаляється від гурту учнів-і возноситься на небо, розчиняючись у світлі, це не означає, що він одійшов навічно. Він уже чигає на повороті дороги, яка веде з Єрусалима до Дамаска, і вичікує Савла, свого улюбленого переслідувача. Відтепер кожну людину в її долі сторожитиме Бог.